

NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

ALFACA

Příručka pro pracovníky, kteří pomáhají náhradním rodinám a dětem cizincům bez doprovodu rodičů žijícím v náhradních rodinách.

NÁHRADNÍ RODINNÁ PÉČE

ALFACA

Příručka pro pracovníky, kteří pomáhají náhradním rodinám a dětem cizincům bez doprovodu rodičů žijícím v náhradních rodinách.

© Nidos, Dánský červený kříž, Jugendhilfe Süd-Niedersachsen, Minor-Ndako, Organizace pro pomoc uprchlíkům, srpen 2016

Vydavatel: Nidos, Maliebaan 99, 3581 CH Utrecht, Nizozemsko

Autoři: Marjan Schippers, Peter van de Pol a Liedewij de Ruijter de Wildt (Nidos), Kerstin Thys (Minor-Ndako), Marie Krogshøj Larsen (Dánský červený kříž), Zima Massoumi (Jugendhilfe Süd-Niedersachsen) a Martin Rozumek (Organizace pro pomoc uprchlíkům).

Korektor: Mandy Savage

Layout/Design: BakOS DESIGN

OBSAH

ÚVOD	8
0.1 CO NAJDETE V TÉTO PŘÍRUČCE	9
0.2 RODINNÁ PÉČE: LEGISLATIVNÍ RÁMEC	11
0.2.1 Nástroje OSN	11
0.2.2 Legislativa EU	15
0.2.3 Zásady EU	17
0.3 RODINNÁ PÉČE V POROVNÁNÍ S JINÝMI FORMAMI PÉČE	18
0.4 ORGANIZOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE	20
0.5 TERMINOLOGIE	21
0.6 PŘEHLED DOSTUPNOSTI PĚSTOUNSKÉ PÉČE O DĚTI BEZ DOPROVODU VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH	23

MODUL 1	8
1.1 INFORMACE A ZNALOSTI POTŘEBNÉ K PRÁCI S CÍLOVOU SKUPINOU A JEJÍ SPECIFICKOU SITUACÍ	27
1.1.1 Úvod	27
1.1.2 Základní informace o dětech bez doprovodu	28
1.1.3 Vývoj dětí bez doprovodu	29
1.1.4 Psychologické zdraví	32
1.1.5 Bezpečnostní rizika	34
1.2 PRÁCE V INTERKULTURNÍM PROSTŘEDÍ	36
1.2.1 Úvod	36
1.2.2 Kulturně citlivá komunikace	36
1.2.3 Kulturní kontext dětí bez doprovodu	37
1.2.4 Specifická témata související s kulturními rozdíly v situaci dítěte bez doprovodu	41
1.2.5 Specifická témata související s kulturními rozdíly v riziku týrání dětí bez doprovodu	42

1.3 POMOC, KTEROU JE TŘEBA DĚTEM BEZ DOPROVODU POSKYTNOUT	46
1.3.1 Úvod	46
1.3.2 Základní potřeby dětí bez doprovodu po jejich útěku	46
1.3.3 Posilování ochranných faktorů dětí bez doprovodu	49
1.3.4 Pomoc s opětovným sloučením rodiny	51
1.3.5 Soběstačnost po dosažení 18 let věku	52
1.3.6 Poslední fáze pomoci: návrat či integrace	52
1.4 BUDOVÁNÍ VLASTNÍ SÍLY A ODOLNOSTI DĚTÍ BEZ DOPROVODU	56
1.4.1 Úvod	56
1.4.2 Podporování odolnosti dítěte	56

MODUL 2

8

2.1 ÚVOD	61
2.1.1 Péče v náhradní rodině	61
2.1.2 Umístění do náhradní péče v rodinách etnického původu, nebo v indigenních rodinách?	62
2.2 NÁBOR RODIN	64
2.2.1 Úvod	64
2.2.2 Jak vybírat rodiny	64
2.2.3 Které rodiny vybrat: důležité charakteristiky náhradních rodin	68
2.3 PROVĚŘOVÁNÍ RODIN	71
2.3.1 Úvod	71
2.3.2 Koho a kdy prověřovat	71
2.3.3 Jak prověřovat rodiny	74
2.4 SPÁROVÁNÍ A UMÍSTĚNÍ DO RODINY	76
2.4.1 Úvod	76
2.4.2 Spárování	77
2.4.3 Umístění do náhradní rodiny	81

ODKAZY	88
PŘÍLOHA 1	90
HOLANDSKÝ NÁSTROJ K PROVĚŘOVÁNÍ NÁHRADNÍCH RODIN	90
Část I: Seznam otázek, které je nutné položit	90
Část II: Posouzení a rozhodování	94
Závěr:	95
PŘÍLOHA 2	96
FORMULÁŘ PRO PÁROVÁNÍ DĚTÍ A NÁHRADNÍCH RODIN ORGANIZACE NIDOS	96
PŘÍLOHA 3	102
DOPROVÁZEJÍCÍ OSOBY V DÁNSKU – PROVĚŘOVACÍ POHOVOR	102
PŘÍLOHA 4	105
STANDARD PRO DOHLED NAD UBYTOVÁNÍM NEZLETILÝCH ŽADATELŮ O AZYL BEZ DOPROVODU V RODINÁCH	105

0

ÚVOD

0.1 CO NAJDETE V TÉTO PŘÍRUČCE

Cílovými uživateli této příručky jsou odborní pracovníci, kteří pomáhají náhradním rodinám a dětem cizincům bez doprovodu rodičů nebo jiných zákonných zástupců žijícím v náhradních rodinách. Užitečné informace v ní ovšem mohou nalézt i pracovníci z různých dalších oborů podle toho, v jaké zemi působí a jaký systém dětské péče v dané zemi funguje. Příručku mohou tedy využívat opatrovníci (profesionální, poloprofesionální, dobrovolní), sociální pracovníci, mentoři, personál různých zařízení náhradní péče, behaviorální vědci, psychologové či jiní odborní pracovníci odpovědní za přijímání dětí bez doprovodu do náhradních rodin.

Tato příručka je součástí školení ohledně náhradní rodinné péče (ALFACA, *Alternative Family Care*), které zahrnuje také e-learning. Verze této příručky ve formátu PDF, e-learningové materiály, související literatura, nástroje a ostatní užitečné informace jsou k dispozici na webových stránkách Evropské sítě opatrovnických institucí (ENGI, *European Network of Guardianship Institutions*): www.engi.eu.

Příručka ALFACA obsahuje veškeré základní informace ohledně práce s náhradními rodinami, které se starají o děti cizince bez doprovodu rodičů. Nejdůležitější nástroje jsou k dispozici v její příloze; další užitečné nástroje se pak nacházejí na webových stránkách. E-learning poskytuje uživatelům možnost procvičit si poznatky získané v této příručce. Pro zájemce o hlubší studium dané problematiky pak webové stránky nabízejí také další související zdroje.

Základní informace

Vytvoření materiálů pro školení ALFACA je součástí projektu ALFACA 2015–2017, který spolufinancuje Evropská komise a koordinuje organizace Nidos (Nizozemsko) ve spolupráci s Jugendhilfe Süd-Niedersachsen (JSN, Německo), Organizací pro pomoc uprchlíkům (OPU, Česká republika), Dánským červeným křížem (Dánsko), Minor-Ndako (Belgie) a Kija (Rakousko).

Nejvíce zkušeností s využíváním náhradních rodin mají organizace Nidos, JSN a Dánský červený kříž. Naproti tomu Minor-Ndako a Kija začali tuto formu péče nabízet teprve nedávno, zatímco Organizace pro pomoc uprchlíkům tuto praxi nevykonává vůbec – do budoucna si ji však přeje zavést.

Organizace Nidos a JSN nabízejí dočasné i dlouhodobé umístění do náhradní rodiny. Nidos k tomu využívá převážně rodiny etnického původu (spřízněné i nespřízněné); JSN pak převážně německé rodiny spolu s některými etnickými rodinami (nespřízněné rodiny). Dánský červený kříž nabízí umístění výhradně do spřízněných rodin.

Impulesem k vypracování tohoto školicího programu byl projekt Přijímání do rodin a život v rodinách (RLF, *Reception and Living in Families*) z období let 2013–2015¹. Ten nám poskytl přehled aktuální situace v oblasti přijímání dětí bez doprovodu do náhradní péče – konkrétně rodinné péče – v členských státech EU a také v Norsku a ve Švýcarsku (viz přehled v kapitole 1.6). Jedním z konečných doporučení bylo vypracovat praktický školicí program, který by pomohl opatrovníkům, sociálním pracovníkům a ostatním osobám pracujícím s dětmi bez doprovodu poskytovat těmto dětem profesionální rodinnou péči.

¹ Spolufinancováno Evropskou komisí a koordinováno organizací Nidos a jejími partnery CHTB (VB) a SALAR (Švédsko).

Práce na úrovni jednotlivých případů se v různých zemích velmi podobá, a větší míra spolupráce, výměny školení, je proto žádoucí a potenciálně výhodná pro všechny zúčastněné. Poskytovatelé náhradní péče z různých evropských zemí se toho mohou od sebe navzájem hodně naučit. Poskytování náhradní rodinné péče dětem bez doprovodu vykazuje mnohé podobnosti – náplň práce v jednotlivých zemích se v praxi liší pouze nepatrně, ovšem tato práce je velmi rozdílná od stejných služeb poskytovaných jiným cílovým skupinám. Koordinovaný vývoj nástrojů a školicího programu pro nábor a prověřování vhodných a ochotných rodin, správné spárování dětí a rodin a podporování rodiny i dítěte během umísťování a společného života proto přináší řadu výhod. To platí také pro školení rodin o tom, jak se starat o tuto konkrétní skupinu dětí žijících „mezi“ kulturami a jak jim pomoci vyrovnat se se ztrátou a jinými traumatickými zážitky. Výsledkem bude zlepšení poskytované péče a také snížení počtu neúspěšných umístění.

V tomto úvodním pojednání naleznou odborní pracovníci, kteří pracují s dětmi bez doprovodu, informace o legislativním rámci náhradní péče o tyto děti a také příklady zkušeností s přijímáním této cílové skupiny do rodin. Cílem této části je především vysvětlit obecný kontext náhradní rodinné péče.

Modul 1 přibližuje obecný přístup k podpoře dětí bez doprovodu. Zaměřuje se na konkrétní situaci těchto dětí, na nutnost jim pomáhat a také na práci v interkulturním prostředí.

Webové stránky navíc obsahují podrobné materiály určené primárně specializovaným odborným pracovníkům. Nabízejí cílené školení pro zájemce o poskytování podpory dětem bez doprovodu, které vykazují problémy se svým osobním rozvojem.

Modul 2 poskytuje konkrétní informace ohledně náboru, prověřování a párování rodin a také umístění dítěte do náhradní rodiny.

0.2 RODINNÁ PÉČE: LEGISLATIVNÍ RÁMEC

Tato kapitola popisuje mezinárodní legislativní rámec, který upravuje péči o děti bez doprovodu. Zaměřuje se především na práva, odpovědnosti a minimální standardy, které je třeba dodržovat v souladu s nástroji OSN, právem EU a zásadami EU².

0.2.1 Nástroje OSN

Úmluva OSN o právech dítěte (20. listopadu 1989)

V preambuli Úmluvy o právech dítěte (CRC, Convention on the Rights of the Child) se uvádí následující prohlášení:

„Uznávající, že v zájmu plného a harmonického rozvoje osobnosti musí děti vyrůstat v rodinném prostředí, v atmosféře štěstí, lásky a porozumění.“

Dle článku 20 úmluvy CRC platí, že děti dočasně nebo trvale zbavené svého rodinného prostředí mají právo na zvláštní ochranu a pomoc poskytovanou státem. Jinak je nutné zajistit náhradní péči, a to prostřednictvím pěstounské péče, institutu „kafala“ podle islámského práva, osvojení či umístění do vhodného zařízení péče o děti. Úmluva CRC také ukládá státům, které jsou smluvní stranou úmluvy, aby braly ohled na kontinuitu ve výchově dítěte a na jeho etnický, náboženský, kulturní a jazykový původ.

Článek 22 úmluvy CRC stanovuje, že děti žádající o přiznání postavení uprchlíka i děti již považované za uprchlíky, obdrží potřebnou ochranu a humanitární pomoc při uplatňování svých práv. Jestliže rodiče nebo jiné členy rodiny nelze nalézt, poskytuje se dítěti stejná ochrana jako dětem, které z jakéhokoli důvodu nemohou trvale nebo přechodně žít ve své rodině.

Dodržování úmluvy CRC kontroluje Výbor OSN pro práva dítěte. K jednotlivým ustanovením úmluvy CRC se vydávají obecné připomínky vypracované různými nezávislými odborníky. Ty nejrelevantnější k tématu péče o děti bez doprovodu uvádíme níže:

Výbor OSN pro práva dítěte, obecná připomínka č. 6 (2005) o zacházení s dětmi bez doprovodu a odloučenými dětmi mimo zemi jejich původu

Tato připomínka upozorňuje na zranitelnost dětí bez doprovodu a odloučených dětí a poskytuje potřebné informace o tom, jak děti bez doprovodu chránit, jak o ně pečovat a také jak s nimi zacházet.

² Tuto část původně vypracovala organizace Nidos pro svou zprávu o projektu RLF.

V odst. 39–49 se uvádí, že články 20 a 22 úmluvy CRC výslovně platí také pro děti bez doprovodu. V odst. 40 se dále uvádí, že při výběru z různých možností ubytování „je třeba zohlednit nejen míru zranitelnosti konkrétního dítěte, která pramení ze ztráty kontaktu se svou rodinou a zároveň z pobytu mimo svou zemi původu, ale také věk a pohlaví dítěte“.

Odstavec 40 také stanovuje následující parametry vhodného režimu ubytování a péče:

- Základním pravidlem je, že děti nelze zbavovat svobody.
- Změny bydliště dětí bez doprovodu a odloučených dětí je nutné omezit pouze na případy, kdy je taková změna v nejlepším zájmu dítěte.
- Sourozenci by měli zůstat pohromadě.
- Pokud s dítětem přijdou i zletilí příbuzní nebo pokud zletilí příbuzní dítěte již v zemi udělení azylu žijí, dítě by mělo zůstat u nich, vyjma případů, kdy takové uspořádání není v nejlepším zájmu dítěte. Vzhledem k míře zranitelnosti konkrétního dítěte je pak nutné provádět pravidelné kontroly pracovníky sociální péče.
- Nehledě na režim péče o děti bez doprovodu či odloučené děti je vždy nutné zachovat pravidelný dohled a kontroly kvalifikovanými osobami, jejichž cílem je zajistit fyzické i psychosociální zdraví dítěte.
- Státy i ostatní organizace musejí přijmout příslušná opatření, která zajistí účinnou ochranu práv odloučených dětí či dětí bez doprovodu, které žijí v domácnostech vedených nezletilou osobou.
- Je nutné děti průběžně informovat o režimu péče, který se pro ně připravuje, a také zohledňovat jejich vlastní názory. Tuto zásadu znovu zdůrazňuje také odstavec 25 této obecné připomínky.

Výbor OSN pro práva dítěte, obecná připomínka č. 14 (2013) o právu dítěte na prvořadé zohlednění jeho zájmů (čl. 3 odst. 1)

Hlavním účelem této obecné připomínky je zlepšit chápání a uplatňování práva dětí na posouzení a prvořadé – případně svrchované – zohlednění jejich nejlepšího zájmu.

Obecně má za cíl propagovat skutečnou změnu v přístupu, která by vedla k bezpodmínečnému respektování dětí jako držitelů práv (odstavec 12). Výbor očekává, že tato obecná připomínka poslouží jako užitečný zdroj pro rozhodování všech osob a subjektů zapojených do péče o děti, včetně rodičů a pěstounů (odstavec 10).

Dle této připomínky patří k faktorům, které je třeba při posuzování nejlepšího zájmu dítěte zohlednit, také jeho identita.

Odstavec 55 uvádí, že děti nejsou homogenní skupinou, a při posuzování jejich nejlepších zájmů je tedy nutné zohlednit jejich diverzitu. Identita dítěte zahrnuje například jeho či její pohlaví, sexuální orientaci, národní původ, náboženství a víru, kulturní identitu či osobnost. Přestože děti a mladiství sdílejí určité základní univerzální potřeby, konkrétní vyjádření těchto potřeb závisí na široké škále osobních, fyzických, sociálních a kulturních aspektech, včetně jejich vývoje. Právo dítěte na zachování své identity zaručuje Úmluva o právech dítěte (čl. 8) a při posuzování nejlepšího zájmu dítěte je nutné toto právo vždy respektovat a zohledňovat.

Odstavec 56 v souvislosti s náboženskou a kulturní identitou uvádí, že například při zvažování pěstounské rodiny či umístění dítěte je třeba řádně zohlednit potřebu kontinuity v jeho výchově a také jeho etnický, náboženský, kulturní a lingvistický původ (čl. 20 odst. 3); odpovědné osoby musejí při posuzování a určování nejlepšího zájmu dítěte vždy zohlednit konkrétní kontext. Totéž platí také v případě osvojení, odloučení od rodičů, případně rozvodu rodičů. Řádné zvážení nejlepšího zájmu dítěte zahrnuje přístup dítěte ke kultuře (a jazyku, pokud je to možné) své rodné země a své rodiny a také přístup k informacím o své biologické rodině v souladu se zákonnými a profesními nařízeními dané země (viz čl. 9 odst. 4).

Dalším důležitým faktorem je zachování rodinného prostředí a vazeb.

Odstavec 59 uvádí, že rodina je základní jednotkou společnosti a přirozeným prostředím pro růst a blaho svých členů, zejména dětí (úvodní ustanovení Úmluvy o právech dítěte). Právo dítěte na rodinný život zaručuje právě Úmluva o právech dítěte (čl. 16). Pojem rodina je zde nutné vykládat v širším slova smyslu: patří sem biologičtí rodiče, osvojitelé, pěstouni, případně členové širší rodiny nebo společenství v souladu s místními zvyky (čl. 5).

Směrnice o určení nejlepšího zájmu dítěte (2008) vydaná Úřadem vysokého komisaře OSN pro uprchlíky

Směrnice o určení nejlepšího zájmu dítěte (2008) vydaná Úřadem vysokého komisaře OSN pro uprchlíky ukládá v souvislosti s výběrem režimu dočasné péče povinnost zvážit následující aspekty:

1. Pěstounská péče má přednost před institucionální péčí, ke které by se za standardních podmínek nemělo přistupovat vůbec.
2. Je třeba využívat stávající systémy péče zavedené v daném společenství, za předpokladu, že fungují uspokojivě a nevystavují dítě riziku.
3. Prioritně je nutné umožnit péči v rámci širší rodiny. Pokud taková péče není možná či vhodná, je třeba zajistit dočasnou péči v rodinném prostředí a ponechat přitom sourozence pohromadě.
4. Rozhodnutí nelze činit na základě hypotetických výhledů na zlepšení vztahů v budoucnu, ale spíše na prokázaném vývoji vztahů v minulosti.

Směrnice OSN o náhradní péči o děti (2010)

V roce 2010 přijalo Generální shromáždění Organizace spojených národů Směrnici OSN o náhradní péči o děti.

Účel této směrnice uvádí její příloha:

1. Tato směrnice má za cíl zlepšit dodržování Úmluvy o právech dítěte a relevantních ustanovení ostatních mezinárodních nástrojů souvisejících s ochranou a blahem dětí, které nemají přístup k rodičovské péči, případně kterým hrozí ztráta rodičovské péče.
2. Na základě těchto mezinárodních nástrojů a s ohledem na rozvíjející se znalosti a zkušenosti v této oblasti poskytuje tato směrnice potřebné základní zásady pro předpisy i praxi. Cílem je její rozšíření do všech sektorů, které přímo či nepřímo souvisejí s problematikou náhradní péče, a to zejména za účelem:
 - (a) podporovat úsilí ponechat děti v péči své rodiny nebo je vrátit zpět do péče své rodiny, a pokud toto není možné, pak pro ně najít jiné vhodné a trvalé řešení, včetně osvojení či institutu kafala dle islámského práva;
 - (b) zajistit – během hledání trvalých řešení nebo v případech, kdy trvalá řešení nejsou možná nebo nejsou v nejlepším zájmu dítěte – určení a poskytnutí těch nejvhodnějších forem náhradní péče za podmínek, které umožňují celistvý a harmonický vývoj dítěte;
 - (c) pomáhat jednotlivým vládám a podporovat je v tom, aby lépe dodržovaly své odpovědnosti a povinnosti v této oblasti, a to s ohledem na ekonomické, sociální a kulturní podmínky převládající v každém státu; a
 - (d) sloužit jako zdroj informací pro předpisy, rozhodování a činnosti všech subjektů zapojených do poskytování sociální ochrany a zajišťování blaha dětí v rámci veřejného i soukromého sektoru, včetně občanské společnosti.

V souladu s obecnými principy a názory ohledně náhradní péče se v odstavci 21 uvádí, že ústavní péči je nutné omezit na případy, kde je takový režim pro dané dítě zvláště vhodný, nutný a konstruktivní a zároveň je v jeho nejlepším zájmu. Odstavec 22 stanovuje, že na základě převládajícího názoru odborníků je nutné poskytovat náhradní péči pro mladší děti, zejména děti do tří let, v rodinném prostředí. Výjimky jsou možné pouze v případech, kdy hrozí rozdělení sourozenců, nebo v případě nouzového umístění či umístění na předem stanovenou a velmi omezenou dobu, po kterém bude následovat plánovaná reintegrace rodiny či jiné vhodné řešení dlouhodobé péče.

V odstavci 23 se pak uvádí následující: přestože platí, že zařízení ústavní péče a rodinná péče se při plnění potřeb dětí vzájemně doplňují, je v zemích, kde stále fungují rozsáhlá zařízení ústavní péče (institute), nutné vypracovat alternativy v rámci obecné strategie deinstitutionalizace dle přesně stanovených cílů, které povedou k průběžnému rušení těchto ústavů. Za tímto účelem by státy měly zavést standardy péče a zajistit tak kvalitu a podmínky vhodné pro správný vývoj dítěte, jako je například individuální péče nebo péče v malých skupinách, a následně by měly vyhodnotit soulad stávajících zařízení s těmito standardy. Při rozhodování o založení či povolení k založení nových veřejných nebo soukromých zařízení ústavní péče je nutné vždy zohlednit tyto cíle a strategii deinstitutionalizace.

V souvislosti s rodinnou péčí je důležitý také odstavec 18: vzhledem k tomu, že ve většině zemí se o děti bez rodičů starají převážně příbuzní či jiné osoby bez jakékoli formální úpravy takového uspořádání, státy by se měly snažit vypracovat a zavést vhodné prostředky v souladu s touto směrnicí, pomocí kterých zajistí blaho a ochranu dětí v takové neformální péči, a to s ohledem na kulturní, ekonomické, genderové a náboženské rozdíly a praktiky, které nejsou v rozporu s právy a nejlepším zájmem dítěte.

Dle článku 29 odst. b) směrnice může mít náhradní péče tyto formy:

- (i) neformální péče: jakékoli soukromé uspořádání v rámci rodinného prostředí, kde se o dítě průběžně či na dobu neurčitou starají příbuzní nebo přátelé (neformální příbuzenská péče), případně jiní lidé, a to z iniciativy dítěte, jeho rodičů či jiné osoby, přičemž takové uspořádání nebylo nařízeno žádným správním či soudním orgánem ani řádně akreditovaným subjektem;
- (ii) formální péče: jakákoli péče v rodinném prostředí, kterou nařídil odpovědný správní či soudní orgán, a dále jakákoli péče poskytovaná v ústavním prostředí včetně soukromých zařízení, nehledě na to, zda je či není důsledkem správních či soudních opatření.

Dle článku 29 odst. c) se náhradní péče v závislosti na prostředí, kde se poskytuje, rozděluje následovně:

- (i) příbuzenská péče: formální či neformální rodinná péče v rámci širší rodiny dítěte, případně blízkých přátel rodiny, které dítě zná;
- (ii) pěstounská péče: v rámci zajištění náhradní péče umístí odpovědný orgán děti do domácího prostředí jiné než vlastní rodiny, která byly vybrána, kvalifikována, schválena a podléhá dohledu za účelem poskytování takové péče;
- (iii) ostatní formy umístění do rodinné péče nebo péče podobné rodinné péči;
- (iv) ústavní péče: péče poskytovaná skupinově v jiném než rodinném prostředí, jako jsou například bezpečná místa pro nouzové zajištění péče, tranzitní centra v případě nouzových situací a jakákoli jiná zařízení krátkodobé či dlouhodobé ústavní péče včetně dětských domovů;
- (v) režim kontrolovaného samostatného bydlení dětí.

Směrnice se vztahuje na veškeré veřejné a soukromé subjekty a všechny osoby zapojené do zajišťování péče pro potřebné děti, které se z jakéhokoli důvodu nacházejí v zemi, kde nemají své obvyklé bydliště (článek 141). Děti bez doprovodu či odloučené děti mají v cizí zemi právo na stejnou úroveň ochrany a péče jako děti, které jsou občany dané země (článek 142).

Při určování vhodného režimu péče je nutné zohlednit diverzitu a rozdílnost dětí bez doprovodu či odloučených dětí (například etnický či migrační původ nebo kulturní a náboženské rozdíly), a to vždy případ od případu (článek 142).

0.2.2 Legislativa EU

Pravidla pro umístování dětí bez doprovodu jsou k dispozici také v přepracovaném znění směrnice o podmínkách přijímání³ a v přepracovaném znění směrnice o podmínkách udělení mezinárodní ochrany⁴. Obě směrnice jsou součástí azylové legislativy EU, kterou přijaly a zavedly – nebo v brzké době zavedou – všechny členské státy vyjma Velké Británie (VB), Irska a Dánska.

Přepracované znění směrnice o podmínkách přijímání

Přepracované znění směrnice o podmínkách přijímání stanovuje minimální normy pro přijímání žadatelů o mezinárodní ochranu. Členské státy ji měly zavést nejpozději do 20. července 2015. Neplatí pro Velkou Británii, Irsko a Dánsko; ve Velké Británii (ale ne v Irsku ani Dánsku) stále platí původní směrnice o podmínkách přijímání⁵.

Cílem směrnice je poskytnout lepší a harmonizovanější standardy pro život žadatelů o mezinárodní ochranu napříč EU, nehledě na to, ve kterém členském státě o tuto ochranu požádají. Nahrazuje Podmínky přijímání z roku 2003, které stanovovaly minimální standardy pro přijímání žadatelů o azyl. Tato směrnice přináší nová pravidla ohledně zajištění a lepších standardů pro zranitelné osoby včetně dětí (bez doprovodu). Členské státy si samozřejmě mohou stanovit ještě přísnější normy. Tato nová pravidla mají více zohledňovat různé národní právní systémy, omezit zbytečnou administrativní a finanční zátěž a umožnit členským státům účinněji bojovat proti zneužívání svých azylových systémů.

Směrnice se nevztahuje pouze na žadatele o azyl, ale na jakékoli osoby, které podaly žádost o mezinárodní ochranu, včetně azylové a doplňkové ochrany.

Obsahuje rozsáhlý soubor pravidel upravujících zajištění žadatelů o mezinárodní ochranu – děti bez doprovodu lze například zajistit pouze ve výjimečných případech, a za žádných okolností ve vězeňském prostředí. Kromě toho směrnice stanovuje také konkrétnější režim pro posuzování zvláštních potřeb zranitelných osob, jako jsou nezletilí a oběti mučení.

V úvodním ustanovení se píše, že členské státy by se měly při zavádění této směrnice snažit zajistit plný soulad s principy nejlepšího zájmu dítěte a celistvosti rodiny dle Listiny základních práv Evropské unie, Úmluvy o základních právech dítěte vydané Organizací spojených národů v roce 1989 a také Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod (9). Dále se zde také uvádí, že prvořadým zájmem vnitrostátních orgánů by mělo být zajištění řádného přijetí osob se zvláštními potřebami tak, aby byly veškeré tyto potřeby splněny (14).

³ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2013/33/EU ze dne 26. června 2013

⁴ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/95/EU ze dne 13. prosince 2011

⁵ Směrnice 2003/9/ES ze dne 27. ledna 2003

Článek 23 v souvislosti s dětmi stanovuje následující:

1. Při provádění ustanovení této směrnice týkajících se nezletilých osob se členské státy řídí v první řadě nejlepším zájmem dítěte. Členské státy zajistí nezletilým osobám životní úroveň, jež je přiměřená jejich fyzickému, duševnímu, duchovnímu, morálnímu a sociálnímu rozvoji.
2. Při posuzování nejlepšího zájmu dítěte členské státy náležitě přihlížejí zejména k následujícím faktorům:
 - (a) možnostem opětovného sloučení rodiny;
 - (b) blahu a sociálnímu rozvoji nezletilé osoby, kdy se přihlédne zejména k jejímu původnímu prostředí;
 - (c) otázkám bezpečnosti a ochrany, zejména pokud existuje riziko, že je nezletilá osoba obětí obchodování s lidmi;
 - (d) názorům dítěte úměrně jeho věku a zralosti.

Článek 24 odst. 2 uvádí následující:

Děti bez doprovodu, které učiní žádost o mezinárodní ochranu, se od chvíle, kdy jsou přijaty na území členského státu, ve kterém byla žádost o mezinárodní ochranu učiněna nebo je posuzována, až do okamžiku, kdy jsou nuceny jej opustit, umísťují:

- (a) ke zletilým příbuzným;
- (b) do pěstounské rodiny;
- (c) do ubytovacích středisek se zvláštními zařízeními pro nezletilé osoby;
- (d) do jiného ubytování vhodného pro nezletilé osoby.

Členské státy mohou umístit děti bez doprovodu starší šestnácti let v ubytovacích střediscích pro zletilé žadatele, je-li to v jejich nejlepším zájmu, jak je stanoveno v čl. 23 odst. 2.

Sourozenci mají pokud možno zůstat spolu, přičemž se přihlíží k nejlepšimu zájmu dotyčného dítěte, a zejména k jeho věku a stupni zralosti. Změny místa pobytu dětí bez doprovodu musí být omezeny na minimum.

Přepřacované znění směrnice o kvalifikaci pro udělení mezinárodní ochrany

Přepřacované znění tzv. kvalifikační směrnice stanovuje požadavky, které musejí splňovat osoby, aby mohly požívat mezinárodní ochrany, a také obsah poskytnuté ochrany. Stejně jako přepřacované znění směrnice o podmínkách přijímání zmíněné výše je tato směrnice klíčovým legislativním nástrojem pro zavedení Společného evropského azylového systému. Její přijetí proběhlo v roce 2011 a vztahuje se na veškeré členské státy EU vyjma Dánska, Irska a Velké Británie. Irsko a VB jsou i nadále povinny dodržovat původní kvalifikační směrnici o podmínkách udělení mezinárodní ochrany⁶. Členské státy zavázané dodržovat tuto směrnici musely uvést v platnost vnitrostátní legislativu nezbytnou pro její splnění nejpozději do 21. prosince 2013.

V bodě (18) úvodního ustanovení se píše, že při provádění této směrnice by se členské státy měly v souladu s Úmluvou Organizace spojených národů o právech dítěte z roku 1989 řídit především zásadou „nejlepších zájmů dítěte“. Při posuzování nejlepších zájmů dítěte by členské státy měly zejména náležitě zohledňovat zásadu celistvosti rodiny, blaho a sociální vývoj dítěte, otázky bezpečnosti a ochrany a také přání dítěte s přihlédnutím k jeho věku a vyspělosti.

⁶ Směrnice 2004/83/ES.

Článek 31 odst. 3 uvádí následující:

Členské státy zajistí, aby děti bez doprovodu byly umístěny:

- (a) ke zletilým příbuzným; nebo
- (b) do pěstounské rodiny; nebo
- (c) do ubytovacích středisek se zvláštními zařízeními pro nezletilé osoby; nebo
- (d) do jiného ubytování vhodného pro nezletilé osoby.

V této souvislosti se přihlíží také k přáním dítěte s ohledem na jeho věk a stupeň vyspělosti.

Článek 31 odst. 4: Sourozenci mají pokud možno zůstat spolu, přičemž se přihlíží k nejlepšímu zájmu dotyčného dítěte a zejména k jeho věku a stupni vyspělosti. Změny místa pobytu dětí bez doprovodu musí být omezeny na minimum.

0.2.3 Zásady EU

Akční plán EU pro nezletilé osoby bez doprovodu (2010–2014)⁷ stanovil společný přístup na základě respektování práv dítěte, zejména „nejlepšího zájmu dítěte“, který musí představovat prvořadý faktor v rámci veškerých opatření učiněných veřejnými orgány. Jednou ze tří hlavních problematických oblastí ohledně dětí bez doprovodu, ve které je třeba dle tohoto akčního plánu konat, je péče o tyto děti. K prioritám patřilo také posouzení, zda je nezbytné zavést specifický nástroj, který by určoval společné standardy pro takovou péči.

Evropský program pro migraci zdůrazňuje především potřebu chránit děti a dodržovat Akční plán pro nezletilé osoby bez doprovodu. V současné době se pracuje na zavedení komplexního přístupu k ochraně dětí napříč migračním řetězcem.

Priorita postarat se o zranitelné osoby, zejména pak děti bez doprovodu, se stává také součástí relokačního procesu. Plánuje se plná integrace ochrany a zajištění bezpečnosti dětí do fungování hotspotů⁸.

⁷ Akční plán pro nezletilé osoby bez doprovodu 2010 – 2014, KOM (2010) 2013 v konečném znění z 6. května 2010.

⁸ Sdělení Komise Evropskému parlamentu a Radě o aktuálním stavu provádění prioritních opatření v rámci Evropského programu pro migraci, KOM(2016) 85 v konečném znění.

0.3 RODINNÁ PÉČE V POROVNÁNÍ S JINÝMI FORMAMI PÉČE

Přestože panuje všeobecné přesvědčení, že nejlepším řešením pro většinu dětí bez doprovodu je péče v rodinném prostředí, umístování těchto dětí do náhradních rodin nepatří ve členských státech EU k běžné praxi. Většina těchto dětí se umísťuje do ústavních zařízení (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 6).

Poznatky ze zemí využívajících rodinnou péči naznačují, že tato forma je pro děti nejlepší. Opatrovníci z Nizozemska a sociální pracovníci z Německa například zaznamenali méně incidentů a psychologických problémů u dětí žijících v rodinách v porovnání s dětmi umístěnými do jiné formy péče. Děti se s nastalou situací lépe vyrovnávají v rodinném prostředí. V porovnání s ostatními formami péče je umístění do rodin také podstatně udržitelnější. Po dosažení 18 let věku totiž dítě nemusí nutně rodinu opustit.

Nizozemská univerzita v Groningenu provádí výzkum životních podmínek a tělesné i duševní pohody dětí bez doprovodu a také jejich místa v holandské společnosti. Zohledňuje i stanoviska samotných dětí žijících ve čtyřech různých typech institutů poskytovaných náhradní péče v Nizozemsku (náhradní rodiny, malé pěstounské jednotky pro čtyři děti, společné pěstounské skupiny pro 12–25 dětí a větší dětské skupiny v rámci přijímacích center zvané kampusy).

Kalverboer et al. (2016) zjistil, že „nezletilým bez doprovodu se nejlépe daří v náhradních rodinách a že tyto děti si jsou také nejvíce jisté svým místem v holandské společnosti. Nezletilým žijícím v malých pěstounských jednotkách a menších společných pěstounských skupinách často v životě chybí emocionální vazby, péče, podpora a stabilita. Nezletilí z kampusů pak nejčastěji uvádějí, že se cítí osamocení, smutní a vyloučení z holandské společnosti. Trpí nedostatkem péče a podpory ze strany dospělých. Výzkumníci také zjistili, že kvalita prostředí pro výchovu dětí v kampusech je tak nízká, že tato zařízení nejsou pro děti bez doprovodu vůbec vhodná”.

Kalverboer et al. (2016) zmiňuje několik akademických studií o různých typech institutů péče o nezletilé bez doprovodu, které se využívají během fáze útěku a usídlování, a také o jejich potřebě prospívat a cítit se v nové zemi jako doma (Sirriyeh 2013; Söderqvist, Sjöblom & Bülow 2014). „Sirriyeh (2013) uvádí, že po úspěšném umístění do pěstounské péče v Anglii došlo k úplné integraci mladých lidí do rodinných systémů péče a pěstounů – děti se staly členy rodiny. Pozitivní výsledky zaznamenala taková umístění, kde se tito mladí lidé zapojují do strukturování činností a kultury domácnosti, například podílem na výběru jídla. Dále se jako pozitivní ukazují umístění, kde si mladí lidé vybudovali vztahy s pěstouny a jejich rodinami založené na důvěře, blízkosti a reciprocitě, které doprovází viditelné symbolické projevy důvěry a péče. Přestože tento výzkum neporovnával umístění k pěstounům s ostatními formami péče, Sirriyeh poukázala na významné výhody, které s sebou přináší přístup k rodinné péči a podpoře, spolehlivým důvěrníkům a zastání při vyjednávání klíčových služeb, v porovnání se známými skutečnostmi o ostatních typech náhradní péče. Söderqvist, Sjöblom a Bülow (2014) zkoumali koncept domova v souvislosti se situací nezletilých bez doprovodu, kteří jsou ve Švédsku umístěni do ústavní péče. Jejich poznatky potvrzují, že tento koncept zahrnuje jak objektivní aspekty, jako je vlastní budova, tak subjektivnější prvky, které lze vnímat jako stav mysli. Patří sem kritéria typu mít kde spát a jíst a také vyvolávání pocitu pohodlí a bezpečí. Kohli, Connolly a Warman (2010) podobným způsobem zkoumali vnímání konceptu jídla a přežití nezletilými bez doprovodu v pěstounské péči, po jejich příchodu do Velké Británie. Došli k závěru, že jídlo má řadu významů. Souvisí s mnoha aspekty hledání útočiště a snahy patřit do pěstounské rodiny a dokáže také vyvolat intenzivní pocity domova v nové zemi. Několik studií dále potvrdilo, že nejlepších výsledků dosahuje většina nezletilých bez doprovodu v prostředí s vysokou mírou podpory (Nidos 2015b; Ni

Raghallaigh 2013; Wade 2011; Wade et al. 2012). Ní Raghallaigh (2013) také došla k závěru, že odloučeným mladým lidem je nutné poskytnout individualistickou péči. Wade et al. (2012) zase uvádí, že dobrá pěstounská péče může pozitivně nasměrovat životy mnoha mladých lidí bez doprovodu.“

K relevantním poznatkům v rámci diskuze o nejlepším místě pro vychovávání dětí bez doprovodu patří také výsledky holandské transkulturní studie traumat, citových vazeb a odolnosti, jejímž autorem je van IJzendoorn (2008). Správný vývoj dětí probíhá v různých kulturách po celém světě i v situacích, kdy je vychovává síť pěstounů, na rozdíl od výchovy pouze jednou matkou a jedním otcem. Tyto děti mají tendenci vytvořit si citové vazby k několika „vyvoleným“ dospělým s citlivým přístupem, většinou biologickým rodičům nebo jiným blízkým zletilým příbuzným (van IJzendoorn, 2008, str. 216). Na druhé straně dětem, které vyrůstají v různých institucích či dětských domovech, většinou chybí stabilní a dlouhodobá citová vazba ke stálému pěstouni. Dá se říci, že trpí strukturálním nedostatkem péče. Tyto děti zažívají neustálé proměňování pěstounů, kteří často pracují ve směnách (van IJzendoorn, 2008, str. 148). Negativní vliv institucionální péče o opuštěné děti či sirotky je důvodem k vážným obavám. Tyto děti vykazují důsledky takového znevýhodnění již v raném věku, a to ve všech oblastech vývoje.

Výzkum prokázal, že osvojení může představovat úspěšný zásah, který vede k významnému zlepšení ve vývoji dítěte. Osvojení je důkazem, že vývoj dítěte je překvapivě flexibilní, dokonce i v případě vážné deprivace v mladém věku a následné drastické změny prostředí. Vývoj osvojených dětí se po osvojení významně zlepšuje v porovnání s vrstevníky umístěnými v dětských domovech (van IJzendoorn, 2008, str. 207). IJzendoorn proto naznačuje, že dlouhodobá pěstounská péče s dobrými vyhlídkami do budoucna se může vyrovnat osvojení.

Studie o mentálním zdraví nezletilých mužů afghánského původu bez doprovodu (Bronstein, Montgomery & Dobrowolski, 2012) ukazuje, že nezletilí vyrůstající v hostitelské zemi v částečně nezávislém režimu vykazují více příznaků posttraumatického stresu než ti, kteří žijí v pěstounské péči.

Bronstein a spol. uvádí k mentálnímu zdraví následující: „Zdá se, že některé faktory pomáhají dětem utvářet si svůj vlastní život. Stabilita péče s vysokou mírou podpory, příležitosti budovat si nové vazby, pokračovat ve vzdělávání a vytvářet si síť sociální opory, které spojují staré a nové, mají dle zjištěných poznatků určitý ochranný efekt (Wade, 2011). Když děti samotné uváděly, že jim podporu poskytli přátelé, ukázalo se, že je to také ochranný faktor pro mentální zdraví (Kovacev 2004; Montgomery 2008). To samé platí pro pozitivní školní zkušenosti, které děti samy zmínily (Kia-Keating & Ellis 2007; Kovacev 2004; Sujoldzic et al. 2006). Wernesjö (2011) poukazuje na skutečnost, že je třeba dalšího výzkumu v oblasti životních zkušeností z hostitelské země, který by stavěl na názorech samotných nezletilých bez doprovodu a zaměřil se především na blaho dítěte a faktory, které k němu přispívají. Zdá se, že neexistuje mnoho studií, které by porovnávaly názory nezletilých žijících v různých režimech péče na aspekty, které přispívají k jejich síle a odolnosti.“

„Z rozpočtového hlediska také nelze proti náhradní rodinné péči nic namítat. Přestože se tento typ péče obecně považuje za finančně méně náročný než institucionální péče, je obtížné stanovit porovnatelné částky za jedno dítě z důvodu rozdílnosti jednotlivých systémů (lokální/národní, nabízené služby, typy odpovědných organizací, rozpočty sdílené s běžnou péčí o mládí). Není tedy možné předložit spolehlivý odhad nákladů na umístění do rodin v jednotlivých zemích. Nizozemsko je jedinou zemí, ze které máme k dispozici přesný přehled všech souvisejících nákladů – o umístění do rodin se zde na celonárodní úrovni stará organizace Nidos. Tato čísla dokazují, že umístění do rodin je levnější než ostatní formy péče dostupné v Nizozemsku, které jsou 3,5- až 6,5krát dražší“ (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 128).

„V italském městě Benátky také zjistili, že umístění do rodin je levnější než jiné formy péče. Do rodinné péče se rozhodli investovat poté, co v období 2007–2008 již nedokázali pokrýt náklady na ubytování kvůli stále rostoucímu počtu nezletilých migrantů“ (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 63).

Také organizace JSN došla k závěru, že umístění do rodin je levnější než jiné formy péče – v některých případech dokonce až o 50 %.

0.4 ORGANIZOVÁNÍ NÁHRADNÍ RODINNÉ PÉČE

Praxe poskytování péče v rodinách existuje v řadě evropských zemí. Ke sdílení znalostí o této formě péče a o různých přístupech v jednotlivých zemích však doposud docházelo pouze příležitostně a poměrně zřídka. Projekt RLF zmapoval stávající evropskou praxi péče o děti bez doprovodu v rodinách. „Hlavním důvodem, proč v rodinách žije pouze omezený počet dětí bez doprovodu, je nedostatek znalostí, jak rozšířit poskytování rodinné péče u této skupiny dětí, např. jak získat vhodné a ochotné rodiny. Dobrá praxe se navíc často omezuje pouze na lokální úroveň – zatímco jedna obec či region může mít v této oblasti výbornou praxi i výsledky, ostatní je nesdílejí ani se je nesnaží napodobit. V neposlední řadě je problém také ve finančních a organizačních strukturách, které často nepodporují rozvoj v této oblasti“ (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 128).

Národní či regionální?

„Ve většině členských států, které dětem bez doprovodu nabízejí rodinnou péči, se do procesu umísťování dítěte zapojuje několik veřejných, soukromých či dobrovolnických subjektů (spolu se zainteresovanými občany). Tyto fragmentované praktiky se navíc liší na národní, regionální a místní úrovni, v závislosti na konkrétním společenství. Zpravidla je řídí lidé z dané správní jednotky, zejména v kontextu sociálních hodnot a odpovědností, spíše než pracovníci společného, státem řízeného systému, který by mnohem pravděpodobněji umožnil rozvoj inovativní praxe (přestože je obtížně změřitelná)“ (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 128).

„Péče o mladistvé není sladěna s migrační legislativou; pouze čtyři členské státy a Norsko mají zaveden strukturovaný systém, ve kterém se do procesu umísťování dětí do rodiny zapojuje pověřený či státem certifikovaný veřejný, soukromý nebo dobrovolnický orgán (na národní, regionální, případně místní úrovni). Teoreticky vzato takový systém spočívá v regulované a/nebo konzistentně uplatňované koncepci v rámci specifikované geografické či správní oblasti. Rodina odpovídá za každodenní péči o dítě bez doprovodu ve svém domově, za což má nárok na výplatu a/nebo náhradu výdajů, a na základě toho nese za dítě zodpovědnost. V praxi je však Nizozemsko jediným členským státem, ve kterém takováto koncepce funguje a vztahuje se na veškeré děti bez doprovodu (platí celostátně a řídí se zásadami vydanými Ministerstvem bezpečnosti a spravedlnosti). Švédsko, Norsko Irsko a Velká Británie mají zavedeny koncepce, které fungují v rámci běžného systému péče o mladistvé – ty ale ne vždy umožňují umístění do příbuzné/rozšířené rodiny a navíc jsou v praxi poměrně fragmentované a liší se mezi jednotlivými správními oblastmi“ (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 127).

V rámci běžného systému péče o mladistvé či mimo něj?

V závislosti na národní či místní situaci by bylo možné postarat se o děti cizince bez doprovodu rodičů v rámci běžného systému pěstounské péče, prostřednictvím specifického umístění do náhradních rodin či v rámci režimu náhradní rodinné péče. Nabízejí se různé přístupy. „Motivem jsou politické důvody, případně to, zda je konkrétní země tranzitní či cílová. Může jít také o důsledek způsobu, jakým země nabízejí služby zaměřené na uspokojení potřeb dětí:

- v některých zemích jsou režimy péče o děti bez doprovodu součástí systému péče o místní děti a platí pro ně stejná pravidla, zatímco jiné země mají pro děti bez doprovodu oddělený systém se zvláštními pravidly;
- některé země řeší kulturní potřeby dětí využíváním rodin různého kulturního původu, zatímco jiné využívají pouze indigenní rodiny;
- v některých zemích je příbuzenská péče o děti bez doprovodu součástí systému péče, zatímco v jiných tomu tak není“ (de Ruijter de Wildt et al., 2015, str. 128).

0.5 TERMINOLOGIE

Dítě bez doprovodu

Pojem „dítě bez doprovodu“ se v této příručce používá v souladu s definicí uvedenou v Obecné připomínce č. 6 (2005) o zacházení s dětmi bez doprovodu a odloučenými dětmi mimo zemi jejich původu, kterou vydal Výbor OSN pro práva dítěte:

„Děti bez doprovodu‘ nebo také nezletilí bez doprovodu jsou děti (dle definice v Článku 1 Úmluvy o právech dítěte), které byly odloučeny od obou rodičů i ostatních příbuzných a nejsou v péči žádné zletilé osoby, jež za takovou péči ze zákona, případně podle zvyku, odpovídá.“

Pojem „dítě“ se v této příručce používá v souladu s definicí uvedenou v Úmluvě o právech dítěte vydané Organizací spojených národů: „Pro účely této úmluvy se dítětem rozumí každá lidská bytost mladší osmnácti let, pokud podle právního řádu, jenž se na dítě vztahuje, není zletilosti dosaženo dříve.“

Odborný pracovník

Pojem „odborný pracovník“ používaný v této příručce označuje osoby pracující s náhradními rodinami a dětmi bez doprovodu, které s těmito rodinami žijí.

Mohou to být pracovníci z různých oborů podle toho, v jaké zemi působí a jaký systém dětské péče se zde využívá. Patří sem opatrovníci (profesionální, poloprofesionální, dobrovolní), sociální pracovníci, mentoři, personál různých zařízení náhradní péče, behaviorální vědci, psychologové či jiní odborní pracovníci odpovědní za přijímání dětí bez doprovodu do náhradních rodin.

Pojem „opatrovník“ může mít různé významy v závislosti na zemi, ve které pracuje. Vzhledem k těmto rozdílům je velmi důležité dobře porozumět konkrétnímu systému, ve kterém se využívá.

V Nizozemsku například funguje organizace Nidos, která zaujímá roli „zákonného opatrovníka“ dětí bez doprovodu. Působí jako zákonný zástupce dítěte, má rodičovskou odpovědnost a obecně je za dítě odpovědná. Jednotlivé osoby, které dětem poskytují podporu a pomoc, absolvovaly studium v oboru sociální práce a také cílené školení organizace Nidos ohledně dětí bez doprovodu.

V Belgii pak funguje federální státní služba Dienst Voogdij, která jmenuje opatrovníky pro děti bez doprovodu. Opatrovníci jsou zákonnými zástupci dítěte, mají rodičovskou odpovědnost a jejich úkolem je pomáhat zajistit udržitelné řešení v zájmu dítěte. Rozdělují se do tří skupin: dobrovolní opatrovníci, opatrovníci zaměstnaní nevládními organizacemi, které poskytují péči dětem bez doprovodu, a nezávislí opatrovníci působící jako živnostníci.

V Dánsku existuje institut „osobního opatrovníka“, kterým může být buď dobrovolník, nebo zaměstnanec Červeného kříže. V obou případech je to odborný pracovník, který dítě připravuje pro jednání s úřady a případně další související činnosti. „Zákonný opatrovník“ má pak dítě ve své péči a působí také jako jeho právní zástupce. Tato osoba se účastní každého jednání v rámci azylového procesu. Pokud dítě získá povolení k pobytu, je možné jmenovat jiného zákonného opatrovníka. Může se to stát například v případě, kdy má dítě za zákonného opatrovníka zaměstnance Červeného kříže – zákonní opatrovníci pro děti s povolením k pobytu jsou totiž vždy dobrovolníci. Dále se tak může stát v situaci, kdy se zákonný opatrovník či dítě rozhodnou přerušit tento vztah kvůli přílišné vzdálenosti nebo z osobních důvodů. Stát poté na základě doporučení od Červeného kříže

jmenuje nového zákonného opatrovníka. Pokud je to však možné a pokud si to dítě a opatrovník přejí, je nejlepší ponechat dítěti stejného zákonného opatrovníka i po udělení povolení k pobytu, protože se již vzájemně dobře znají a vybudovali si pevný vztah.

Náhradní rodina

V této příručce se pojem „náhradní rodina“ využívá ve významu rodiny, která se o dítě stará v cílové evropské zemi. Existují i jiné pojmy se stejným významem, a to „pěstounské rodiny“ či „hostitelské rodiny“.

V různých zemích se využívají různé druhy náhradních rodin: mohou to být například „spřízněné rodiny“ (příbuzní či lidé, které dítě zná) nebo „nespřízněné rodiny“ (osoby, které dítě nezná).

Příbuzenstvo označuje členy rodiny do čtvrtého stupně příbuzenství; patří sem například bratranec či sestřenice. V kolektivistických kulturách může ovšem příbuzenstvo označovat i osoby spřízněné jiným druhem blízkého vztahu – například sousedy či blízké přátele.

V současné praxi je „nespřízněnou rodinou“ ve většině případů „indigenní rodina“ tj. domácí např. německá nebo belgická rodina. Existují ale i země (například Nizozemsko a Německo), kde mají velmi dobré zkušenosti s využíváním „etnických rodin“, které mají stejný či podobný původ jako děti bez doprovodu.

0.6 PŘEHLED DOSTUPNOSTI PĚSTOUNSKÉ PÉČE O DĚTI BEZ DOPROVODU VE VYBRANÝCH EVROPSKÝCH ZEMÍCH⁹

	Nizozemsko	Švédsko	Velká Británie	Irsko	Norsko	Německo	Francie	Itálie	Belgie	Rakousko	Švýcarsko	Finsko	Dánsko	Lucembursko	Španělsko	Portugalsko
Strukturovaný systém	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Praxe se různí	✗	✗	✗	✗	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Využívání běžného systému pěstounské péče	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	?	?
Zvláštní systém pro děti bez doprovodu	✓	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗	✗
Využívání indigenních rodin v některých případech	✓*	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	?	?
Využívání rodin etnického původu	✓*	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	?
Využívání tradiční pěstounské péče (rodiny, které dítě nezná)	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✗	✗	✗	?	?
Využívání příbuzenské péče (členové rodiny a další blízké osoby)	✓	✓	✓	✗	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	?	?

* ve většině případů

⁹ Převzato ze zprávy o projektu RLF, str. 134.

NOTES

1

OBECNÝ PŘÍSTUP K PODPOŘE A POMOCI POSKYTOVANÉ DĚTEM CIZINCŮM BEZ DOPROVODU RODIČŮ

1.1 INFORMACE A ZNALOSTI POTŘEBNÉ K PRÁCI S CÍLOVOU SKUPINOU A JEJÍ SPECIFICKOU SITUACÍ

1.1.1 Úvod

Děti cizinci bez doprovodu rodičů nebo jiných zákonných zástupců patří ke skupině extrémně zranitelných osob – jsou nezletilé, samotné a často v pozici uprchlíka. Vzhledem k jejich migračnímu původu, vztahu s vlastní rodinou a ostatními blízkými osobami a také jejich vyhlídkám na návrat je naprosto nezbytné, aby pracovníci, kteří jim pomáhají, měli určité povědomí o jejich specifické situaci. Tyto znalosti jsou navíc důležité také pro nábor náhradních rodin a následnou pomoc těmto rodinám.

Práce s dětskými uprchlíky vyžaduje kulturně citlivý přístup postavený na respektu a otevřenosti k původu, hodnotám a zkušenostem dítěte.

Je důležité:

- poznat a respektovat roli dítěte, kterou si přeje a kterou může v rodině zaujmout, jeho nezávislost, kterou získalo na útěku, jeho náboženství, potřebu kontaktu s biologickou rodinou, traumatické zážitky z dosavadního života a také ztrátu, kterou utrpělo;
- zajímat se o vnímání nemoci ze strany dítěte i o jeho vysvětlení a možná řešení a respektovat je;
- umožnit dítěti být v kontaktu se svou biologickou rodinou, kdykoli je to možné, a zapojit rodinu do zajišťování blaha a rozvoje dítěte a také jeho azylového procesu;
- posoudit rizika: tlaku ze strany převaděčů/pašeráků lidí, násilí páchaného ve jménu cti v případech, kdy se dítě začne odchylovat od vžitých norem, genitální mutilace žen (FGM, *female genital mutilation*) a sňatku z donucení.

Podrobnosti ke konkrétním tématům z této oblasti následují níže v tomto modulu.

1.1.2 Základní informace o dětech bez doprovodu

Tato kapitola rozvádí důležité aspekty původu a dosavadního života dětí, které opustí svou zemi a samy uprchnou do Evropy.

Samy, nezletilé a v pozici uprchlíka

Děti bez doprovodu jsou mladí lidé, kteří uprchli do Evropy bez doprovodu rodičů, případně zákonného opatrovníka. To především znamená, že musely na útěku a během migračního procesu úplně samy projít řadou obtížných a často také dramatických zážitků a zároveň se pokusit tyto zážitky samy nějakým způsobem zpracovat. Chybí jim nezbytná opora na všech úrovních, zejména na té emocionální.

Důvodem jejich útěku je často vyhlídka na život bez jakékoli budoucnosti, ve válce a bídě. Děti si s sebou přinášejí zkušenosti s nebezpečím, každodenní bolesti a ztrátou.

Útek v první řadě znamená, že děti musely opustit řadu věcí: svůj dům, rodinu, přátele, školu, zemi a její kulturu, zvyky i jazyk, věcný majetek, společenské postavení, diplomy či jejich potvrzení, budoucí vyhlídky v rodné zemi atd. Tyto zkušenosti se ztrátou a narušením různých vazeb představují zásadní životní předěl všech, kdo někdy museli opustit svou zemi a pokusit se vybudovat pro sebe novou budoucnost v zemi zcela nové a s rozdílnou kulturou. Tato ztráta v kombinaci se steskem po domově a nepříjemnými pocity z nového, neznámého a cizího prostředí vyvolává v řadě z nich radikální pocit vykořenění.

Děti bez doprovodu jsou *samotné a nezletilé*, což obnáší nedostatek rodinného zázemí a zejména kontaktu s rodiči. Pro mnoho z nich to znamená ztrátu záchranného bodu a bezpečí – nemají nikoho, na koho by se mohly opravdu spolehnout. Zároveň je zřejmé, že rodiče mohou hrát důležitou roli i bez toho, aby byli fyzicky přítomni (Derluyn, Wille, De Smet & Broekaert, 2005).

Azylové řízení

Když tyto děti konečně dorazí do Evropy, čeká je další období stresu a nejistoty: azylové řízení. Tento proces může být těžko srozumitelný, stejně jako různé role zúčastněných organizací. Rodina v domovské zemi často netrpělivě očekává výsledek azylového řízení a doufá v kladné posouzení žádosti o azyl i možného dopadu na opětovné sloučení rodiny. Žadatelé o azyl navíc mohli být instruováni ze strany převaděčů nebo osob z jejich sítě o tom, co mají a co nemají o svém útěku říci. To vše může děti velmi stresovat.

Dalším potenciálně problematickým aspektem azylového řízení ve většině evropských zemí je skutečnost, že děti musejí být „samy“, aby měly právo na ochranu a poskytování služeb náhradní péče určených pro děti bez doprovodu. Řada z nich se proto bojí, že pokud se zmíní o své rodině, budou se muset vrátit zpátky domů. V důsledku toho mohou určité informace zatajovat a často je proto obtížné zapojit biologickou rodinu dítěte bez doprovodu do záležitostí podpory, dohledu a ochrany poskytované dítěti.

Dobrá praxe:

Organizace Minor-Ndako a Nidos mají dobré zkušenosti s mediací, v rámci které někdo vysvětlí konkrétní situaci dítěte bez doprovodu (ohledně azylového řízení a opětovného sloučení rodiny) samotnému dítěti i jeho rodině. Pro dítě je často úleva, když jeho rodina obdrží řádné informace o daných postupech i o tom, co mohou sami udělat pro úspěšné vyřízení azylového řízení a opětovného sloučení rodiny.

1.1.3 Vývoj dětí bez doprovodu

Obecně lze říci, že vývoj dětí bez doprovodu je takový, jaký by měl být. Jsou odolné a měly normální dětství. Tato kapitola se zabývá třemi oblastmi vývoje, na které má dopad břímě samotného útěku a také okolnosti předcházející tomuto útěku. Zaměřuje se na vývoj uspokojivých vztahů a vazeb, na to, jak dítě rozvíjí svou vlastní identitu, a také na specifické úkoly vývoje mladých dětských uprchlíků bez doprovodu.

Budování vazeb a život v náhradní rodině¹

Většina dětí cizinců bez doprovodu rodičů nebo jiných zákonných zástupců vyrůstala v širší rodině s uspokojivými vztahy a vazbami. Na základě těchto pozitivních zkušeností si vybudovaly elementární důvěru v druhé i v sebe sama. Tuto důvěru ovšem mohly narušit okolnosti, které vedly k útěku, a také zážitky ze samotné cesty. Pokud si však dítě následně vytvoří spolehlivý vztah a vazbu k náhradní rodině, může to přispět k obnovení jejich důvěry v druhé i sebe sama. K důležitým faktorům při budování takového spolehlivého vztahu a následné citové vazby patří citlivý přístup pěstouna k potřebám dítěte a k signálům, které vydává, předvídatelnost pěstounova chování a také kontinuita a stabilita poskytovaná osobou, která se o dítě stará.

Když se dítě umístí do neznámé náhradní rodiny, musí si vždy vybudovat nový, spolehlivý vztah a také citovou vazbu k novým pěstounům. Pokud již v minulosti takové spolehlivé vztahy zažily, dokážou si je díky předchozím pozitivním zkušenostem vytvořit snadněji. U dětí, které za sebou mají špatné zážitky, je to pak podstatně obtížnější.

Dle teorie budování vazeb jsou citové vazby důležité také z evolučního hlediska, protože pomáhají dítěti přežít; každé dítě potřebuje někoho, ke komu se může upnout a kdo ho bude chránit a pečovat o něj v prvních letech života. Vazby jsou navíc významné také pro vývoj regulace emocí u menších dětí, včetně neurobiologické roviny. Většina dětí (kolem 60 % po celém světě) si tyto spolehlivé vazby vybuduje (Prins & Braet, 2014, str. 426).

Profesor na nizozemské univerzitě v Leidenu pan Van IJzendoorn, který se zabývá studiem problematiky dětí a rodiny, ve svém výzkumu prokázal, že spojení mezi citovou vazbou dítěte a citovou vazbou rodiče není závislé na kulturním a ekonomickém kontextu. Přehled podobných studií napříč různými kulturními a ekonomickými kontexty ukazuje, že toto spojení dosahuje 70–80 % (van IJzendoorn, 2008).

Dánský červený kříž i organizace Nidos, Minor-Ndako a JSN mají zkušenosti s podobnými čísly, které uvádí van IJzendoorn. Většina dětí bez doprovodu zaopatřovaných těmito organizacemi měla spolehlivý vztah a silnou vazbu ke svým pěstounům v zemích svého původu.

„Chronický nedostatek bezpečí v průběhu jejich útěku i nutnost zpracovávat obtížné, často traumatické zážitky během migračního procesu mohou ovšem u mladších dětských uprchlíků vést k závažné ztrátě základní důvěry. Nedůvěra a zvýšená obezřetnost představují pro řadu uprchlíků ochranné faktory – jakousi strategii, jak se s nastalou situací vyrovnat, či způsob, jak přežít. Jak uvedl jeden z uprchlíků, „útěk do Evropy jsem přežil díky své nedůvěřivosti“ (Plysier, 2003).

Van IJzendoorn ve své studii zmíněné výše došel k závěru, že osvojení a dlouhodobá pěstounská péče představují účinný zásah u dětí, které v raném dětství zažily ztrátu a zanedbání péče. Na základě těchto poznatků lze usuzovat, že kontinuita a stabilita života v pěstounské rodině mohou z velké míry napravit újmu způsobenou ztrátou základní důvěry a rozvrácením vazeb u mladších dětských uprchlíků (van IJzendoorn, 2008).

¹ Další informace o budování vazeb jsou k dispozici v rozsáhlých materiálech na webu www.engi.eu.

Holandské směrnice k péči o mladistvé (de Wolff, Dekker-van der Sande, Sterkenburg & Thoomes-Vreugdenhil, 2015) uvádějí následující rady pro budování základní důvěry:

- Udělejte si na dítě čas a vyplňte ho pozitivním a hravým způsobem. Přizvěte dítě ke společným činnostem, dopřejte mu prostor, ale vždy mějte věci pod kontrolou.
- Mluvte a jednejte přátelsky. Vytvořte uvolněnou a pozitivní atmosféru, bavte se a užívejte si společně strávený čas.
- Buďte předvídatelní, spolehliví a jednejte s dítětem na rovinu. Mluvte s dítětem o tom, co děláte, a vždy dodržte své slovo.
- Věnujte dítěti plnou pozornost a snažte se s ním navázat kontakt. Důkladně vše sledujte, naslouchejte a mluvte o tom, co vidíte dítě dělat a jaké emoce prožívá. Ujistěte se, že vše vnímáte správně, a tento výsledek v případě nutnosti prošetřete.
- Vžijte se do dítěte v dané situaci, zvažte, co se mu asi honí hlavou a dejte najevo, že mu nasloucháte. Nabídněte útěchu či pomoc, kdykoli je dítě smutné či vystrašené, a pokud odmítne, zůstaňte poblíž.
- Vysvětlete dítěti vztah příčiny a následku, pomozte mu pochopit souvislost mezi událostí, pocitem a chováním.
- Snažte se reagovat na potřeby a přání dítěte co nejlépe. Pokud to není možné, vysvětlete dítěti důvody – získají tak pocit, že je berete vážně.

Vztah s náhradní rodinou a biologickou rodinou

Dobrá praxe: kontakt s biologickou rodinou

Dle zkušeností organizace Nidos je pro děti bez doprovodu někdy obtížné přijmout skutečnost, že budou umístěny do náhradní rodiny. Říkají, že již otce a matku mají a žádné nové nechtějí; jiní zase tvrdí, že chtějí rodinu s nádherným domem, ve které se hned naučí holandsky a o nic jiného se nezajímají. Existuje také skupina dětí bez doprovodu, kterým umístění do náhradní rodiny nevadí, ovšem chovají se v ní jako hosté a nevytvoří si k ní žádný vztah. To pak může u náhradní rodiny vyvolat zklamání, protože ta by si přála mít s dítětem skutečný vztah a vybudovat si k němu citovou vazbu.

Stejně jako děti v pěstounské péči i děti bez doprovodu mají velmi pevné spojení se svou biologickou rodinou, ke které cítí silnou oddanost. Mohou se bát, že se jim u náhradní rodiny zalíbí tak moc, až budou mít pocit, že zrazují svou biologickou rodinu. Stejně tak se mohou bát ztráty své vlastní rodiny v případě, že přilnou k náhradní rodině.

Dle zkušeností organizace Nidos je nejlepší v těchto případech pocity dětí respektovat; pro dítě i pro náhradní rodinu je velkou oporou, pokud jsou v kontaktu (nejlépe pravidelném) s biologickou rodinou dítěte. Praxe holandské pěstounské péče naznačuje, že je důležité, aby biologičtí rodiče dali dítěti „emocionální povolení“ žít s pěstounskou rodinou. Pro dítě je pak jednodušší navázat s „novou“ rodinou vztah. Vzájemná důvěra a respekt mezi biologickou rodinou a náhradní rodinou dítěti pomáhají při jeho adaptaci v náhradní rodině.

Vývoj identity dítěte bez doprovodu

K zásadním úkolům vývoje během dospívání patří také vývoj vlastní identity. V této fázi života se dospívající snaží rozvíjet svou vlastní identitu ve vztahu ke svým rodičům, sourozencům, přátelům a společnosti jako takové. Podstoupení migračního procesu bez doprovodu ovšem často tento vývoj naruší (van der Veer, 2002).

Děti bez doprovodu často zažívají obtížný migrační proces a musejí se s ním vypořádat během dospívání. Zakoušení mnoha stresorů spojených s nucenou migrací v této fázi života má dopad na psychosociální fungování těchto dětí. Musely koneckonců odejít od přátel a vrstevníků i svých vzorů v zemi svého původu. Zároveň jim chybí rodiče, jakožto hlavní postavy v jejich životě, podle kterých se mohou identifikovat, a které jim pomáhají na cestě k samostatnosti. Všechny tyto faktory ztěžují bezproblémový vývoj jejich vlastní identity a řadu dětí bez doprovodu proto trápí stále složitější otázky ohledně sebe sama (Plysier, 2003). V rámci tohoto obtížného vývoje identity často hraje zásadní roli také vnímání oddanosti k rodině a určité kultuře. Děti bez doprovodu musejí v této fázi nějak skloubit hodnoty a standardy ze dvou naprosto rozdílných kultur. Musejí hledat způsoby, jak si zachovat své vlastní kulturní kořeny a přizpůsobit je nové, západní společnosti.

Podpora při vývoji identity

Děti z kultur, kde je základní jednotkou společnosti širší rodina, vnímají svou identitu a sebe jako součást rodiny spíše než jako jednotlivce, a delší období strávené v západní společnosti může proto vést k určitému zmatení. Dítě se cítí jakoby „na pomezí“ dvou kultur, což může vyústit v nedorozumění či odcizení. Důsledkem může být dokonce i vyloučení z původního sociálního kontextu či zavržení širší rodinou z důvodu chování dítěte, které „poškozuje čest rodiny“.

Je tedy velmi důležité zapojit do změn, kterými dítě v Evropě prochází v souvislosti s novými a liberálnějšími normami a hodnotami, také jeho biologickou rodinu. Stejně tak je ovšem důležité pomoci dítěti pochopit svou zranitelnost pramenící ze skutečnosti, že najednou nikam nepatří – ke své širší rodině, ke svým krajanům ani ke svým vrstevníkům. Potřebují najít rovnováhu mezi rozdílnými kulturami. Dítě může prospět své rodině i rodinné cti také tím, že dokáže v nové společnosti úspěšně fungovat. Pro širší rodinu bude pak snadnější akceptovat jiný způsob chování založený na větší svobodě.

Sociální vyloučení – tedy pocity, že člověk nikam nepatří – je velmi stresující a může vést i k psychologickým problémům či psychopatologickým jevům. Při poskytování pomoci a podpory dětem bez doprovodu je důležité zaměřit se především na zachování a rozvoj sociálních kontaktů, životních vzorů a přátelství, protože i jedno jediné přátelství může mít obrovský význam.

Je třeba vybudovat pomyslný most mezi tím, čím dítě bývalo v zemi svého původu, a tím, čím se v této nové situaci stává.

Skupinová identita

Sökefeld (2006) popisuje skupinovou identitu jako koncept postavený na aspektech, které členové určité skupiny sdílejí a považují za relevantní. Vzpomínky diaspory na domovskou zemi, sdílená historie či kolektivní traumata společně utvářejí základnu takové sdílené identity. V tomto smyslu je diaspora fiktivní komunitou založenou na diskurzivní konstrukci (Sökefeld, 2006, str. 266–267).

Tento typ skupinové identity a kolektivních traumat je častý například u eritrejských dětí, které ze své země uprchly v období let 2014–2015. Tyto děti nedůvěřují nikomu mimo svou komunitu a chtějí za všech okolností zůstat spolu.

Úkoly vývoje specifické pro děti cizince bez doprovodu

Stejně jako jiné děti i mladiství uprchlíci a nezletilí žadatelé o azyl bez doprovodu procházejí dynamickým procesem vývoje a dospívání. Tento proces zahrnuje v každé věkové skupině určité úkoly vývoje, které je nutné splnit, pokud se má z dítěte stát zdravě fungující dospělá osoba. Dospívající se musejí naučit, jak se o sebe postarat, jak se v dané společnosti rozvíjet a také jak utvářet a ovlivňovat svůj vlastní život. Pro děti, které uprchly ze své domovské země, jsou tyto úkoly samozřejmě komplikovanější. Musejí se totiž navíc vypořádat také se specifickými úkoly vývoje pramenícími z jejich kulturního původu a aktuální uprchlické situace.

Tyto úkoly souvisejí především se sociálními styky či sociální izolací, s rodinou, kterou děti doma opustily, s kulturními rozdíly a integrací a také s tím, jak se vypořádat s post-traumatickými problémy a vyhlídkami na budoucnost (van der Veer, 2002).

Odolnost

Přestože se zdá, že vývoj většiny dětí bez doprovodu nevykazuje žádné negativní následky, okolnosti tohoto vývoje nejsou v určitých ohledech zcela příznivé, což děti činí zranitelnými. Holandský psychoterapeut van der Veer k tomu v první metodologické příručce organizace Nidos z roku 1996 uvádí, že „překážky v procesu normálního vývoje způsobují především vnější faktory – pouze v malém počtu případů za nimi stojí omezení či narušení ze strany dítěte“. Derluyn (2005) navíc zdůrazňuje další důležitou skutečnost: přestože tyto problémy mají na fungování a emocionální zdraví těchto dětí významný vliv, tyto děti jsou a zůstávají „normálními dětmi v abnormálních situacích“.

Ni Raghallaigh (2010) pak k problematice odolnosti uvádí následující:

„Přestože někteří dětské uprchlíci zůstávají psychologicky zranitelní a určití jedinci vykazují ‚narušené‘ chování, zdá se, že většina z nich se dokáže s prožívaným stresem vyrovnat (Rutter 2003). Pozornost se stále více zaměřuje na rozdílné způsoby, jakými děti reagují na problémy spojené s nucenou migrací, a také na skutečnost, že mnohé z nich z tohoto procesu vycházejí jako ‚aktivní přeživší‘ spíše než ‚pasivní oběti‘ (Rousseau & Drapeau 2003, str. 78). Například dle zkušeností sociálních pracovníků, které zpovídal Kohli (2006a), vykazují nezletilí bez doprovodu ‚pozoruhodnou a flexibilní schopnost přežít a uspět i tváří v tvář těžkým ranám osudu‘ (str. 7). Všechny tyto poznatky potvrzují – alespoň do určité míry – odolnost těchto mladých lidí, i když German (2004) připouští, že studie odolnosti uprchlíků stále zůstávají trochu ve stínu výzkumu, který se zabývá jejich zranitelností a projevy této zranitelnosti. Přestože se definice různí, odolnost se většinou vykládá jako ‚vzorce pozitivní adaptace v kontextu významného rizika či protivenství‘ (Masten & Powell 2003, str. 4). Lidé tedy mohou být odolní, případně vykazovat odolnost vůči určitému riziku (Ungar 2004). K tématu odolnosti lidí včetně dětí bez doprovodu, kteří podstupují nucenou migraci, se vyjádřili také různí další autoři (např. Muecke 1992; Ahearn 2000; Kohli & Mather 2003; Kohli).“

1.1.4 Psychologické zdraví

Dětské i dospívající uprchlíci bez doprovodu představují v Evropě velmi zranitelnou skupinu. Jejich obtížná životní situace může mít dopad na jejich emocionální pohodu, což může vést k významným emocionálním problémům i problémům s chováním (Derluyn & Broekaert, 2008; Fazel, Reed, Panter-Brick & Stein, 2012). Vzhledem k prožívané nejistotě děti a dospívající často nevěří, že se jim podaří splnit si své sny. To pak může být v rozporu s určitou oddaností vůči rodičům, rodině a zemi původu, kterým dítě leccos přislíbilo (Derluyn & Broekaert, 2008).

Dětské uprchlíci obecně a děti cizinci bez doprovodu rodičů nebo jiných zákonných zástupců obzvlášť vykazují řadu emocionálních problémů a problémů s chováním: spánkové obtíže, záchvaty paniky, sociální odloučení, apatie, noční můry, různé vývojové problémy, bolesti hlavy, hyperaktivita, deprese, pasivita, poruchy soustředění, příznaky úzkosti, osamělost, separační úzkost, nízká sebedůvěra, zažívací poruchy a problémy s příjmem potravy.

Trauma a stres

Děti bez doprovodu musejí často čelit traumatům², ztrátě, nepříjemným zážitkům z cestování, starostem o rodinu, kterou opustily, a také stresu pramenícího z azylového řízení a snahy o opětovné sloučení rodiny. Negativní výsledek azylového řízení a ostatních řízení ohledně povolení k pobytu, případně dlouhé trvání procesu opětovného sloučení rodiny, mohou mít závažné dopady a dítě ještě více stresovat.

Stres pramenící z nejistoty a napětí výrazně ztěžuje zotavení z prožitých traumat. Holandská průběžná studie, která se zabývala psychologickými problémy, reakcemi na traumatický stres a zkušenostmi nezletilých uprchlíků s doprovodem, holandských dětí a nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu, prokázala, že nezletilí žadatelé o azyl bez doprovodu vykazují více stresujících zážitků než druhé dvě skupiny. Nezletilí žadatelé o azyl bez doprovodu se navíc častěji setkali hned s několika traumatickými zážitky v porovnání s druhými dvěma skupinami (Bean, Derluyn, Eurelings-Bontekoe, Broekaert & Spinhoven, 2007).

Psychologické zdraví dětí bez doprovodu zkoumala také navazující průběžná studie, jejímiž autory jsou Vervliet, Meyer Demott, Jakobsen, Broekaert, Heir & Derluyn (2014). Tato studie sledovala 103 dětí bez doprovodu po dobu 18 měsíců od okamžiku, kdy dorazily do Belgie. Tyto děti vykazovaly obecně velmi častý výskyt úzkosti, deprese a posttraumatické stresové poruchy (PTSD). Analýza lineárního smíšeného modelu neodhalila žádné významné rozdíly v hodnotách vyjadřujících mentální zdraví v průběhu sledování, což by ukazovalo na možné dlouhodobé a přetrvávající mentální problémy v této populaci. Počet traumatických zážitků a počet každodenních stresorů vedly k podstatně vyššímu výskytu příznaků deprese (každodenní stresory), úzkosti a PTSD (traumatické zážitky a každodenní stresory).

Psychologická pomoc³

Při poskytování podpory a péče dětem bez doprovodu má jejich emocionální pohoda zásadní význam. Ve velkých centrech náhradní péče se v porovnání s péčí v náhradních rodinách poměrně často vyskytuje sebedestruktivní chování a sklony k sebevraždě.

Dobrá praxe:

Organizace JSN a Nidos zjistily, že destruktivní a agresivní chování či útoky se u skupiny dětí bez doprovodu v náhradní rodinné péči vyskytují pouze velmi zřídka, zatímco v zařízeních ústavní péče jsou poměrně běžným jevem – zejména v těch velkých. Ke stejným závěrům došla také Evropská síť dětských ombudsmanů neboli ENOC (2016, str. 18). Dle zkušeností organizace JSN se sebedestruktivní chování, sebevražedné sklony a využívání psychofarmak vyskytují od roku 2011 u méně než 1 % dětí bez doprovodu umístěných do náhradní rodiny.

Lze také předpokládat, že děti bez doprovodu se ke službám psychologické péče nedostanou vždy včas. Organizace poskytující péči o mentální zdraví navíc nejsou vždy z kulturního hlediska adekvátní či vhodné pro nestabilní situaci těchto dětí. Pro uprchlíky se lépe hodí transkulturní psychologická podpora, pokud je v dané zemi dostupná.

² Další informace o souvisejících traumatech jsou k dispozici v rozsáhlých materiálech na webu www.engi.eu.

³ Další informace o psychologické pomoci jsou k dispozici v rozsáhlých materiálech na webu www.engi.eu.

Dobrá praxe: trauma a jeho překonání

V současné době se v Nizozemsku zpravidla doporučuje navrátit děti zpět do pravidelného každodenního režimu co možná nejdříve po traumatických zážitcích. Tato praxe dětem umožňuje získat v přítomné chvíli pocit bezpečí, což snižuje stres z prožitého nebezpečí (hyperexcitace). Odborníci také tvrdí, že tzv. debriefing s sebou přináší riziko opětovného traumatizování oběti a mělo by se k němu proto přistupovat co nejméně.

Traumatizovaní dětští uprchlíci, kteří nejsou schopni překonat své trauma vlastními silami, potřebují odbornou péči. Traumatizace může také brzdit zpracování žádosti o azyl, pokud dítě není schopno podat výpověď o svých traumatických zážitcích.

Důsledky pro poskytování pomoci dětem:

- Co možná nejdříve nabídněte dítěti vhodný (každodenní) režim.
- O traumatických zážitcích mluvejte pouze s dětmi, které daly jasně najevo, že jsou ochotny se do takového rozhovoru pustit (žádné nevyžádané dotazování).
- Vzdělejte se o problematice zpracovávání traumata a příznacích souvisejících s traumaty.
- Pokud příznaky přetrvávají, nabídněte odbornou pomoc.
- Informujte právníka a dotazovatele, že trauma může při dotazování v rámci azylového řízení bránit dětem podávat pravdivé odpovědi.

1.1.5 Bezpečnostní rizika

V porovnání s jinými dětmi čelí děti bez doprovodu navíc specifickým rizikům pramenícím z jejich zranitelné pozice jako uprchlíků, ze skutečnosti, že je nedoprovází rodina ani jiná odpovědná zletilá osoba a někdy také protože již vyčerpaly veškeré zákonné způsoby, jak získat povolení k pobytu.

Obchod s lidmi

Děti bez doprovodu se do Evropy často dostanou pomocí pašeráků lidí, kteří pro ně představují jediný možný způsob dopravy do cílové destinace. Některé z nich navíc nejsou pouze obětí pašeráků, ale také obchodníků s lidmi. Obchod s lidmi existuje z mnoha důvodů (včetně prostituce, pašování drog, pašování zbraní a neplacené práce) a nedochází k němu pouze během cesty, ale i poté, co dítě do Evropy dorazí. Děti bez doprovodu jsou velmi zranitelné a snadno se nechají obchodníky s lidmi ovlivnit. Důvodem může být nepřítomnost lidí, kteří by dětem poskytli oporu, jejich přání pomoci své rodině, tlak ze strany jejich rodiny, aby domů posílaly peníze, a někdy dokonce čarodějnictví a okultní praktiky.

Dobrá praxe: známky obchodování s lidmi

Organizace Nidos vypracovala na základě související literatury i vlastních zkušeností seznam objektivních a subjektivních známek obchodování s lidmi. Tento seznam může být užitečný zejména při prvním setkání v centru pro registraci a podávání žádostí, kde pracovníci s jeho pomocí rozhodnou, zda by dítě mělo přejít do chráněného režimu. Podrobnější prošetření pak proběhne v chráněném zařízení pro přijímání migrantů.

Rozpoznávání známek obchodování s lidmi

Objektivní známky:

Organizování cesty: organizování ani platbu neprovádí rodina; dítě nezná konečnou destinaci; není znám důvod příchodu do dané země.

Dokumenty: dítě nemá žádné dokumenty prokazující jeho totožnost, případně jsou tyto dokumenty falešné; dítě je v zemi nelegálně a pochází ze země s vysokým rizikem obchodování s lidmi.

Rodina: rodině někdo vyhrožuje a/nebo ji někdo vydírá; rodina je chudá.

Obchodník s lidmi: osoba doprovázející dítě zařizuje víza a dítě ji nezná; tato osoba nějak souvisí s obchodníky s lidmi.

Finance: dítě musí splatit nějaký dluh; bydlení, ošacení atd. zařizuje osoba doprovázející dítě; dítě je na této osobě závislé.

Ubytování v dané zemi: dítě nezná svou adresu domů ani do práce; dítě přespává v práci.

Násilí či týrání: dítě někdo týrá nebo mu vyhrožuje; viditelné známky týrání.

Práce: dítě někdo nutí k práci nebo k prostituci; dítě přišlo do země pod falešnými přísliby; dítě uprchlo.

Místo nalezení dítěte: dítě uprchlo nebo jej našla policie, případně požádalo policii o pomoc.

Subjektivní známky:

Zdraví: stěžuje se na problémy se spánkem a zažíváním.

Strach: z obchodníků s lidmi, z aktuální situace, z násilí.

Postoj: odtažitý, vystresovaný.

Příběh: neúplný, nekoherentní, těžko uvěřitelný, nacvičený.

Riziko sexuálního zneužívání

Děti bez doprovodu byly na útěku či ještě před ním často znásilněny. Ve válečných situacích je znásilňování celkem běžný jev. Existují také děti (povětšinou dívky), které si „kupují bezpečí“ jako součást strategie přežití – nabízejí mužům své tělo výměnou za svou ochranu. Tyto dívky pak někdy v období bezprostředně následujícím po útěku vykazují přehnaně sexualizované chování, což velmi zvyšuje riziko dalšího zneužívání při nucené prostituci, ale také v jejich vlastním prostředí. Náhradní rodina i lidé poskytující dítěti pomoc (opatrovník, mentor atd.) musejí takovému chování za všech okolností odolat a snažit se jej změnit.

Další rizikovou skupinou jsou například takzvaní „tančící chlapci“ (Bacha bazi) – jsou to chlapci často původem z Afghánistánu, kteří se v mladém věku naučili tančit jako děvčata a jsou sexuálně zneužíváni staršími muži. V jejich chování se objevují ženská gesta, což může zvyšovat riziko dalšího zneužívání.

Riziko nucené práce a pašování

Děti cizinci bez doprovodu rodičů nebo jiných zákonných zástupců bývají někdy zneužívány pro pašování zbraní nebo drog, případně k nucené práci. Často se tak děje za účelem splacení dluhu pašerákům lidí za zprostředkování cesty, ale může to být také součástí aktivit rozsáhlejší kriminální organizace. Obzvláště zranitelnou skupinou jsou v těchto případech mladí lidé, kteří dorazí do cílové země nelegálně již po dosažení zletilosti.

1.2 PRÁCE V INTERKULTURNÍM PROSTŘEDÍ

1.2.1 Úvod

Práce s dětmi bez doprovodu znamená pracovat s dětmi, které pocházejí z různých kultur. Znalosti a dovednosti ohledně správného přístupu k těmto dětem jsou proto v této oblasti nanejvýš důležité.

Práce s dětmi rozdílného kulturního původu staví především na citlivé interkulturní komunikaci. Kromě znalostí o společenské struktuře kultury, ze které dítě pochází, je důležitá také schopnost nazírat na normy a hodnoty z jejich perspektivy, mít povědomí o vlivu vlastního kulturního a etnického původu na naše myšlení i jednání a také naučit se s těmito rozdíly vypořádat. Stejně tak je třeba projevit empatii a být kreativní a odvážní (Jessurun, 2008, str. 503-514).

1.2.2 Kulturně citlivá komunikace

Kultura je dynamický koncept a povědomí o jiných kulturách proto ke zlepšení komunikace nestačí. Odborný pracovník může svěřené osoby řádně poznat pouze tak, že s nimi naváže kontakt a povede dialog – musí projevit empatii, zajímat se o ně samotné i o jejich priority a respektovat jejich hranice.

V případě dětí bez doprovodu je důležité, aby konverzaci vnímaly jako bezpečnou. Účel rozhovoru musí být naprosto jasný: domluve se na jeho struktuře a také na tom, k čemu se získané informace použijí. Pokud musí odborný pracovník jednat s traumatizovanými uprchlíky nebo pokud řeší problematická témata či tajemství, musí se s dotazovanou osobou předem dohodnout, co všechno se bude/nebude probírat, a také rozhodnout, kdy přesně rozhovor ukončit.

Je dobré využívat otevřené otázky (kdo? co? jak? kdy?), které umožňují druhé osobě sdílet více informací. Aktivní naslouchání spočívá v reagování na to, co dotazovaný říká, včetně pokládání doplňujících otázek – to je možné pouze v případě, že se odchýlíte od plánu rozhovoru. Odborný pracovník musí také dotazovanému umožnit, aby kladl své vlastní otázky, a musí znát jeho postoj k různým kulturám, včetně té jeho. Tendence upřednostňovat konformitu s dominantními sociálními normami je často větší, než si lidé myslí. Proto je důležité vytvořit si s dotazovaným určitý vztah, který se bude zakládat na otevřenosti. V případě dětí je dále třeba posoudit úroveň jejich vývoje.

Dobrá praxe:

Organizace Minor-Ndako si zakládá na tom, že si s dětmi vždy pečlivě vybuduje vztah založený na vzájemné důvěře. Její pracovníci zjistili, že těmto dětem je třeba nabízenou pomoc objasnit a vysvětlit. Řada z nich totiž nemá se sociálními pracovníky žádné zkušenosti. Mluvení o svých potížích se jim zdá jako jejich zbytečné ožívování či dokonce zveličování. Sdílení osobních záležitostí mohou vnímat jako něco morálně nevhodného. Vyprávění o svém původu, zatímco si cizí dospělý dělá poznámky, u nich může vyvolávat dojem policejního

výslechu. Výsledkem pak může být strach a pocit nebezpečí – zejména u dětí původem z nestabilních oblastí, kde je důvěra v druhé obtížná či dokonce nemožná. Pracovníci organizace Minor-Ndako proto dětem vždy nejprve představí sebe i svou práci a teprve poté začnou klást osobní dotazy. Tento přístup kontrastuje s tradiční sociální praxí založenou na kladení vodící otázky, jejímž cílem je povzbudit klienta k prvnímu kroku.

V rámci interkulturní komunikace mohou problémy vzniknout také proto, že si lidé stejné chování vykládají různými způsoby. Je proto velmi důležité uvědomovat si nebezpečí etnocentrické zaujatosti, tedy nadřazování svých vlastních hodnot a standardů nad ty univerzální. Pomoci nám s tím může metoda uvedená níže.

Tato metoda vypracovaná Pintem (2007) se skládá ze tří kroků, jejichž cílem je efektivnější interkulturní komunikace. První dva kroky nás učí nazírat na věci z obou úhlů pohledu (obou stran jednání či rozhovoru) a třetí krok se pak zaměřuje na rozdíly mezi oběma kulturami. Stručný popis tohoto konceptu přikládáme níže.

Interkulturní komunikace⁴

Krok 1: Začnete si uvědomovat vliv Vaší vlastní kultury na Vaše chování.

Krok 2: Začnete si uvědomovat rozdílnou kulturu druhých, zajímat se o ni, získávat informace a seznamovat se s touto kulturou i chováním, které z ní vychází.

Krok 3: Tyto znalosti Vám pak umožňují navázat s druhými vztah a překonat případné rozdíly.

1.2.3 Kulturní kontext dětí bez doprovodu

Tato kapitola popisuje nejdůležitější rozdíly mezi kulturou dětí bez doprovodu a jejich hostitelských zemí. Představuje pracovní metody, postoje a dobrou praxi, které jsou relevantní pro pomoc dětem i rodinám, u kterých žijí. Základem jsou znalosti hlavních kulturních aspektů, původu a možností dětí bez doprovodu – jediné tak jim můžete poskytnout vhodnou pomoc založenou na respektu k nim i jejich původu, podporovat je v situacích, kterým čelí, a rozpoznat rizika, která jim v jejich zranitelné pozici hrozí.

Kultura založená na širší rodině

Děti bez doprovodu zpravidla pocházejí z kultury založené na širší rodině, ve které se nejvyšší priorita přisuzuje právě zájmům širší rodiny. Dítě často opustí svou zemi na základě rozhodnutí (širší) rodiny, pro kterou to nezřídka znamená obrovské finanční i emocionální oběti. Okamžikem odchodu se dítě stává dospělým, nehledě na jeho skutečný věk. Děti bez doprovodu proto zpravidla bývají odolní mladí lidé, kteří si přejí hlavně přispět k dobrému životu své (širší) rodiny, zejména ze začátku.

Obvyklé pojmy, kterými označujeme kulturní rozdíly mezi zemí původu uprchlíků a žadatelů o azyl a západními zeměmi, jsou kultura založená na širší rodině versus individualisticky zaměřená kultura nebo zkráceně také „kultura MY“ versus „kultura JÁ“. Pinto (2007) uvádí, že v individualisticky zaměřených kulturách je nejvyšším cílem naplnění života jednotlivce, zatímco v kulturách založených na rodině je to (rodinná) čest.

⁴ Převzato z prezentace, kterou v organizaci Nidos přednesl Kaveh Bouteh, květen 2016.

Dětem bez doprovodu, které právě dorazily na Západ, se proto může zdát zdejší důraz na individuální naplnění a osobní rozvoj poněkud zvláštní. Tento jev je evidentní z jejich přání splnit očekávání a pokyny své rodiny a touhy ihned jim pomoci posíláním peněz, přestože samy obdrží pouze malou částku jako kapesné. Také při výběru školy jsou očekávání rodiny často důležitější než příležitost k individuálnímu naplnění. Rodiny doma navíc porovnávají posílané peníze, školu i úspěchy dítěte s ostatními. Adaptace dítěte na individualisticky zaměřenou kulturu může pak vést k odcizení od (širší) rodiny, což přináší riziko přerušování kontaktu, vyloučení nebo zavržení.

Děti z kultur založených na širší rodině se odmala učí respektovat starší a nemít žádné vlastní názory ani touhy. Vyjádření vlastního názoru se často vnímá jako nedostatek respektu a znak špatné výchovy, což znamená pošpinění rodinné cti. Demokratické principy a svoboda projevu, tedy například vyjádření vlastního názoru či vize a zapojení se do rozhodovacího procesu, jsou pro děti bez doprovodu něco velmi nezvyklého. Pokud se jich tedy stále někdo ptá na jejich názor, mohou se cítit nepříjemně.

Kultura založená na vině versus kultura založená na hanbě

Rozdíl mezi individualistickou kulturou a kolektivistickou kulturou souvisí v případě pravidel chování s rozdíly mezi (individualistickou) kulturou založenou na vině a (kolektivistickou) kulturou založenou na hanbě.

Každý typ kultury má svůj vlastní soubor pravidel o provinění či špatném chování, které určuje přesvědčení jednotlivce a ostatních lidí ohledně viny.

K základním hodnotám kultury založené na vině patří především pravda, spravedlnost a ochrana práv jednotlivce. Předpokládá se, že je to právě vina, která lidem brání chovat se v rozporu s vlastními pravidly chování i pravidly chování platnými v celé kultuře. Naproti tomu v kultuře založené na hanbě má největší vliv na chování to, co si myslí druzí, spíše než přesvědčení jednotlivce. Jedním ze základních pilířů této kultury je touha uchovat si čest a vyhnout se hanbě. Pro jednotlivce může být nemožné si vůbec přiznat, že jsou vinni či udělali něco špatně (i když je to pravda), zejména v situaci, kdy je z důvodu vzniklé hanby vidí jako viníky všichni ostatní. Dokud jsou ostatní přesvědčeni o jeho nevině, člověk nepociťuje žádnou hanbu. Primárním cílem veškerého úsilí je proto zajistit, aby byli o Vaší nevině přesvědčeni ostatní.

V kultuře založené na hanbě platí, že vyhnout se hanbě je naprosto nezbytné a musí se tak učinit za každou cenu. Západní koncepce hanby a viny označují hanbu jako „špatnou“ a vinu jako „dobrou“ morální emoci. V jiných kulturních kontextech se hanba nehodnotí pouze jako „dobrá“, ale také jako adekvátní/očekávaná emocionální reakce na špatné chování (Bedford & Hwang, 2003).

Příklad:

Příkladem může být omluva. V kultuře založené na vině je to standardní první krok – omluvou člověk přizná svou chybu a tedy i svou vinu, což mu umožní začít hledat řešení. V kultuře založené na hanbě ovšem omluva znamená akceptování hanby, a lidé se jí proto snaží pokud možno vyhýbat. V tomto případě bude prvním krokem obnovení pošramoceného vztahu, což povede k napravení vzniklé hanby.

Bagozzi, Verbeke and Gavino (2003) zjistili, že lidé ze západních i jiných kultur pociťují hanbu při nějakém bolestivém zážitku víceméně stejně, ovšem jejich jednání/reakce, které po takovém zážitku následují, se u příslušníků různých kultur liší. Lidé ze Západu se budou snažit zajistit vlastní ochranu, zatímco lidé z jiných kultur se pustí do dalšího budování/napravení dotčeného vztahu.

Jiná sociopsychologická studie (van Alphen, 2008) zase uvádí, že intenzita hanby pociťovaná danou osobou rozhoduje o strategii dalšího postupu.

Zjednodušeně řečeno zde existují dvě možnosti:

- akceptování hanby;
- odmítnutí hanby.

Pokud je hanba málo intenzivní, postižená osoba ji vnímá jako něco relativně nedůležitého a má tendenci ji spíše akceptovat. V případě intenzivnějšího pocitu hanby mají lidé sklony se jí naopak bránit a vzdorovat. To ovšem platí pouze do určité krajní hodnoty – po jejím překročení je hanba tak intenzivní, že ji daná osoba již nemůže popřít a jediným možným řešením je akceptovat ji. V takovém případě nastává příležitost například k omluvě a nápravě vzniklé újmy.

Příklad: důležitá role hanby v kolektivistické kultuře

Při rozhovoru mentora v náhradní rodině s dítětem bez doprovodu ohledně jeho nežádoucího chování se bude dítě pocházející z kolektivistické kultury snažit především napravit pošramocený vztah: „Vždycky spolu přece vycházíme dobře, že ano?“ Mentor pocházející z individualistické kultury chce ale nejprve daný problém rozebrat a najít jeho řešení, a to prostřednictvím omluvy, dohody a sankcí. Dítě z kolektivistické kultury si přitom nejvíce ze všeho přeje vyhnout se takové konfrontaci a pokusí se najít spíše nepřímý způsob, jak napravit svůj vztah s mentorem. Může se tedy například stát, že z aktuální konfrontace naštvaně odejde a začne vykonávat různé jiné úkoly, čímž se bude snažit svůj vztah s mentorem napravit po svém. Mentor ale bude na dítě tlačit a nutit ho absolvovat tento rozhovor, což bude dítě pociťovat jako zahrnutí do kouta, kde bude muset o své hanbě mluvit – to je pro něj ovšem nemožné, dokud nenapraví vzájemný vztah.

Rozlišujeme následující charakteristiky individuálně a kolektivně zaměřených kultur:

Individualistické kultury	Kolektivistické kultury
Zaměřené na jednotlivce	Zaměřené na kolektiv
Kdo jsi?	Ke komu patříš?
Zájem jednotlivce	Zájem skupiny
nezávislost, asertivita, vlastní volba	vazby na skupinu, poslušnost, skromnost
Nízká vzdálenost moci	Vysoká vzdálenost moci
Feminita	Maskulinita
Upřímnost	Zachování neposkvrněné cti
přiznat své chyby, ocenit přiznání, špatné zprávy podávat přímo	krýt své chyby, popírat a předejít tak ztrátě víry, špatné zprávy podávat opatrně

Zdraví

Kultura a náboženství mají zásadní vliv také na vnímání nemoci a vybudování důvěry uprchlíků a migrantů k západní zdravotní péči může být proto dosti obtížné.

Migranti a uprchlíci mívají často pocit, že je doktor nebere vážně, pokud nedostanou předpis na nějaké léky. V mnoha kulturách navíc není běžné rozlišovat psychologické a fyzické potíže. Kromě toho se fyzické onemocnění považuje za druh šílenství, což představuje zdroj hanby a poškozují čest postiženého. Potíže se proto často projevují fyzicky – tento jev se nazývá somatizace. Motivovat děti bez doprovodu k přijetí psychologické pomoci může být poněkud obtížné. Pouhé „mluvení“ totiž nevnímají jako něco prospěšného a návštěva psychologa navíc může naznačovat, že jste šílení. V těchto případech je proto velmi důležité zachovat kulturně citlivý přístup; v mnoha evropských zemích již existují instituce péče o duševní zdraví, které se specializují právě na transkulturní případy.

Jak se vypořádat s rozdílným vnímáním zdraví

Pro začátek je dobré zajímat se o příznaky, názory a možná řešení a respektovat je. Užitečné může být také zeptat se, jak by se podobné problémy řešily doma – zde je možné zapojit též biologickou rodinu. Uznáte tak legitimnost nemoci a umožníte dítěti bez doprovodu a jeho rodině zvolit si tradiční léčbu, která se využívá u nich doma⁵.

Černá magie v Eritreji

Černá magie je v Eritreji neviditelnou avšak všudypřítomnou součástí společenského života. Existují čtyři různé formy černé magie: Debtera, Buda, Tebib a Tonqualay. Všechny z nich propůjčují moc nad jinými lidmi a schopnost ovlivňovat je. Osoba praktikující černou magii má nad lidmi, které ovládá, takový vliv, že je dokáže přimět k provádění určitých úkonů, aniž by si to uvědomovali nebo je sami chtěli provádět.

Pokud se tedy na někom praktikuje černá magie, tato osoba je někým nebo něčím posedlá. Může to být živící osoba nebo také zlý duch/dábel („sheytan“). Následky mohou být závažné – posedlá osoba zažívá velké utrpení a v krajních případech může i zemřít.

Na ochranu před černou magií či uhranutím se v Eritreji a Etiopii běžně nosí amulety, případně talismany. Tento jev je velmi rozšířený zejména ve venkovských oblastech, kde lidé věří, že je amulet ochrání: „Prevence je účinnější než léčba.“

Pokud je někdo již posedlý, zlého ducha může vymýtit tzv. Debtera recitující průpovídky v jazyce lidským bytostem neznámém. Tento kněz vymýtí zlého ducha recitováním veršů ze svaté knihy a/nebo modlením⁶.

Příklad:

Pokud John žárlí na Annu, může požádat Tebiba či Budu, aby Annu za určitou úplatu uhranul. Tebib požádá o nějakou Anninu osobní věc (například vlasy nebo nehty), kterou smíchá s tajnými ingrediencemi či bylinkami a použije ji k ovládnutí Anny (lidé z Eritreje proto nikdy jen tak nevyhazují žádné své osobní věci).

V Eritreji se také vypráví příběhy o ženách, které se na Tebiba obrací proto, aby si udržely svého muže. Tebib tedy řeší i manželské problémy, kdy pomáhá ženám ovládnout jejich muže pomocí bylinek a zajistit, aby nechodili za jinými ženami. Ne vždy to ale dopadne dobře: může se stát, že manžela postihnou deprese, nemůže nebo nechce pracovat a jeho chování se změní k horšímu.

Dobrá praxe: Eritrejsí kněží

Eritrejsí kněží působící v Nizozemí často pomáhají mladým žadatelům o azyl z Eritreje zbavit se příznaků jejich nemoci.

⁵ Podrobnější informace o zapojení rituální léčby do západní medicíny jsou k dispozici v rozsáhlých materiálech na webu www.engi.eu.

⁶ Informace dodalo informační centrum pro Eritreu v rámci organizace Nidos.

Dobrá praxe: kulturní mediátoři

V Belgii i Itálii mají dobré zkušenosti se spoluprací s kulturními mediátory. Tuto roli často zastávají bývalé děti bez doprovodu, které se již integrovaly a dokážou působit jako důvěryhodní facilitátoři při rozhovorech o obtížných tématech jako je sexualita či bezpečí, ale také o pomoci nabízené dětem bez doprovodu a o jejich potřebách. Dobře to funguje zejména u skupin, jelikož řada dětí pochází ze skupinově zaměřených kultur.

1.2.4 Specifická témata související s kulturními rozdíly v situaci dítěte bez doprovodu

Očekávání a zájem rodiny

Děti bez doprovodu často opustily svou zemi s určitým očekáváním nebo pokyny ze strany své rodiny, podle kterých musí být odchod dítěte pro blaho celé rodiny. Představa příležitostí, kterých se dítěti v Evropě dostane, je často nerealistická: rodina očekává, že jim dítě bude posílat peníze, že brzy dojde k opětovnému sloučení rodiny, případně že si dítě vybuduje úspěšnou kariéru a bude posílat ještě více peněz. Tato očekávání může dítě vnímat jako obrovskou zátěž, zejména proto, že si skutečně přeje pomoci své rodině a nechce ji zklamat.

Další tlak může pramenit z očekávání, že by se děti měly starat také o své mladší sourozence či starší sestru. V mnoha kulturách založených na širší rodině je to běžná praxe, která však může být v takovéto situaci – dítě je samotné v Evropě – velmi stresující.

Příklad:

Dva bratři jsou v Belgii a starší z nich se cítí odpovědný za to, aby se ten mladší slušně choval. Rodina mu doma řekla, aby mladšího bratra bil, protože začal kouřit. Starší bratr cítí, že se nachází v problematické situaci. Na jedné straně se nechce dostat do křížku s belgickým systémem, který bití zakazuje, a na druhé straně nechce zklamat svou rodinu, která od něj očekává vedení a výchovu mladšího bratra. Sociální pracovníci se tedy spojili s rodiči, vysvětlili jim situaci a nastínili i její řešení. Po řadě telefonických hovorů nakonec matka svého syna od jeho úkolu osvobodila s tím, že sociální pracovníci se o jeho bratra postarají a rodině to nevádí.

Tajemství

Jak vysvětluje již kapitola 1.1.2, řada žadatelů o azyl uchovává určité informace v tajnosti. Tato tajemství se často týkají rodinné situace – jejich krajané, příbuzní či pašeráci lidí jim totiž radí, aby skutečnou situaci neprozrazovali. To může být pro děti velmi stresující, zejména pokud je někdo nutí právě ke sdělení podrobností o jejich rodinné situaci.

Tajemství a lhaní ovšem zároveň patří k mechanismům, jak se v „kultuře založené na hanbě“ vypořádat se situací spojenou s hanbou či poskvrněním cti. Lhaní s cílem ochránit čest rodiny je nedílnou součástí kolektivistické kultury (založené na hanbě), kterou ovšem evropská individualistická společnost (založená na vině) jen těžko akceptuje. Bolestné následky zatajování informací ilustruje následující příklad.

Příklad:

V Nizozemsku se o dvě sestry (děti bez doprovodu) po mnoho let starala milující náhradní rodina. Postupem času se dozvěděli, že se v Nizozemsku nachází jejich další, již dospělá sestra. Navázali s ní tedy kontakt, stala se v náhradní rodině vítaným hostem a své sestry často navštěvovala. Po letech se ovšem rodina dozvěděla, že tato žena nebyla starší sestrou, ale matkou obou dívek. Byla v Nizozemsku ilegálně a doufala, že její děti obdrží povolení k pobytu, pokud budou bez doprovodu. Pro náhradní rodinu to byl velký šok a nedokázala se vyrovnat s tím, že se celá ta léta starali o sirotky, jejichž matka přitom celou dobu žila. Děti nakonec musely být z této rodiny bohužel odebrány.

Problematika věku

Děti bez doprovodu často pocházejí ze zemí, kde neexistují oficiální záznamy o narození, případně je jejich datum narození neznámé. Obvykle tedy nejprve dojde k posouzení⁷ jejich věku a poskytovaná podpora se zvolí dle výsledku tohoto posouzení, aniž by se měnil věk na jejich dokladech totožnosti. Nejistota ohledně věku může však způsobit problémy při výběru ubytovacích a vzdělávacích služeb, kde se umístění zpravidla určuje právě podle věku uvedeného na dokladech totožnosti. V takových případech může významnou roli hrát odpovědný odborný pracovník, který během tohoto procesu hájí nejlepší zájem dítěte.

1.2.5 Specifická témata související s kulturními rozdíly v riziku týrání dětí bez doprovodu

Výzkum ukázal, že existuje hned několik rizikových faktorů pro týrání dětí a že riziko týrání je v pěstounské péči vyšší než v biologické rodině. Tato kapitola se zabývá specifickými tématy, která souvisí s kulturními rozdíly v riziku týrání dětí během jejich života v náhradní rodině.

Rodinná čest

Čest jako taková je univerzální koncept a označuje způsob, jakým jedinec vnímá svůj vztah ke skupině či skupinám, do kterých patří. Existuje také čest skupiny nebo rodiny. Zásadním aspektem cti je skutečnost, že ji lze poškodit nebo ztratit. Čest se někdy chápe jako důležitý faktor ve společnostech, kde lidé v rámci existenčního boje spoléhají hlavně na sebe. Skupina bývá silnější než jednotlivec a má větší šanci zajistit si omezené zdroje pro svou obživu. Jedinec ovšem musí dodržovat pravidla a normy dané skupiny – v opačném případě čelí hrozbě vyloučení nebo i horším trestům. Zásady cti pak slouží k vymezení od ostatních. Pokud je naopak dostatek zdrojů pro všechny, jedinci nejsou závislí na skupině, aby přežili – význam skupiny proto klesá a zvětšuje se prostor pro individuální rozhodování.

Čest se může v průběhu času měnit a liší se také mezi jednotlivými skupinami; názory o tom, jaký musí čestný člověk být a co musí dělat, se na úrovni jednotlivce, skupiny či celé společnosti liší, ale existuje zde i mnoho podobností. Mezi hlavní mechanismy pro utváření pravidel cti patří vzdělávání a vláda nad danou skupinou (společenstvím).

V kulturách založených na širší rodině se čest nezřídka týká záležitostí vzdělávání a nástupnictví. *Porušení cti* proto často souvisí se vztahy, výběrem partnera, sexualitou a nástupníky. Vyučování, sledování a ochranu cti může provázet násilí, zejména v případech, kdy je čest ohrožena. Porušení cti je ještě horší, pokud o něm vědí i lidé mimo vlastní skupinu prostřednictvím klepů a pomluv, které se často považují za zdroj hanby; čím více

⁷ Více informací o posuzování věku je k dispozici na [webu www.engi.eu](http://www.engi.eu).

lidí o porušení cti ví, tím pravděpodobnější je výskyt souvisejícího násilí. Pokud se již takové porušení událo, k *nápravě* slouží různá očišťující opatření, jako je například sňatek, rozvod, zavržení, popírání, akceptování situace či pokus o smír. Poslední a krajní formou nápravy je zabití, někdy také v podobě sebevraždy. Situace se v konkrétních případech samozřejmě odvíjí od povahy sporu, rozsahu porušení cti a také platných zásad cti (Janssen, 2006).

Děti pocházející z kultur, kde se dodržují přísná pravidla cti (kultury založené na širší rodině, kolektivistické kultury), se v Evropě často dostávají pod vliv nové kultury zaměřené na individuální rozvoj (individualistická kultura), což přináší značné riziko porušení cti. Dítě pak musí volit mezi seberealizací a rizikem zavržení ze strany rodiny nebo i horších následků. Humanitární pracovníci, pracovníci péče o mládež i opatrovníci mohou dětem v těchto případech pomoci učinit uvážená rozhodnutí a projednat celou záležitost s rodinou. Součástí asimilace jsou také zásady cti. Při jakýchkoli jednáních v této záležitosti je velmi důležité pochopit a respektovat zásady cti druhých a zároveň mít povědomí a dostatečné znalosti o vlastních zásadách a pravidlech – to může být samozřejmě poměrně obtížné.

Rozdíly postavení na základě pohlaví

V mnoha zemích platí, že děti mají plnit přání rodiny. Omezení svobody pohybu dívek a dohodnuté sňatky, které představují porušení práva jedince na sebeurčení, nalezneme v řadě tradičních kultur. V kontextu osobních práv bývají dívky v uprchlických a migračních rodinách z těchto kultur na nejnižší pozici rodinné hierarchie. Tato situace se v řadě rodin, které v Evropě žijí již delší dobu, začíná měnit, ovšem svoboda pohybu někdy stále ještě podléhá značným omezením (Pharos, 2009).

Sňatky z donucení

V některých kulturách dochází ke sňatkům již v mladém věku, a to na základě dohody rodičů. Někdy se tyto sňatky týkají i dětí a mohou pak být kvalifikovány jako týrání; přesná čísla ale nejsou k dispozici. V praxi je velmi těžké stanovit přesnou hranici mezi sňatkem z donucení a dohodnutým sňatkem. Dívky někdy sice nemusí být ke sňatku s partnerem vybraným rodiči přímo nuceny, ale cítí povinnost tak učinit z oddanosti k rodině. V některých případech zase mohou být pod takovým tlakem, že si nedovolí odporovat. Mohou také prostě důvěřovat svým rodičům, kteří v jejich očích zpravidla vždy volí dobře. Zásadní otázkou v každém případě zůstává, zda má dívka na výběr nebo je ke sňatku donucena. Tlak na podvolení se ovšem netýká pouze dívek – i chlapci mohou být nuceni do sňatku domluveného rodiči. Pokud dítě odmítne, může čelit týrání, domácímu vězení, vyhrožování nebo nucenému návratu do země původu. Pokud i nadále odmítá podvolit se a například uteče, rodina může přistoupit k vraždě ze cti (Pharos, 2009).

Přípravy na sňatek z donucení se často odehrávají ještě před dovršením 18 let věku dívky; když pak dojde k samotnému sňatku, nedá se s tím už z právního hlediska často nic dělat. Opatrovník či mentor sice může dítěti pomoci s rozhodováním v této záležitosti, je ovšem třeba vzít na vědomí, že protivit se vůli rodiny může vést k závažným následkům včetně zavržení. Ztráta rodiny pak mívá na lidi z kolektivistické kultury či kultury založené na širší rodině obrovský dopad – jako jedinci, kteří nejsou součástí širší rodiny, se často cítí méněcenní.

V posledních letech se mezi uprchlíky do Evropy nachází poměrně velké množství „dětských nevěst“. Zpravidla se jedná o dobrovolné muslimské sňatky dohodnuté rodinou, jejichž účelem je ochránit dceru v uprchlických táborech či během útěku do Evropy.

Příklad: dítě v manželském svazku s dospělým dorazí do Dánska

Sňatek mezi zletilou osobou a dítětem (nezletilým) se v západních zemích často považuje za sňatek z donucení a jako takový se zpravidla odsuzuje. V rámci dánského azylového systému se děti do 15 let dle příslušných předpisů umísťují do dětského azylového centra, což znamená odloučení od jejich dospělého partnera.

Ministr pro integraci na jaře 2016 stanovil, že páry žádající o azyl, kde jeden z partnerů je dítětem ve věku 15 – 17 let, by se měly v rámci systému azylového ubytování také odloučit. Nové pravidlo se nejprve využívalo pro bezdětné páry, ale cílem bylo postihnout také páry s dětmi.

Dánský červený kříž však zjistil, že pro některé z takto odloučených párů je tato praxe velmi frustrující – zejména u některých vdaných dětí se zjistil zvýšený výskyt deprese, izolovanosti a sebepoškozování. Bez svého partnera, kterého berou jako svého primárního „ochránce“, se necítí v bezpečí. Do celé situace se pak museli vložit pracovníci ze systému sociální péče a také psychologové.

Ve světle nabytých zkušeností s odlučováním bezdětných párů se Dánský červený kříž rozhodl hájit práva mladých párů s dětmi přímo u ministerstva, které právě pracuje na nové směrnici o odlučování párů. Dánský červený kříž po ministerstvu požaduje zohlednit právo párů na rodinný život a pohodu a zapracovat toto právo do své směrnice. Zde je nutné zdůraznit, že Dánský červený kříž samozřejmě nepodporuje sňatky z donucení, ale považuje za důležité zohlednit, že k uzavření těchto sňatků došlo ještě před příchodem páru do Dánska, v jiné kultuře a ne vždy z donucení. Je proto nutné ve všech takových případech prošetřit, zda společné bydlení dospělého a dítěte (staršího 15 let) skutečně ohrožuje blaho dítěte, a to s přihlédnutím k názoru samotného dítěte. K odloučení by se mělo přistoupit pouze tehdy, pokud dítě nebo odborní pracovníci prohlásí, že společné bydlení dospělého a dítěte škodí blahu dítěte. Jelikož zde existuje riziko závažné újmy jak vdaného dítěte, tak případných dětí páru, toto pravidlo je možné uplatnit až po vyhodnocení každého jednotlivého případu. Rozhodnutí o odloučení by se navíc nikdy nemělo opírat o západní chápání konceptu věku a manželství.

Příklad: dětské nevěsty v Nizozemsku

Dětské nevěsty ze Sýrie jsou po svém příchodu v opatrovnické péči organizace Nidos, protože sňatek nezletilé osoby nizozemské právo neuznává. Často se jedná o dohodnuté sňatky, jejichž účelem je zaručit dívčinu bezpečnost v uprchlickém táboře nebo postoupit péči o dceru někomu jinému tak, aby rodině zbylo více zdrojů pro ostatní děti. V řadě kultur je také zvykem brát si vzdálenější příbuzné, například v Sýrii.

Dobře to ilustruje následující situace. Nezletilá dívka a její zletilý bratranec absolvovali islámský sňatek a poté spolu uprchli do Evropy. Oba prohlásili, že důvodem k dohodnutému sňatku byla pouze bezpečnost, a že nedošlo k jeho naplnění. Ani jedné z rodin proto nevadilo, že mám tento sňatek anulovat, jak si oba přáli.

Genitální mutilace žen

Jednou z forem týrání dětí je také genitální mutilace žen (FGM), někdy též označovaná jako ženská obřízka. K následkům patří zdravotní problémy při menstruaci, těhotenství a porodu, ale také (trvalá) bolest. Kromě obřízky mladých dívek se genitální mutilace žen může provádět také po sexuálním styku, po porodu nebo jako extrémnější forma již dříve provedené obřízky.

V Evropě se dívčí obřízka považuje za genitální mutilaci a jako taková je zakázána. Některé rodiny z regionů, kde je tato praxe obvyklá, již nevyžadují obřízku svých dcer žijících v Evropě – přesto ale mohou být pod tlakem tak učinit. Přesná čísla a údaje o případech genitální mutilace žen v Evropě neexistují; ví se ale, že rodiny někdy posílají dívky na tento zákrok do zahraničí, což je v Evropě také zakázáno. Signálem plánování takovéto formy obřízky může být například zařizování cesty/dovolené v zemi původu.

Vhodným východiskem může být kulturně citlivý rozhovor o obřízce se všemi zapojenými stranami, ve kterém se upozorní na rizika a nabídnou se možná řešení. Obřízka může pro dívky znamenat problém také v okamžiku, kdy začnou pronikat do západní kultury, která vnímá obřízku jako ublížení. Zatímco ony ji vždy považovaly za přirozenou věc, nyní se setkávají s opačnými názory. Dosavadní nevědomí pro ně představovalo jakýsi ochranný faktor, o který nyní přišly.

Příklad: genitální mutilace žen v Belgii

Na organizaci Minor-Ndako se obrátila 17letá dívka ze Sierry Leone, která byla zmatená ze sexuální výchovy ve škole. Probírali totiž genitální mutilaci žen a učili se o ní jako o formě týrání, které se stále praktikuje v Africe. Během terapie dívka vysvětlila, že o obřízce nerozhodovala ona a že to pro ni bylo velké utrpení, ale bylo jí řečeno, že se musí stát ženou.

Společně jsme tedy rozebrali, co všechno znamená být ženou, že různí lidé na to mohou mít různé názory, že některé představy převládají, a že mohou být navzájem protichůdné. Na závěr jsme si pak vyjasnili, že při pronikání do odlišné kultury se člověk nutně setkává s odlišnými názory a jinou zpětnou vazbu, než je zvyklý, což může být značně matoucí (Huybrechts, 2009).

Domácí otroci neboli Popelky

V řadě kultur je zvykem, že dívky již od velmi mladého věku obstarávají v rodině různé domácí práce a působí jako pečovatelky, zejména v případě špatné ekonomické situace. Dívky jsou k tomu vychovávány a budují si tak pozitivní obraz sebe sama, když zvládnou plnit úkoly dle očekávání. Existují ovšem i případy, kdy dívka (zpravidla ne biologické dítě) v rodině působí jako domácí otrok. Pokud s rodinou cestují i děti, to nevlastní často vykonává nepřiměřené množství domácích prací nebo se musí starat o ostatní děti – říká se jim „Popelky“ nebo „domácí otroci“.

Je velmi důležité uvědomit si nerovnou pozici dítěte bez doprovodu v náhradní rodině. Signálem takové pozice, nebo zneužívání dítěte jako domácího otroka, může být, že dítě nechodí do školy, trpí nedostatkem spánku, vykonává velké množství domácích a pečovatelských prací a nedostává se mu stejná péče jako ostatním dětem v rodině.

1.3 POMOC, KTEROU JE TŘEBA DĚTEM BEZ DOPROVODU POSKYTNOUT

1.3.1 Úvod

Na počátku svého pobytu v hostitelské zemi potřebují děti bez doprovodu především bezpečí a čas na odpočinek, aby se mohly vzpamatovat z cesty a zvyknout si na novou situaci.

Dobrá praxe v Nizozemsku: podmínky pro výchovu

Holandský profesor Kalverboer vypracoval tzv. model BIC (Best Interest of the Child – nejlepší zájem dítěte), ve kterém stanovil 14 podmínek pro správný vývoj. Základní předpoklad spočívá v tom, že splnění všech podmínek zaručí příznivý vývoj dítěte a jeho bezpečí (Spinder & van Hout, 2008).

Model BIC je základem diagnostických pedagogických posudků ve Studijním centru pro děti, migraci a právo při univerzitě v Groningenu. Pomáhá určit kvalitu vzdělávacího prostředí dítěte a porovnat ho s alternativními situacemi. Při rozhodování se pak vybírá prostředí té nejvyšší kvality, které je v zájmu dítěte a zajišťuje příležitosti pro jeho rozvoj. Rozhodnutí založené na výše zmíněných východiscích je v souladu s Úmluvou Organizace spojených národů o právech dítěte, konkrétně Článkem 3 (Kalverboer & Zijlstra, 2006).

Model BIC byl pro děti bez doprovodu speciálně upraven⁸.

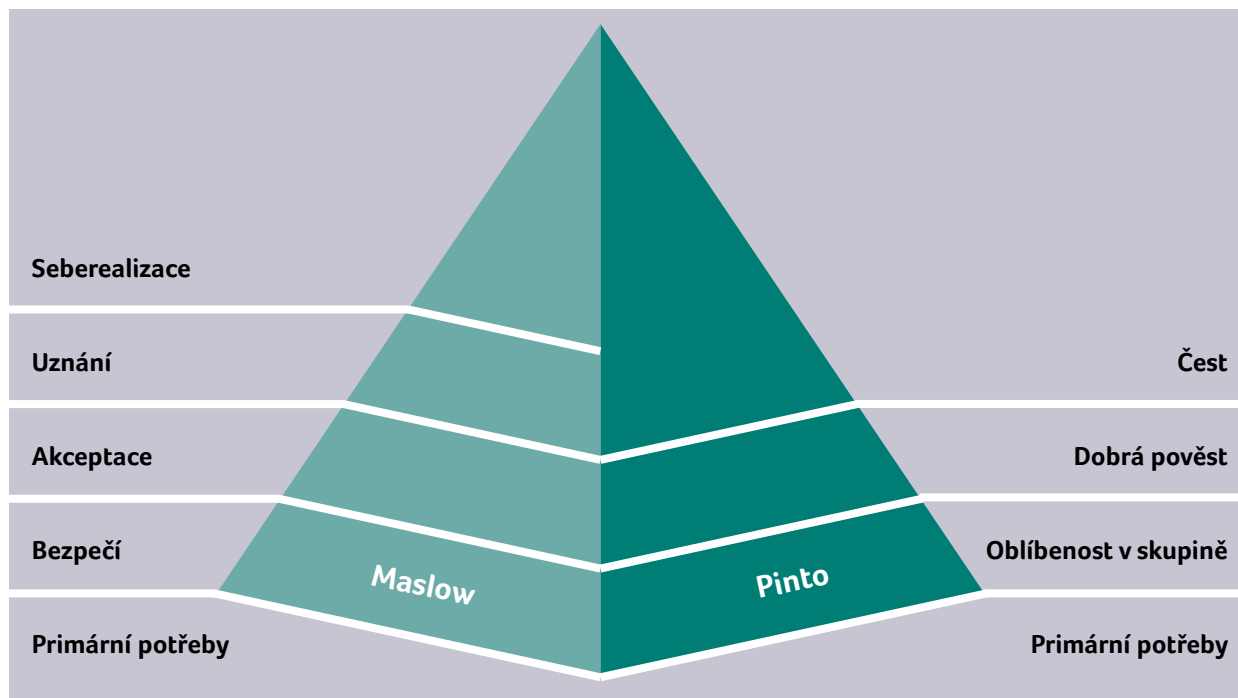
1.3.2 Základní potřeby dětí bez doprovodu po jejich útěku

Bezprostředně po svém příchodu se řada dětí bez doprovodu snaží především získat povolení k pobytu a zajistit si primární potřeby, jako je například dostatek potravy, ubytování a bezpečí. Zejména dospívající uprchlíci usilují o vzájemný kontakt, ale i mladší děti vyhledávají společnost vrstevníků podobného původu. Z praxe vyplývá, že dokud se děti zaměřují na primární životní potřeby a přežití jako takové, je obtížné motivovat je k dalšímu rozvoji. S ohledem na tyto skutečnosti je velmi důležité uzpůsobit poskytovanou pomoc specifickým potřebám dětí bez doprovodu.

⁸ Celý nástroj je k dispozici na webu www.engi.eu.

Základní potřeby dětí bez doprovodu bezprostředně po přijetí a v prvních fázích péče

Tyto potřeby nám pomůže pochopit Maslowova a Pintova pyramida.

Maslowova pyramida a Pintova pyramida znázorňují hierarchii základních lidských potřeb u individualistických, respektive kolektivistických kulturních struktur. Maslowova pyramida platí pro jedince ze západního světa (12 % světové populace), ale rozhodně ne pro celé lidstvo. Lidé z východních kultur (88 %) mají v porovnání se Západem odlišné potřeby s jinou hierarchií (Pinto 2007).

Šestiletý holandský výzkum (2009–2015) dětí bez doprovodu a jejich názorů na poskytovanou pomoc ukázal, že řada z nich cítí potřebu mít trvalé opatrovníky – takové, kteří si s dětmi vytvoří osobní vztah. Kromě sociální a praktické podpory totiž děti bez doprovodu potřebují také citové pouto. Děti ze všech typů institutů poskytovaní náhradní péče uváděly, že se jim stýská po své rodině. Jako nejlepší řešení pro kompenzaci ztráty, kterou děti zažily, se zdá být umístění do náhradních rodin, protože děti se tak stávají součástí nového společenského systému (Kalverboer et al., 2016). Výzkum také ukázal, že mnoho dětí bez doprovodu považuje za důležité žít v rodině či menším zařízení náhradní péče; uvádějí, že změna ubytovací situace je pro ně nepřijemná. Navíc je pro děti důležité také naučit se co možná nejrychleji jazyk hostitelské země.

Děti bez doprovodu dále vyjadřují potřebu, aby je druzí uznávali a akceptovali takové, jaké jsou, včetně jejich původu, nezávislosti získané během cesty a také touhy jednat v zájmu své rodiny. Řada dětí bez doprovodu si také přeje, aby ostatní pochopili a akceptovali utrpení a často traumatické zážitky, kterými si prošli, aniž by o tom musely stále mluvit. Pomoci může také kontakt s okruhem lidí, kteří si prošli stejnými zážitky, jak ilustruje následující příklad.

Příklad: okruh lidí s podobnými zkušenostmi

Pracovníci azylových center pro děti provozovaných Dánským červeným křížem zjistili, že vazby založené na bezpečí a důvěře mezi dětmi bez doprovodu v jednotlivých centrech jsou někdy srovnatelné s vazbou mezi dítětem a jeho primárním pečovatelem, např. rodičem. Tato situace představuje jakýsi druh normálnosti, která dětem navozuje pocit bezpečí. Mají společné nejen zkušenosti s útekem, který musely absolvovat samotné, ale také bolestné vzpomínky. Nemusí je nutně mezi sebou sdílet, ale panuje zde vzájemné pochopení toho,

čím si prošli. Pokud jste menšinou v cizí zemi, je posilující mít kolem sebe více takových lidí. Často (ale ne vždy) se takto sdružují děti stejné národnosti. Chovají se k sobě jako rodina a napomáhají si v udržování psychické i fyzické pohody: utěšují se, když jsou smutné, uklidňují se, když jsou rozrušené, vaří pro sebe, když jsou nemocní a různými způsoby si vzájemně pomáhají.

V první fázi přijetí dětí bez doprovodu a péče o ně je důležité:

- zaměřit se nejprve na zajištění odpočinku a bezpečí;
- zajistit dítěti základní potřeby: přístřeší, dostatek potravy, fyzické bezpečí a kontakt s rodinou;
- při jednání s dítětem projevovat zájem a být spolehliví;
- respektovat nedůvěru dítěte, jeho tajemství a neochotu o některých věcech mluvit;
- respektovat nezávislost dítěte;
- usilovat o kontinuitu v osobách působících jako mentoři/opatrovníci i v institucích náhradní péče;
- nabídnout vhodné a pokud možno užitečné každodenní aktivity;
- poskytovat pozitivní podporu ohledně zážitků dítěte a projevů jeho víry.

Dobrá praxe: přijetí a péče v Dánsku

Základní vize pro přijímání uprchlíků v azylových centrech Dánského červeného kříže staví na třech hodnotách: bezpečí, právo na poskytnutí pomoci a smysluplnost. V dětských centrech vše začíná již na parkovišti, kde pracovníci čekají na nově příchozí v bundě Červeného kříže. Téměř všechny děti totiž tuto organizaci i její znak znají a vědí, co symbolizuje, což navozuje pocit bezpečí. Přátelské jednání se stává jedním z pracovních nástrojů; pracovníci využívají svou tvář i řeč těla, aby všemi možnými prostředky vyjádřili bezpečí a laskavost. Samotný proces přijetí probíhá podle jasných pravidel, ale zároveň se vždy zohledňují i individuální (fyzické i psychologické) potřeby. V této fázi se zajišťují základní potřeby: sprcha, čisté šaty a kvalitní spánek v bezpečném prostředí.

Centrum přijímání uprchlíků má zvláštní místnost, kde se dítě bez doprovodu zaregistruje a dozví se praktické informace a také informace o svých právech. Rozhovor dítěte s odpovědným pracovníkem v této místnosti probíhá s pomocí tlumočnicka. Místnost navozuje pocit pohodlí – nachází se tu pohovka, mapa světa a v neposlední řadě i šálek čaje. Některé děti si chtějí povídat, některé jen tak sedí a jiné zase potřebují nechat otevřené dveře či požádají o přítomnost svého krajana. První rozhovor je pro celý proces naprosto zásadní. Děti se dozví, že Červený kříž se o ně postará a že jejich útek je u konce. Většinou začnou prozkoumávat okolí, a když vidí jiné děti smát se, bavit se s personálem, hrát fotbal nebo jít do školy či ze školy, cítí se bezpečně. V případě dívek to může trvat trochu déle v závislosti na tom, kolik dívek se již v centru nachází – čím více jich tam je, tím bezpečněji se cítí.

Prvotní fáze přijímání uprchlíků má za cíl především navodit pocit bezpečí, zajistit základní potřeby a poskytovat informace o tom, co se bude dít dál. Dítě podstoupí zdravotní prohlídku a hned další den začne chodit do školy, pokud si to přeje. V přijímacím centru se veškeré služby a aktivity nabízejí na bázi dobrovolnosti, ne jako povinnost.

Po jednom až dvou týdnech se dítě přestěhuje do ubytovacího centra. Je velmi důležité, aby se tam cítilo vítané a očekávané. Nováčka zde nejprve přivítá jeho nový mentor – jedno z ostatních dětí. Poté se seznámí se svou primární a sekundární kontaktní osobou, které budou odpovídat za jeho fyzický, psychologický i sociální rozvoj. Tito lidé mají za úkol zaměřit se na jednotlivé dovednosti dítěte, poskytovat mu nezbytnou podporu a pomoci mu rozvíjet svou odolnost, dobrou náladu, trpělivost a toleranci. V tomto centru mají již děti také své vlastní odpovědnosti a povinnosti; součástí jejich režimu je škola, různé aktivity a také trénink na každodenní život. Pokud má dítě nějaké speciální potřeby, poskytuje se mu sociální péče a/

nebo psychologická pomoc. Přístup k dětem se zakládá především na uznání a pochvale. Společnost a vzor ostatních dětí jsou pro ně prospěšné, ovšem pouze pokud centrum není příliš velké – dětem pak takové prostředí připadá příliš rušné, což může omezovat jejich rozvoj.

1.3.3 Posilování ochranných faktorů dětí bez doprovodu

Ke známým metodologickým přístupům v oblasti péče (o mladistvé) patří také posilování ochranných faktorů a omezování rizikových faktorů. Ochranné a rizikové faktory dětí vyrůstajících v zemi svého původu se ale nemusí vždy shodovat s těmi, které platí pro děti bez doprovodu.

Ochranné a rizikové faktory dětí bez doprovodu dle vědeckého výzkumu

Cílem pomoci poskytované dětem bez doprovodu je zvýšit jejich odolnost posilováním ochranných faktorů dítěte i jeho prostředí a eliminací rizikových faktorů. K ochranným faktorům patří okolnosti prostředí a vlastnosti daného dítěte, které lze využít a posilovat za účelem zvyšování odolnosti dítěte a omezování rizika. Odolnost částečně určují genetické faktory a částečně osvojené strategie, jak se vypořádat s různými situacemi.

Při zvažování rizikových a ochranných faktorů dětí bez doprovodu⁹ je důležité si uvědomit, že věk 18 let není univerzální hranicí zletilosti platnou po celém světě. Tato věková hranice často neodpovídá zvyklostem v kultuře, ze které dítě bez doprovodu pochází – přístupy se navíc mohou lišit nejen mezi kulturami, ale také v rámci jednotlivých kultur. V řadě zemí ani neexistuje přesný předěl mezi světem dětí a dospělých. Může se tedy stát, že mladistvá osoba bez doprovodu opustila svou zemi jako dospělá, ale v cílové zemi ji kvalifikují jako dítě. Dítě bez doprovodu tak může mít zkušenosti s prací a úkoly, které v evropské společnosti vykonávají pouze dospělí (Derluyn & Broekaert, 2008).

Kromě toho je nutné si uvědomit, že samotná cesta do Evropy může dítě bez doprovodu velmi změnit a učinit ho dospělejším.

Uprchlíci často musejí čelit řadě traumatických zážitků, které se odehrály ještě v zemi původu, během jejich útěku nebo již v nové, neznámé zemi (Derluyn & Broekaert, 2008; Fazel et al., 2012; Reed, Panter-Brick & Stein, 2012). K závažným rizikovým faktorům pro psychologické problémy patří setkání s násilím (skutečným i hrozícím), a to jak v roli oběti, tak svědka (Reed et al., 2012). Různé studie prokázaly, že dospívající, které doprovází příbuzný nebo o které se příbuzný stará po jejich příchodu do cílové země, mají v porovnání s dětmi bez doprovodu méně problémů (van der Veer, 1996). Zdá se, že děti bez doprovodu oddělené od svých příbuzných vykazují vyšší riziko psychologických potíží.

Pokud dětem a dospívajícím poskytneme potřebnou podporu a ochranu, můžeme jim tak pomoci vyrovnat se s psychologickými následky prožitých traumat a utrpení. V případě rozvodu rodičů jim často chybí sociální podpora a ochrana a navíc přicházejí také o ostatní důležité příbuzné. V konečném důsledku dítě ztratí svět důležitých dospělých, bezpečí, stability a svých „kořenů“. Kromě toho čelí vyššímu riziku traumatických zážitků během útěku, zejména proto, že jej nikdo nechrání, a také mu v cizí zemi chybí sociální a ekonomické zdroje (Derluyn & Broekaert, 2008). Děti a dospívající, jejichž příbuzní se nacházejí v obtížné situaci (například jsou ve vězení), vykazují zvýšené riziko vzniku psychologických potíží. Podobné je to i u dětí, které jen obtížně udržují kontakt se svými příbuznými v cizině. Samotná existence kontaktu s rodinou (žijící daleko) má ochranný efekt (Fazel et al., 2012).

⁹ Seznam specifických ochranných a rizikových faktorů platných pro děti bez doprovodu je k dispozici na webu www.engi.eu.

Proces akulturace může být velmi stresující, zejména když dojde ke ztrátě kontaktu s tradičním způsobem života (Derluyn & Broekaert, 2008). Integrace v cizí společnosti při současném zachování původní kultury je nejlepším způsobem adaptace; lpění na tradičních rodinných hodnotách představuje určitý druh obrany, je však důležité, aby se děti a dospívající zároveň také integrovali a měli příležitost osvojit si dovednosti v jazyce nové společnosti (Fazel et al., 2012). V kontextu jejich ubytování to znamená, že nejlepší strategií je ubytovat děti a dospívající spolu s lidmi stejného původu, kteří se již v nové společnosti úspěšně integrovali – takové uspořádání může napomáhat k prevenci psychologických potíží (Fazel et al., 2012; van der Veer, 1996).

V prostředích nabízejících dostatečnou podporu se snižuje výskyt psychologických příznaků; v praxi ovšem takové prostředí není vždy k dispozici. Podmínky ubytování v nové zemi jsou často problematické, například ve velkých uprchlických centrech, ve skupinách s minimálním soukromím a s omezeným počtem pracovníků (Derluyn & Broekaert, 2008). Takové ubytování negativně ovlivňuje fungování dítěte na rozdíl od samostatného bydlení či umístění do hostitelské/ pěstounské rodiny, které umožňují dostatek soukromí a také bezpečí, což je pro děti důležité (Fazel et al., 2012).

V rámci svého kvalitativního výzkumu z roku 2011 ohledně role náboženství v životě dětí bez doprovodu Ní Raghallaigh (2011) zjistila, že náboženství těmto dětem poskytuje určitý smysl, útěchu a pocit kontroly v jejich nových životních podmínkách. Zdá se, že pro mnoho z nich je náboženství důležitým faktorem při zvládání své aktuální situace. Carlson, Cacciatore a Klimek (2012) popsali náboženství či víru ve vyšší moc jako samostatný ochranný faktor. Využívané strategie přežití se odvíjely od okolností a dosavadních zkušeností dítěte bez doprovodu.

Různé studie (Geltman et al., 2005; Bean et al., 2007; Hodes, Jagdev, Chandra & Cuniff, 2008) prokázaly, že určité rizikové faktory vedou u dětí bez doprovodu ke vzniku posttraumatických stresových potíží – jsou to například nedostatek sociální podpory, počet traumatických zážitků a také fyzické zranění. Vyšší riziko vzniku posttraumatického stresového syndromu (PTSS) platí u dívek a starších mladistvých bez doprovodu. K důležitým rizikovým faktorům dále patří také zdravotní problémy, které dítě trápily již před emigrací nebo které vznikly během útěku, případně v uprchlických táborech (Carlson et al., 2012). Do skupiny ochranných faktorů by naopak mohla patřit schopnost dítěte vyjádřit emoce hudbou nebo vybití agrese při sportovních aktivitách (Van der Veer, 1996).

Van IJzendoorn (2008) ve své studii prokázal, že na ovlivnitelnost dětí prostředím mají vliv zejména geny, které jsou součástí dopaminového systému. Specifické kombinace těchto genů mohou u některých dětí napomáhat k prevenci vzniku posttraumatického stresu a problematického chování následkem týrání či zanedbání péče. Pozitivní a negativní dopady vlivů prostředí se u jednotlivých dětí liší, stejně jako se liší úroveň ovlivnitelnosti.

Ochranné a rizikové faktory specifické pro děti bez doprovodu:

Ochranné faktory:

- Schopnost domluvit se v jazyce hostitelské země
- Náboženství
- Regulace emocí
- Bezpečí
- Kontinuita ubytování
- Sociální podpora
- Ubytovaní s ostatními osobami stejného původu
- Kontakt s rodinou

Rizikové faktory:

- Fyzické či psychologické zdravotní potíže
- Nejistota
- Traumatické zážitky
- Násilné zážitky
- Chybějící doprovod
- Nedostatečná sociální podpora
- Ubytovaní ve velkých přijímacích centrech
- Žádný kontakt s rodinou

1.3.4 Pomoc s opětovným sloučením rodiny

V některých evropských zemích splňuje značná část dětí bez doprovodu podmínky pro opětovné sloučení rodiny¹⁰. Než k tomuto sloučení ovšem dojde, musí dítě často dlouho čekat a projít si řadou nových životních zkušeností. Když se rodiče a dítě konečně opět setkají, všichni jsou samozřejmě velmi šťastní. Opětovné soužití jako rodina ale není vždy úplně jednoduché – takovéto sloučení může někdy vést k novému a neznámému napětí ve vzájemných vztazích.

Příklad: opětovné sloučení rodiny v Nizozemsku

V roce 2014 a 2015 posílali uprchlíci (zejména ze Sýrie) své děti často do Evropy napřed, aby tam zažádaly o opětovné sloučení rodiny. Nejprve bylo zvykem vyslat nejstaršího syna; během roku 2015 ovšem organizace Nidos zaznamenala, že mezi uprchlíky přicházejícími do Nizozemska jsou stále mladší děti, ať již samotné, nebo s doprovodem. Některým z nich ještě nebylo ani 10 let. Ukázalo se, že tento jev souvisí s šancí na přežití cesty do Evropy. Čluny s malými dětmi totiž úspěšně dorazily do cíle častěji, než čluny bez nich. Čím více uprchlíků do Nizozemska přicházelo, tím se řízení o opětovném sloučení rodiny stále více prodlužovalo. To začalo v roce 2015 a 2015 vyvolávat velkou míru paniky a strachu, jelikož rodiny tlačily na děti, aby řízení nějak ovlivnily a urychlily.

Mezitím se také uskutečnila první úspěšná sloučení. Kromě mnoha šťastných dětí se organizace Nidos setkala i s určitou panikou z toho, že dorazí zbytek rodiny.

Jedna osmiletá dívka například těsně před setkáním se svou rodinou prohlásila, že s nimi žít nechce, protože ji v minulosti bili. V náhradní (arabské) rodině, která se o ni v Nizozemsku starala, se nic takového nedělo, a proto se jí tam líbilo více. Celá záležitost se nakonec vyřešila s pomocí organizace Nidos a také díky pochopení ze strany rodičů i náhradní rodiny. Dívka nyní opět žije šťastně se svými rodiči a sourozenci, nikdo ji nebije a navíc pravidelně navštěvuje i svou náhradní rodinu.

Praxe postupné migrace rodiny také zvyšuje riziko problémů souvisejících se zachováním rodinné cti. Děti si v nepřítomnosti rodičů zvyknou na pravidla chování západní společnosti a větší míru svobody, kterou zde mají. To však může být v rozporu s přísnějšími pravidly chování a kulturou založenou na cti, které vyznává biologická rodina. Je proto nanejvýš důležité zapojit do rozvoje dítěte v Evropě během období náhradní péče také jeho rodiče, bez ohledu na hranice a vzdálenosti. Pokud (širší) rodina nemá pro novou situaci příliš pochopení, rodiče se mohou po opětovném sloučení rodiny snažit dítě převychovat, aby ochránili rodinnou čest a svou dobrou pověst¹¹. V krajních případech to může vést až k týrání dětí.

Zapojení biologické rodiny do různých událostí a záležitostí rozvoje dítěte během jeho života v náhradní rodině může přinést značné výhody a být ku prospěchu všem. Zároveň tak lze zabránit dítěti chovat se způsobem, který by mohl poškodit rodinnou čest.

¹⁰ Více informací o opětovném sloučení rodiny je k dispozici na webu www.engi.eu.

¹¹ Podle článku autorek Marjan Schippers a Mirjam van der Meer (Nidos) v publikaci *Tijdschrift voor de jeugdgezondheidszorg*, speciální edice o nově přichozích, vydání plánováno na říjen 2016.

1.3.5 Soběstačnost po dosažení 18 let věku

Ve většině evropských zemích se děti stávají dospělými v 18 letech. Jak bylo ovšem zmíněno již v kapitole 1.3.3, tato věková hranice často neodpovídá praxi běžné v kultuře, ze které dítě bez doprovodu pochází.

V některých zemích, například v Dánsku a Nizozemsku, dochází po dosažení tohoto věku k přechodu na jiný institut poskytování náhradní péče a také končí hrazení péče v náhradních rodinách. V závislosti na aktuální fázi azylového řízení se pak dítě musí přestěhovat do azylového centra pro dospělé.

Hlavním cílem pomoci dětem bez doprovodu v Nizozemsku i péče v náhradní rodině tedy je, aby byly tyto děti v 18 letech samostatné. V evropských zemích, kde existuje zákonné opatrovnictví, dítě od tohoto okamžiku již nemá nárok na pomoc opatrovníka.

Pro řadu dětí je dosažení soběstačnosti obtížné. Dětem bez doprovodu přináší blížící se 18. narozeniny často mnoho starostí – děsí se například velkého množství papírování, které s tím souvisí. Roli hraje často také nejistota, kde budou dále bydlet. V této souvislosti je zásadní, aby dítě mělo kolem sebe k dispozici nejen přátele a dobré vzory, ale také okruh lidí, kteří ho podpoří, a na které se může spolehnout, případně obrátit se svými dotazy. Užitečný je samozřejmě také společenský život, který si dítě vybuduje ve škole či v zaměstnání. K důležitým ochranným faktorům dále patří i znalost jazyka země, ve které dítě žije.

Některé země nabízejí možnost navazující péče o mládež a/nebo pomoc opatrovníka, což může být také velmi prospěšné.

Dobrá praxe:

V Německu se péče o mládež může vztahovat i na mladé do 21 let věku, pokud je to nutné – platí to například v jižní části Dolního Saska. Organizace JSN má s touto praxí dobré zkušenosti.

Vedení k soběstačnosti

Při vedení dětí bez doprovodu k soběstačnosti je důležité:

- neustále budovat okruh lidí, kteří mohou dítěti v případě potřeby poskytnout podporu, a to jak formální (organizace), tak neformální (přátelé, krajané, úspěšně integrovaní dospělí migranti nebo dospělé osoby narozené v hostitelské zemi);
- snažit se udržet náhradní rodinu v tomto okruhu lidí i poté, co dítě dosáhne 18 let věku;
- zajistit, aby dítě dostatečně v předstihu před svými 18. narozeninami vědělo, kde bude nadále bydlet;
- zajistit, aby i v novém domově mělo přístup k okruhu blízkých a známých a také aby tam mělo pokud možno stejný denní režim (škola/práce).

1.3.6 Poslední fáze pomoci: návrat či integrace

Žádost dítěte bez doprovodu o azyl může být vyřízena buď kladně, nebo záporně. V případě zamítnutí žádosti se pomoc dítěti zaměřuje na jeho návrat do země původu. Život v ilegality v hostitelské zemi je pro dospívající uprchlíky nepřijatelný.

Pomáhání dítěti s návratem je často obtížné vzhledem k tomu, že samotné dítě i jeho rodina vkládaly veškeré své naděje do získání povolení k pobytu na základě azylu. Jiný výsledek si ani nepřipouštěly.

Podpora je však nutná i v případě, že dítě povolení k pobytu získá, a může tak pokračovat v integraci. Kulturní i společenské rozdíly jsou často markantní a přizpůsobit se není pro dítě lehké.

Návrat

Legislativní úprava azylu pro dětské uprchlíky se v různých evropských zemích značně liší. V České republice například povolení k pobytu získají automaticky všechny děti bez doprovodu, které o něj požádají. V Nizozemsku zase nelze posílat děti zpět domů proti jejich vůli, dokud jim není 18 let; v některých případech se ale vrací do své země ještě před dovršením 18 let věku z vlastní vůle, protože je k tomu přiměly nějaké závažné důvody.

Návrat představuje pro většinu dětí bez doprovodu velmi problematickou záležitost. Bojí se o svou bezpečnost nebo mají obavy z odplaty za to, že odešly. Zároveň se stydí, že nedokázaly pomoci své rodině, nebo se bojí zavržení ze strany své rodiny, protože v Evropě neuspěly.

Pokud se děti vrátí ke své rodině s prázdnými rukama, nemusejí být vždy vítané. Rodiny musely nečistě přinést velké finanční oběti, aby cestu umožnily a návrat bez peněz pro ně může znamenat vážné finanční potíže. Navíc pokud se dítě vrátí z Evropy s prázdnými rukama, v očích místního společenství to nepůsobí důvěryhodně. Takové dítě mohou ostatní považovat za zklamání a nemusí být již v místním společenství vítané, což mu do budoucna ztěžuje hledání ubytování a pracovních příležitostí.

Poskytnutím vhodné pomoci s návratem můžeme řadu těchto problémů zmírnit. Je důležité:

- mít k dispozici věrohodné aktuální informace o bezpečnosti v zemi původu;
- znát zkušenosti těch, kteří se již vrátili;
- informovat rodinu o důvodu nuceného návratu a poskytnout tak dítěti určitou „omluvu“;
- vypracovat plán návratu zaměřený na to, aby se dítě nevrátilo s prázdnými rukama (například pomocí vzdělávání a školení, které může dítě po návratu využít), a to se zapojením rodiny.

Příklad:

Mezinárodní organizace pro migraci (IOM) nabízí možnost asistovat dětem s návratem a pomoci jim vrátit se bez ztráty cti. Součástí takové asistence je i prošetření bezpečnosti návratu a také například možnosti pokračovat ve školní docházce.

Chlapec, který nedávno oslavil 17. narozeniny, se po dovršení 18 let věku musí vrátit zpět do Afghánistánu. Plánuje si tam založit obchod s finanční podporou organizace IOM.

Opatrovník chlapce z organizace Nidos tedy v jeho přítomnosti zavolá jeho otci, aby spolu tento plán prodiskutovali. Otec poté přednese plán zbytku rodiny a společně se rozhodnou, že pro chlapce bude bezpečnější vrátit se ke strýci, který žije v jiné oblasti, a že nápad s obchodem není moudrý, protože by snadno mohlo dojít k přepadení a krádežím.

Místo toho rodina navrhne, aby se chlapec v Nizozemsku naučil řídit a absolvoval školení pro automechaniky. S finanční pomocí organizace IOM se pak doma v Afghánistánu může stát řidičem taxi.

Dobrá praxe: návratová koncepce v organizaci Nidos

Návratová koncepce v organizaci Nidos se zakládá na přesvědčení, že příprava na udržitelný návrat dítěte znamená dvojitý závazek: závazek ze strany dítěte a závazek ze strany jeho rodiny.

Aby obě strany tento závazek akceptovaly, je třeba vypracovat udržitelný plán bezpečného návratu ve spolupráci s dítětem i rodinou. Tento plán by měl na základě správných a důvěryhodných informací zajistit

nezávislé živobytí, které budou monitorovat mezinárodní i místní organizace s pomocí řízení ze strany organizace Nidos a ke kterému se zaváže dítě i rodina.

K úspěchu dvojitého závazku přispívají:

- dobré načasování;
- zapojení rodiny do situace dítěte již od začátku poradenství a projednávání problémů a plánů do budoucna s rodinou;
- zapojení dítěte při rozhodování, kdy se budou projednávat možnosti návratu a také plánu návratu.

Udržitelný plán návratu:

- nabízí dítěti možnost bezpečného ubytování;
- nabízí dítěti vyhlídky na nezávislé živobytí prostřednictvím vzdělávání či práce;
- nabízí dítěti příležitosti k rozvoji;
- tvoří jej rodina dítěte, případně se připravuje s jejím souhlasem a podporou;
- nabízí rodinnou péči, nejlépe přímo v rodině, ale i v jiných formách;
- podporují jej místní organizace.

Zajištění udržitelného návratu znamená, že:

- návrat monitorují místní i mezinárodní organizace;
- plán návratu i období bezprostředně po návratu podléhá dohledu a v případě potřeby je tak možné plán upravit s pomocí místních organizací a/nebo rodiny.

Dobrá praxe:

Dánský červený kříž nabízí návratové poradenství neúspěšným žadatelům o azyl přímo ve svých centrech; pro děti pak platí zvláštní přístup.

Děti jsou po cestě často unavené a cítí napětí a zmatek, protože obdržely nesprávné a protichůdné informace o přijetí a azylovém procesu v nové zemi. Obtížně se proto orientují a zvykají si na novou situaci. Kromě potřeby bezpečí je pro ně důležité vědět, co se bude dít dál. Hlavním cílem prvotního kontaktu s dětmi je tedy pomoci jim opět získat pocit kontroly a pochopit kontext a smysl nové a neznámé situace, ve které se nacházejí.

Včasný zásah je velmi důležitý – je třeba poskytnout dětem základní informace o azylovém řízení včetně možnosti návratového poradenství v případě, že si přejí stáhnout svou žádost o azyl nebo byly se svou žádostí neúspěšné.

Poradenství k návratu má dětem především ukázat, že na to nejsou samy a že mají možnost kdykoli využít nestranné konzultace. Je to motivační rozhovor s dospělým, který dítěti pomůže s informovaným rozhodováním o své vlastní budoucnosti. Rozhodnutí samotné i nadále zůstává na dítěti s tím, že poradce mu v tom pomáhá vysvětlením všech jeho možností.

Je to právě v této rané fázi, tedy ještě před nástupem frustrace z případného zamítnutí azylové žádosti, kdy se položí základ pro úspěšné návratové poradenství v budoucnu.

Pokud dojde k zamítnutí žádosti dítěte o azyl, Dánský červený kříž jej kontaktuje přímo, a to buď prostřednictvím zákonného opatrovníka, nebo pracovníků uprchlického centra. Je proto velmi důležité, aby všichni zákonní opatrovníci (dobrovolníci i placení) a pracovníci uprchlických center disponovali potřebnými znalostmi o cílech a možnostech návratového poradenství.

Pokud dítě bydlí u příbuzných (soukromé ubytování), tito lidé jsou často schopni poskytnout velmi užitečné informace, které lze v souvislosti s návratovým poradenstvím využít. Zároveň je důležité promluvit si s dítětem o samotě, protože příbuzní mohou mít své vlastní důvody podporovat nebo naopak zdržovat návrat dítěte do jeho vlasti.

Do návratového poradenství se může zapojit i zákonný opatrovník, a to v závislosti na kvalitě vztahu mezi ním a dítětem. Po zamítnutí azylové žádosti může totiž dítě pociťovat rozporuplné emoce, které ovlivní i jeho vztah k zákonnému opatrovníkovi – v takových případech je lepší nabídnout dítěti pomoc neutrální osoby. Zákonní opatrovníci znají cíle a možnosti návratového poradenství a vědí, že dobrá praxe často velí spíše nasměrovat dítě k nezávislé a neutrální osobě, která s ním neabsolvovala celé řízení, a není tedy pro dítě emocionálně spojená se zamítnutím azylové žádosti. Po zamítnutí následuje jakési přechodné období, ve kterém dítě musí nastalou situaci pochopit, zpracovat a přijmout. A právě s tím může ve velké míře pomoci neutrální osoba, která dítě provede rozhodovacím procesem a pomůže mu učinit vlastní informované rozhodnutí.

Integrace

Stejně jako ostatní migranti i uprchlíci se musejí vypořádat se svou adaptací na nové prostředí. Když jsou lidé po delší dobu konfrontováni s rozdílnou kulturou, nastává proces akulturace. Mění se nejen způsob, jakým nazírají na svět, ale také některé z jejich norem a hodnot.

Berry (1990) rozlišuje čtyři různé akulturační strategie: integraci, asimilaci, segregaci a marginalizaci. Za nejúspěšnější strategii vedoucí k sociální pohodě dané osoby se všeobecně považuje integrace. V tomto kontextu integrace znamená přizpůsobení se novému prostředí a zároveň uchování si vlastní kultury.

Akulturační strategie		Přizpůsobení se dominantní kultuře	
		Ano	Ne
Uchování vlastní kultury	Ano	Integrace	Segregace
	Ne	Asimilace	Marginalizace

Identita dětí bez doprovodu se vyvíjí jinak, než kdyby migraci nepodstoupily – tuto problematiku jsme popsali již v kapitole 1.1.2. Jejich pohled na vlastní rozvíjející se identitu se mění s tím, jak jsou konfrontovány s odlišnými normami a hodnotami. Vzory uznávané v jejich vlasti se již do nového života nehodí, stejně tak tam ale nezapadají ani vzory z nové společnosti. Tuto roli mohou ovšem převzít krajané a bývalé děti bez doprovodu, kteří si také budují svou budoucnost v západní společnosti, a mohou tak jít příkladem.

Několik studií prokázalo, že poznávání nové společnosti a zapojení se do jejího dění při současném zachování vlastních kulturních norem a hodnot přispívá k psychické i fyzické pohodě dítěte. Tento přístup jim pomáhá najít si v nové společnosti vlastní místo a vlastní cestu.

Dobrá praxe: důležité aspekty pomoci dětem bez doprovodu dle organizace Nidos

- najít v okruhu blízkých a známých dítěte vhodné vzory (pocházející ze stejné nebo podobné kultury);
- umožnit dítěti poznávat novou společnost a kulturu vlastním tempem;
- podporovat dítě v tom, aby si našlo vlastní cestu ke vzdělání či práci, která bude realistická a bude odpovídat vyhlídkám dítěte na budoucnost;
- zahrnout do pomoci poskytované dítěti také zapojení se do nové společnosti;
- zajistit kontakt s krajaný jako nedílnou součást života dítěte, pokud si to přeje.

1.4 BUDOVÁNÍ VLASTNÍ SÍLY A ODOLNOSTI DĚTÍ BEZ DOPROVODU

1.4.1 Úvod

Budování vlastní síly a odolnosti dítěte znamená posilovat ho zvyšováním jeho odolnosti. Ve velké míře nám v tom pomáhá také podpora, kterou dítěti nabízí okruh blízkých (příbuzných). Širší rodina patří k důležitým ochranným faktorům dětí bez doprovodu.

1.4.2 Podporování odolnosti dítěte

Stále více pozornosti se zaměřuje na to, co dětem pomáhá přežít a co jim dodává sílu.

Spíše než na nedostatky a rizikové faktory se klade důraz na schopnosti a okolnosti, které dětem pomáhají co možná nejlépe se vyrovnat s problémy, konkrétně na ochranné faktory a odolnost. Zkoumání odolnosti nám pomáhá pochopit, jak se děti bez doprovodu vyrovnávají s nepřízní osudu a jaké jsou jejich potřeby. Zároveň je užitečné i pro účely modelování správných zásahů. Odolnost se zpravidla vykládá jako „úspěšné přizpůsobení se či pozitivní vývoj navzdory vážnému ohrožení“ (Masten, 2001, str. 2); je to dynamický proces zahrnující pozitivní přizpůsobení se i v situaci významného protivenství (Luthar, Cicchetti & Becker, 2000, str. 543). Jinými slovy, člověk je schopný zachovat si pozitivní přístup, optimistický výhled do budoucna a vnitřní sílu i v těžkých časech, tj. je schopný oklepat se a opět se vzchopit. Návrat do obvyklého života je pro dítě bez doprovodu koneckonců nemožný. V tomto případě lze použít také metaforickou definici, která odolnost vysvětluje jako „skok kupředu“ do nejisté budoucnosti (Walsh, 2002).

1.4.3 Zapojení příbuzných

Děti bez doprovodu zpravidla pocházejí z kultur založených na širší rodině a zapojení příbuzných do programu pomoci dítěti je proto přirozené a logické. Jak již bylo uvedeno výše, několik studií prokázalo, že kontakt s biologickou rodinou představuje pro děti bez doprovodu důležitý ochranný faktor.

Biologická rodina může hrát důležitou roli v následujících oblastech:

- pomáhá dítěti;
- uleví dítěti od břemene, když nesplní účel svého útěku;
- uleví dítěti od tlaku na opětovné sloučení rodiny;
- pomůže řešit starosti s chováním dítěte (pedagogická autorita);
- poradí se zdravotními problémy;

- pomůže s vypracováním plánů na návrat;
- podílí se na rozhodnutích, která je třeba učinit;
- pomůže s umístěním do náhradní rodiny; pokud biologická rodina s umístěním souhlasí, dítěti to velmi pomůže.

Dobrá praxe: přeshraniční networking

Při hledání těch nejúčinnějších metod se organizaci Nidos podařilo shromáždit a dále rozvinout řadu pozitivních zkušeností se zapojením příbuzných.

Na metodologickém základě inspirovaném tzv. Rodinnými konferencemi z Nového Zélandu se v roce 2013 zavedla metodologie Přeshraničního networkingu (CBN, *Cross-Border Networking*). Základní ideou je zapojit do podpory a pomoci dětem hned zpočátku také stávající, nové i imaginární okruhy blízkých a známých. Již od roku 2014–2015, kdy přicházely především syrské a eritrejské děti, je v organizaci Nidos běžnou praxí navázat kontakt s jejich rodinou ihned, jakmile se pracovníci s dítětem seznámí. Nic tomu nebrání, protože dítě má každopádně právo na azyl a rodina zde zase vidí příležitost urychlit opětovné sloučení celé rodiny. Zejména v případě syrských dětí je navázání kontaktu s příbuznými často snadné, protože mají k dispozici telefon či Skype.

Také Dánský červený kříž má pozitivní zkušenosti s aktivním navázáním kontaktu s rodinou v zahraničí, jakmile je to možné – samozřejmě pouze za předpokladu, že s tím dítě souhlasí. Mohou tak příbuzným vysvětlit reálné možnosti dostupné jejich dítěti i možnosti sloučení rodiny a také s nimi vyřešit, jak mohou sami přispět. Hned zpočátku tak lze eliminovat nerealistická očekávání, což dítě zbaví určitého břemena. Díky chytrým telefonům je navíc spolupráce s rodinou v zahraničí snazší než kdy předtím.

NOTES

2

PÉČE V NÁHRADNÍ RODINĚ

2.1 ÚVOD

Napříč Evropou existují různé názory na to, v jakém prostředí nejlépe vychovávat děti bez doprovodu. U každého dítěte je třeba zohlednit řadu faktorů, a proto je nutné posuzovat každý případ jednotlivě a zvolit vždy to nejvhodnější řešení.

Mezinárodní legislativa ohledně náhradní péče o děti bez doprovodu upravuje především práva, odpovědnosti a minimální standardy, které je nutné dodržovat v souladu s nástroji OSN, právem EU a zásadami EU (viz kapitola 1.2 v úvodní části).

V několika zprávách se zmiňuje především nutnost zajistit vhodné ubytování, zejména v náhradních rodinách. Život v rodině, jako jedna z doporučovaných možností pro děti bez doprovodu vyzdvihovaná v těchto zprávách, má oporu také v některých vědeckých publikacích. Dle výzkumu je nejdůležitějším argumentem pro péči v náhradních rodinách skutečnost, že děti vyrůstající v dětských domovech zaostávají ve vývoji v porovnání se svými vrstevníky žijícími v rodinách.

2.1.1 Péče v náhradní rodině

Existuje více druhů vhodné náhradní rodinné péče, a to život v okruhu blízkých (příbuzných) dítěte a život v rodině, kterou dítě nezná.

Náhradní péče v okruhu blízkých (příbuzných) dítěte

Náhradní péče v okruhu blízkých (příbuzných) dítěte má kromě výše zmíněných výhod života s lidmi ze stejné kultury také přidanou hodnotu, která spočívá ve sdílené rodinné i migrační historii a také v již existujících a často vřelých vztazích. Vůně, jídlo, dialekt mluvené řeči – známé věci, které slouží jako účinná ochrana před stresem, se v tomto prostředí vyskytují častěji než v neznámých rodinách etnického původu. Některé děti bez doprovodu mají v cílové zemi příbuzné, se kterými mohou žít. Jiné zase mohou doprovázet osoby, které sice nejsou příbuzní, ale dítě u nich také může žít. V těchto případech musejí odborní pracovníci nejprve vyhodnotit vztah mezi dítětem a příbuzným či doprovázející osobou a také jejich schopnost se o dítě postarat a zajistit jeho potřeby.

Náhradní péče v rodině, kterou dítě nezná

Pokud dítě nemá žádný okruh blízkých (příbuzných) ani odpovědné doprovázející osoby, se kterými může žít, bezpečné místo k životu mu mohou poskytnout také cizí náhradní rodiny.

Některé děti bez doprovodu s umístěním do takové rodiny nesouhlasí, například protože si již zvykly žít samostatně a starat se o sebe samy. V takových případech není náhradní rodinná péče vhodná – pro tyto děti je lepším řešením život v menších zařízeních náhradní péče nebo zcela samostatné bydlení.

2.1.2 Umístění do náhradní péče v rodinách etnického původu, nebo v indigenních rodinách?

Názory na výhody a nevýhody umístění do rodin etnického původu a indigenních rodin se v jednotlivých evropských zemích liší.

Některé země využívají rodiny etnického původu, protože dle jejich dosavadní praxe jsou na tom děti bez doprovodu lépe v prostředí, kde se nemusejí vzdát své kulturní identity a kde s rodinou sdílí určité zkušenosti s migrací.

Jiné země zase preferují umístění do indigenních rodin, jelikož věří, že se tak urychlí či zlepší integrace do nového prostředí. Neochota pracovat s rodinami etnického původu může také pramenit z negativních zkušeností, protože se v minulosti vyskytly problémy se spolehlivostí či s monitorováním života dítěte v rodině, nebo ze skutečnosti, že spárování na základě stejného kulturního původu se považuje za diskriminační.

Ve vůbec první studii shrnující poznatky z relevantních publikací na toto téma z různých zemí (Arkesteijn, 2015) se uvádí, že párování dětí a rodin stejného původu pomáhá dětem vybudovat si pozitivní obraz sebe sama a také lépe se vyrovnat s rasismem. Dalším zmíněným argumentem pro tuto praxi je skutečnost, že rodiny, které nejsou etnického původu, se cítí méně kompetentní poskytovat dítěti pomoc v oblasti kulturního rozvoje. Kromě toho patří umístění do rodin stejného kulturního i etnického původu k ochranným faktorům pro duševní zdraví nezletilých bez doprovodu (Geltman, Grant-Knight & Metha, 2005).

Proti umístění do rodin etnického původu někdy stojí přání samotných dětí bez doprovodu, které chtějí – často v souladu s názory své vlastní rodiny – žít s indigenní rodinou. Věří totiž, že takto lépe poznají hostitelskou zemi, integrují se a naučí se jazyk, což v důsledku povede k dosažení lepšího vzdělání a životního standardu.

Využívání rodin etnického původu: „ochranný obal“

K zemím využívajícím pro náhradní péči rodiny etnického původu patří například Dánsko, Německo (v jižní části Dolního Saska) a Nizozemsko.

Dobrá praxe:

Organizace Nidos má zatím s umísťováním do rodin etnického původu dobré zkušenosti. Svou praxi staví mimo jiné na následujících poznatcích odborníků.

Tjin A Djie a Zwaan mluví o „usazování se v kultuře“ a „usazování se do skupiny“ pomocí tzv. „ochranného obalu“. Tento ochranný obal je všeobjímající a týká se nejen rodiny, ale všeho, co nějak souvisí se známými aspekty minulosti, např. vůně, scénérie, tradice, rituály, historie a jídlo. Některé zvyky a tradice z minulosti již po migraci do jiné země nelze dodržovat, ale i pouhé mluvení o nich může mít samo o sobě efekt „ochranného obalu“. Tjin A Djie a Zwaan uvádějí, že ochranný obal pomáhá především lidem, kteří jsou nějak zranitelní. A nejsou to pouze migranti, kteří se k tomuto obrannému mechanismu uchylují – v obtížných časech se všichni obracíme k příjemným vzpomínkám, k zážitkům evokujícím bezpečí a vřelost (Tjin A Djie & Zwaan, 2007, str. 45).

V metodologii náhradní rodinné péče vypracované organizací Nidos (van Hout & Hesser, 2010, str. 37) se tento obranný obal označuje jako „ukotvení v minulosti a přítomnosti“. Patří sem například lidé připomínající nám naši rodinu, staří či noví přátelé s vazbami na minulost, známé zvyky, jídlo, náboženské symboly, vůně či hudba, zkrátka všechno, co bylo důvěrně známé v době bezpečí. Tyto příjemné vzpomínky se mohou mísit s nepříjemnými, kvůli kterým nakonec došlo k útěku, přesto ale představují vítaný útěk do minulosti. Tjin A Djie a Zwaan (2007) došli k závěru, že usazení v nové rodině a pomoc systému sociální podpory jsou zásadním předpokladem k tomu, aby se dítě posunulo do nové fáze svého života, a navíc mají stabilizační efekt.

Spinder et al. (2010) vysvětluje, že rodiny etnického původu mohou dětem bez doprovodu poskytnout stabilní prostředí. Nabízejí bezpečné místo k životu, kde lze z minulosti vyvolat utěšující a posilující vzpomínky. Propojením s minulostí a uvědoměním si této minulosti lze zmírnit pocity odcizení a zmatení, což dítěti umožní znovu navázat kontakt s neznámým světem venku. Rodiny etnického původu mohou dětem pomoci najít důležité ukotvení ze světa minulosti, které jim navodí pocit důvěry a bezpečí v přítomnosti. V tomto smyslu poskytují náhradní rodiny dětem bez doprovodu především potřebnou kontinuitu.

Kouratovsky (2008) používá koncept ochranného obalu ke znázornění zásadního vlivu faktorů, jako je například kultura, migrace či jazyk, na bio-psycho-sociální vývoj. Každá osoba má svůj vlastní obal a narušení způsobené migrací může vést k větší zranitelnosti u mnoha generací. Děti se rodí se schopností vyvolat ve svých pěstouních určitou reakci. Tyto reakce jsou přizpůsobené dítěti pomocí speciálního, tradičního využití jazyka, který je již sám o sobě specifický pro danou kulturu a naplněný různými aspekty této kultury. Dítě se tím hned od narození učí něco o sobě samém a připravuje se tak na pasivní i aktivní komunikaci se světem venku. Reakce jejich sociálního prostředí pokládá základy sebeporozumění dítěte a jeho schopnosti vysvětlit a pochopit vlastní chování jakožto součásti sociální skupiny – skupiny charakterizované specifickou kulturou, přičemž pojem kultura se zde chápe jako soubor „stěžejních praktik“. Kouratovsky označuje ochranný obal jako účinnou ochranu před stresem; pokud stres není možné zvládnout, existuje riziko vzniku problémů. Umístění dítěte bez doprovodu do náhradní rodiny podobného původu mu pomůže uvědomit si tyto ochrany před stresem, a tím přispívá k regulaci stresu.

Výše zmíněné koncepty ukazují, že náhradní péče v rodinách stejného etnického původu, které dokážou dítěti poskytnout bezpečí, zajistit jeho základní potřeby, věnovat mu pozornost a zaručit určitou strukturu každodenního života, dává dítěti velkou šanci na normální vývoj a přirozené zotavení z prožité deprivace, ztráty a traumat. Rodina etnického původu je navíc schopna nabídnout dítěti útěchu a pomoc na základě implicitních znalostí pramenících z vlastních zkušeností s migrací a integrací, a také ochranu před stresem spojeným s útekem, zpracováváním traumat a zármutkem. V neposlední řadě také umísťování do rodin etnického původu přispívá k zachování kulturní identity a rodného jazyka, což usnadňuje případný návrat.

Země se zkušenostmi s umísťováním do rodin podobného kulturního původu, jako jsou Nizozemsko či Dánsko, zdůrazňují především zásadní význam úspěšné integrace rodiny v hostitelské zemi jakožto prevenci sociálního vyloučení, zejména v případech, kdy má dítě povolení v dané zemi zůstat.

Využívání indigenních rodin

Existují také případy úspěšného umístění v indigenních rodinách, především v těch, které disponují interkulturními znalostmi a zkušenostmi. Například v jižní části německé spolkové země Dolní Sasko poskytují náhradní péči německé rodiny již od roku 2011, kdy se tato služba zavedla.

Dobrá praxe: využívání indigenních rodin v Německu

Přestože v některých případech využívá organizace JSN k náhradní péči také rodiny etnického původu, většinu dětí umísťuje do indigenních rodin. Některé děti bez doprovodu přímo žádají o umístění do německé rodiny, aby se mohly lépe a rychleji naučit jazyk. Dle zkušeností organizace JSN se děti učí německy velmi rychle. Zároveň si osvojují kulturu a hodnoty své nové země a učí se, jak v nové společnosti žít. Od náhradních rodin organizace očekává především citlivý přístup ke kulturním rozdílům. Pořádá proto různé workshopy a využívá také služeb tlumočnicků, kteří rodinám pomohou porozumět jazyku i pochopit kulturu, ze které dítě pochází.

2.2 NÁBOR RODIN

2.2.1 Úvod

V některých evropských zemích provádějí nábor náhradních rodin akreditované nevládní instituce péče o mladistvé. Jiné země zase umožňují dětem bez doprovodu pouze umístění v rámci okruhu jejich blízkých.

Při vybírání náhradních rodin vhodných pro tak zranitelnou skupinu, jako jsou děti bez doprovodu, se musí zohlednit řadu aspektů. Je nutné se ujistit, že rodiny mají správnou motivaci, jsou schopny se o děti postarat, mohou dítěti zaručit bezpečí a usilují o dlouhotrvající vztah s přiděleným dítětem, ovšem zároveň jsou připraveny vztah ukončit, pokud neexistuje šance získat povolení k pobytu.

Děti bez doprovodu potřebují za všech okolností možnost udržovat kontakt se svými biologickými rodiči či rodinou a měly by v tom být podporovány. Péče o děti bez doprovodu vyžaduje citlivý a obětavý přístup. Ani urgentní potřeba náhradních rodin by však nikdy neměla mít přednost před hlavní prioritou – bezpečím.

2.2.2 Jak vybírat rodiny

Nábor náhradních rodin vyžaduje setrvalé úsilí, trpělivost a vytrvalost. Pozitivní výsledky tohoto úsilí se přitom mohou dostavit až po delší době.

Dobrá praxe:

Dle zkušeností organizace Nidos je důležité průběžně udržovat kontakt s lidmi, kteří mohou být užiteční buď jako náhradní rodina, nebo jako klíčové osobnosti.

Je také důležité vědět, na které skupiny se zaměřit. Při výběru je třeba zohlednit obecné i konkrétní charakteristiky. Obecně platí, že tyto rodiny by měly být schopny postarat se o děti bez doprovodu, které jsou v této fázi velmi zranitelné (ztratily domov i rodinu), ale zároveň odhodlané na své cestě za novými vyhlídkami a bezpečným místem k životu. Vyplatí se také hledat rodiny specifického kulturního původu.

Nábor příbuzných (příbuzenská péče)

První možností je požádat dítě či jeho rodiče/rodinu v zemi původu (pokud je to možné), zda v hostitelské zemi žijí nějakí příbuzní dítěte. Někdy děti u sebe mají adresu či telefonní kontakt na příbuzné, kteří zde žijí.

Náborový proces pak začíná kontaktováním takové rodiny a prozkoumáním jejich možností postarat se o mladého příbuzného. Cílem fáze výběru je prošetřit možnosti a závazek ze strany rodiny i dítěte. Pokud je výsledek pozitivní, je možné přikročit k prověřovacímu řízení.

Nábor lidí pro schválené náhradní rodiny

Při náboru lidí je vhodné začít pozváním na informační schůzky a návštěvou místa setkávání jejich komunity (náboženské skupiny, kostely, mešity, kulturní skupiny, školy, sportovní kluby atd.). Dobře funguje také nábor prostřednictvím již schválených náhradních rodin či klíčových osobností daného společenství.

Je důležité seznámit potenciální náhradní rodiny s původem, minulostí a specifickými potřebami dětí bez doprovodu. Stejně tak je důležité se rodin přímo zeptat, zda by měly zájem o roli náhradní rodiny a umožnit jim zvážit výhody a nevýhody. Dále je třeba zjistit, zda jsou jejich aktuální životní podmínky vhodné pro ubytování a péči o dítě bez doprovodu. Pokud ano, je možné nabídnout jim roli náhradní rodiny. V případě jejich zájmu pak lze přikročit k prověřovacímu řízení.

Nábor rodiny ke konkrétnímu dítěti

Různé výše zmíněné náborové strategie lze použít také pro nábor rodiny ke konkrétnímu dítěti; nejlepší strategií je ovšem využít okruh blízkých a známých dítěte a také klíčové osobnosti v daném společenství.

Pokud se hledá náhradní rodina pro dítě se specifickými potřebami, nábor probíhá s použitím všech dostupných informací. Tyto specifické potřeby mohou být různé povahy – někdy se hledá rodina v konkrétním městě z praktických důvodů, jako například studium dítěte, někdy je zase třeba najít rodinu, která bude schopna poskytnout určitou péči navíc. Nábor lidí by pak měl probíhat na základě těchto konkrétních informací. Mezi kritéria tedy mohou patřit i určité specifické schopnosti a možnosti, jako je například péče a vhodné ubytování pro postižené dítě. Nejúspěšnější strategií se zdá být nábor prostřednictvím okruhu blízkých a známých dítěte, a také osob z jeho sociálního prostředí.

Náborový plán

Nábor náhradní rodiny může začít vypracováním náborového plánu. Tento plán stanovuje specifické aspekty, které je třeba vzít v potaz: sezdané páry, rodiče-samoživitelé, lidé s vlastními dětmi či bez vlastních dětí, věk umísťovaných dětí, rodiny etnického původu či indigenní rodiny, kulturní původ a ovládané jazyky. Dále je důležité určit nezbytnou kapacitu a diverzitu, například možnost umístit sourozence společně po dvojicích, případně po trojicích či čtveřicích.

Náborový plán nám pomáhá přesně stanovit cíle, strategie a konkrétní činnosti.

Získávání přístupu k těm správným lidem

Dobrá praxe: získávání přístupu

Dle zkušeností organizace Nidos je důležité získat přístup do skupin lidí, kteří mohou být nějakým způsobem užiteční, získat si jejich důvěru a zapojit je. Tento přístup kombinuje následující aktivity:

- upoutat pozornost lidí směrem k zájmům a potřebám dětí bez doprovodu
- apelovat na jejich starostlivost a smysl pro odpovědnost ohledně dětí
- poskytovat správné a podrobné informace ohledně péče o děti bez doprovodu
- motivovat lidi, aby tuto agendu šířili dál
- pořádat setkání, kde si zájemci mohou poslechnout zkušenosti ostatních
- organizovat mediální kampaně

Získání přístupu do společenství migrantů vyžaduje kulturně citlivý přístup a upřímný zájem o danou osobu i její původ a minulost. Odborní pracovníci musejí být především spolehliví. Zároveň je třeba nebrat první ani druhé „ne“ jako definitivní „ne“, ale spíše se snažit zjistit, co dané odmítnutí skutečně vyjadřuje.

Je také důležité pomáhat lidem překonat pochyby, nejistotu a strach. Kromě toho by náboroví pracovníci neměli zapomínat poukázat na oboustrannou výhodnost nabízeného uspořádání: jaký nehmotný prospěch z toho máme my a jaký vy? Měli by aktivně převzít iniciativu a kontaktovat potenciální zájemce místo čekání, než se ozvou sami. Užitečné je také uvědomit si význam správného načasování: pokud má někdo momentálně na starosti jiné záležitosti, kontaktujte je později. V neposlední řadě je také důležité naučit se rozlišit, které činnosti jsou produktivní a které nikoli.

Práce s klíčovými osobnostmi daného společenství

Klíčové osobnosti jsou lidé, kteří mají se členy cílové náborové skupiny zvláštní vztah. Zastávají například nějaké vedoucí postavení nebo mají na cílovou skupinu vliv z jiných důvodů. Tyto osoby mohou mezi členy cílové skupiny propagovat organizaci zajišťující péči o děti bez doprovodu a podněcovat zájem a smysl pro odpovědnost. Klíčové osobnosti lze také využívat jako kulturní poradce či mediátory při hledání těch správných lidí, kteří by se mohli stát náhradní rodinou. Pro organizaci je důležité poznat tyto osobnosti jako lidi, kteří jsou důvěryhodní a zajímají se jak o děti bez doprovodu, tak o cílovou skupinu. Mohou náborovým pracovníkům poradit, jak a kde najít potenciální náhradní rodiny, pokud tak neučiní sami.

Dobrá praxe:

V Nizozemsku jsou klíčovými osobnostmi i náhradními rodinami často bývalé děti bez doprovodu.

Příklad: jak vypracovat náborový plán

Na kolik míst se zaměřit? (určete počet míst či rodin)

Jaké rodiny potřebujete a pro koho? (věk dětí, pohlaví, počet míst, rodina etnického původu či indigenní rodina, jazyky, náboženství, samoživitelé s dětmi či bez dětí, věk vlastních dětí)

Kde je najít? (prostřednictvím již schválených náhradních rodin, okruhu blízkých a známých, klíčových osobností, kulturních skupin, škol, kostelů, mešit, komunitních center atd.)

Jakým rodinám se vyhýbat? (doporučujeme neztrácet čas se zájemci, kteří nejsou vhodní, protože jsou příliš mladí či příliš staří, žijí ve městě místo na venkově nebo naopak, jsou dogmaticky nábožensky založení nebo vykazují některé z nepříjemných vzorců chování, jako jsou kouření, alkohol a drogy)

Kolik míst potřebujete a v jakém časovém horizontu? (formulujte SMART cíle)

Jaké metody se budou využívat, jaké činnosti se budou provádět a kým?

Je to proveditelné pomocí standardních zdrojů, nebo bude potřeba více pracovníků či více peněz?

Kdy se bude vyhodnocovat pokrok v dosažení stanovených cílů?

Bude se plán upravovat, pokud výsledky nesplní očekávání?

Je nutné upravit stanovené cíle?

Je nutné upravit místa hledání či prováděné činnosti?

Způsoby náboru a jejich efektivita

K náboru náhradních rodin lze využít několik metod, které představujeme níže.

Inzerce

Úspěch mohou přinést inzeráty, které obsahují konkrétní informace o dítěti a jeho potřebách. U této metody je důležité:

- pečlivě zvážit, které publikace jsou pro cílovou skupinu (skupiny) nejlepší
- dát jasně najevo, kdo je žádoucí zájemce (a kdo není)
- pokusit se předem co možná nejvíce omezit počet nepoužitelných zájemců, kterým se bude muset odpovídat
- určit, jak by se lidé měli přihlásit: telefonicky, e-mailem, přes webové stránky apod.

Dobrá praxe:

Přestože inzeráty mohou být užitečné, dle zkušeností organizace Nidos je nejlepší náborovou metodou osobní přístup.

Letáky

Pokud se podaří zvolit správná místa distribuce, letáky mohou být poměrně efektivní – nejlepší jsou lokality, kde se pravidelně pohybuje cílová skupina. Letáky by měly být atraktivní a barevné a měly by uvádět stručné informace, které čtenáře přimějí zjistit si o organizaci i dětech více. Mohou se také distribuovat v několika jazykových verzích, pokud cílí na potenciální náhradní rodiny z konkrétní kultury. Letáky je třeba pravidelně obměňovat, vždy s použitím nové grafiky či barev, aby zůstaly pro čtenáře atraktivní. Samozřejmostí pak jsou vhodné a aktuální kontaktní informace pro případné zájemce, například poštovní adresa, webové stránky či telefonický kontakt.

Informační setkání

Informačních setkání mohou být různé povahy:

- skupiny zájemců z řad společenství, které náleží ke konkrétnímu kostelu či měšitě
- skupiny zájemců z řad nevládních organizací
- skupiny zájemců z řad migrantských asociací, škol, sportovních klubů atd.

Tato setkání by měla cílit na skupiny určené v náborovém plánu. Důležitá je velká míra opatrnosti v případě skupin, které mají (možná i extremistický) politický či náboženský zájem. Cílem setkání by mělo být informovat lidi realistickým způsobem o problematice dětí bez doprovodu a jejich potřebách, o důležitosti pomáhání těmto dětem a o podpoře, kterou mohou náhradní rodiny očekávat od zastřešující organizace.

Kontaktní setkání s cílem sdílet informace ohledně péče o děti bez doprovodu

Je také možné požádat náhradní rodiny, aby pohovořily o svých zkušenostech a schopnostech na setkání s přáteli, příbuznými či sousedy, kteří mají zájem stát se náhradními rodinami. Další možností je požádat náhradní rodiny, aby se samy pokusily najít a získat další rodiny.

Sociální média

Pro účely náboru přes sociální média je důležité velice přesně určit cílovou skupinu. Jakmile se zpráva zveřejní a sdílí, může se dostat k velkému počtu lidí v rámci Evropy i mimo ni. Reakce pak může být poměrně neočekávaná, jak ve smyslu kvantity, tak kvality, a řada odpovědí může být zbytečnou ztrátou času. Vyplatí se proto spíše uspořádat kampaň na sociálních médiích mezi lidmi, které znáte, a poprosit je o sdílení pouze s lidmi či skupinami, které oni sami znají a které se nacházejí ve zvoleném prostředí. Tímto způsobem lze účinně omezit rozsah kampaně. Dále je důležité poskytnout adekvátní informace a vyjasnit, kdo je vhodný zájemce a kdo není. Můžete také přidat odkaz na webové stránky dané organizace a vyzvat čtenáře, aby si je před podáním přihlášky pečlivě přečetli.

Příklady:

Další možností je obrátit se na učitele dítěte a požádat ho o pomoc s hledáním náhradní rodiny mezi lidmi s vazbami na školu. Někdy lze také uspořádat setkání dítěte s rodinou, aniž by vyvstala jakákoli očekávání ohledně možnosti umístění dítěte. V řadě případů, kdy si dítě chodilo hrát ke kamarádovi domů, se rodiče kamaráda tohoto dítěte ujali a vzali si ho do své péče.

Africký chlapec žijící v centru náhradní péče se zdál poněkud odloučený a zmatený a jeho opatrovník pro něj proto hledal vhodnou náhradní rodinu. Pokusy o spárování chlapce s některou z volných rodin byly neúspěšné. Když začal chlapec pravidelně navštěvovat africkou mešitu, opatrovník se obrátil na vedoucí osobnosti této náboženské komunity s prosbou o pomoc najít vhodnou náhradní rodinu. Tato spolupráce byla nakonec úspěšná a pro chlapce se podařilo najít hodnou rodinu.

2.2.3 Které rodiny vybrat: důležité charakteristiky náhradních rodin

Nezáleží na tom, zda jsou náhradní rodiny etnického původu či indigenní, spřízněné či nespřízněné – nejdůležitější ze všeho je, že chtějí zajistit potřeby svěřeného dítěte. Obecné podmínky pro nábor náhradních rodin jsou univerzální a jejich výčet naleznete níže.

1. Interkulturní dovednosti

Náhradní rodiny pro děti bez doprovodu musejí dodržovat kulturně citlivý přístup, tedy projevovat upřímný zájem o původ a minulost dítěte, o jeho zvyky a život v rodné vlasti, aktuální plány a také plány a očekávání jeho rodičů nebo rodiny. Dále si musejí uvědomovat vlastní normy, hodnoty a pravidla chování a seznámit se s normami, hodnotami a pravidly chování specifickými pro kulturu, ze které dítě pochází; při tom je vždy nutné rozlišovat názory a fakta.

Kulturně citlivý přístup je nanejvýš důležitý. Spočívá především v tom, že zvláštní či matoucí chování nebo zvyky vyvolají rozmluvu a otázky spíše než odsouzení a zavržení.

Při náboru a párování je důležitým faktorem také jazykové vybavení. Zejména v prvních měsících soužití je komunikace mezi dítětem a náhradní rodinou zásadní – snadno totiž dochází k nedorozuměním. Pokud se nepodaří najít k dítěti rodinu s vhodným jazykovým vybavením, je nezbytné využít služeb tlumočníka, který pomůže s vysvětlením potřebných věcí a s pochopením toho, co chce dítě říci. K procvičování a zdokonalování interkulturních komunikačních dovedností lze využít „metodu tří kroků“ vysvětlenou v modulu 1, kapitole 1.2.2.

2. Migrační původ

Dle zkušeností z některých evropských zemí funguje péče o děti bez doprovodu nejlépe v náhradních rodinách migračního původu, nejlépe těch pocházejících ze stejné či podobné země, nebo alespoň v rodinách s interkulturními dovednostmi.

Lidé s migračním původem – až do třetí generace po migraci – jsou citlivější k dopadům útěku a přesídlení dětí, které musely opustit svou rodinu i vlast. Umístění k lidem původem ze stejné země nebo alespoň s migrační zkušeností má proto rozhodně své výhody. Je zřejmé, že je pro děti výhodné žít v prostředí, kde se mohou cítit bezpečně, kde mohou mluvit vlastním jazykem a kde se setkávají se známým jídlem, vůněmi i zvyky. Náhradní rodinu etnického původu lze považovat za jakýsi přechodný prostor, ze kterého může dítě vykročit do nového prostředí a prožít si ho, ale zároveň se obrátit k něčemu důvěrně známému a uchovat si svou kulturní identitu. Od náhradních rodin migračního původu se samozřejmě očekává, že se již plně integrovaly a disponují přiměřenou znalostí nového jazyka. Tyto rodiny by tedy měly žít v dané zemi již alespoň dva roky, pokud možno i déle.

Výsledky dosažené v tomto typu náhradní péče se také zdají lepší (v porovnání s péčí v náhradních rodinách bez migrační zkušenosti). Za účelem vědeckého prozkoumání této praxe byla v Nizozemsku zahájena studie, kterou řídí Univerzita v Groningenu (Kalverboer et al., 2016).

3. Kontakt s biologickou rodinou

Náhradní rodina musí mít zájem o biologickou rodinu dítěte a musí být ochotná pokusit se pro nepřítomné rodiče či rodinu vytvořit místo v každodenním životě dítěte. Nejlepším způsobem, jak toho dosáhnout, je udržovat s rodinou kontakt prostřednictvím telefonu či sociálních médií. Rodina tak může průběžně získávat informace o stavu dítěte i o aktuální situaci v nové zemi.

Je v zájmu dítěte, aby jeho rodiče nacházející se doma či kdekoli jinde udělili dítěti povolení žít s náhradní rodinou. Dítě si totiž zpravidla přeje zachovat si svou oddanost k rodičům. Velmi užitečné také je, pokud se lze obrátit na nepřítomné rodiče nebo jiné příbuzné dítěte s prosbou o radu v obtížných situacích nebo při zvažování důležitých rozhodnutí. Zapojení nepřítomných rodičů či příbuzných vyvolá v dítěti pocit bezpečí a opory, usnadní rozhodování a umožní náhradní rodině udělat si představu o tom, na jakou výchovu je dítě zvyklé. Zároveň lze touto cestou vysvětlit nepřítomným biologickým rodičům či příbuzným aktuální situaci dítěte a ujistit je, že se mu daří dobře. Rodiče pak zase mohou pomoci dítěti tím, že stanoví realistická očekávání, čímž předejdou přílišnému emocionálnímu stresu.

4. Pedagogické a pěstounské dovednosti

Náhradní rodiny by měly disponovat základními pedagogickými a pěstounskými dovednostmi, které odpovídají potřebám dítěte v jeho aktuálním věku. Přístup k péči o dítě by zároveň měl zohledňovat také jeho původ, události a zážitky z dosavadního života. Rodina by měla mít zkušenosti s potřebami dětí podobného věku, například z výchovy vlastních dětí. To vše je nutné prošetřit při prověřování rodiny a následně monitorovat během života dítěte v rodině.

5. Udržitelnost

K důležitým faktorům při náboru náhradních rodin patří také udržitelnost umístění. Náborový plán by měl cílit na rodiny různého věku tak, aby byly schopny postarat se o děti v různém věku a nedocházelo ke zbytečnému přemísťování dětí. Náhradní rodina by měla počítat s tím, že se o dítě bude starat až do jeho 18 let, nejlépe až do úplné dospělosti. Přesto je v některých případech užitečné vybírat i náhradní rodiny pro dočasné umístění, například pro děti, které zažádaly o opětovné sloučení své vlastní rodiny nebo které potřebují nouzové přístřeší.

6. Náboženství

Dítě má právo praktikovat svou vlastní víru a nesmí mít pocit, že ho v tom někdo omezuje. Náboženství proto může být pro vhodné spárování dítěte a náhradní rodiny velmi důležité. Děti často vnímají svou víru jako určitou oporu a sdílení této víry s náhradní rodinou může mít zásadní význam.

Organizace tedy mohou od náhradní rodiny vyžadovat, aby dítěti zajistila náboženské potřeby a poskytovala mu v této oblasti potřebnou podporu, a také aby akceptovala volbu dítěte vyznávat víru jiný způsobem, případně nepraktikovat žádnou víru. Náboženství může být důležité i pro nepřítomné rodiče a schválení péče v náhradní rodině z jejich strany.

7. Skladba náhradní rodiny

Pro ideální spárování dle potřeb konkrétního dítěte je důležité, aby se nábor zaměřil na dostupnost náhradních rodin určité specifické skladby. Patří sem například věk rodičů (pro pěstouny platí ve všech evropských zemích minimální věková hranice 21 let) a počet i věk dětí.

Náborový proces by měl cílit na dostupnost rodin různého typu. V každém případě ovšem platí, že tyto rodiny musejí být v dostatečné míře integrovány do společnosti a musí se nacházet v přijatelné finanční situaci.

Dobrá praxe:

Náhradní rodiny v Nizozemsku nesmí být vážně zadlužené; život z dávek ovšem není problém.

V neposlední řadě je důležité, aby s péčí o dítě bez doprovodu souhlasila celá potenciální náhradní rodina (včetně dětí).

8. Rodiny s menšinovou sexuální orientací (LGBT)

V mnoha zemích světa představuje téma leseb, gayů, bisexuálů a transsexuálů (LGBT) tabu. Často převládá názor, že sexuální orientace je záležitostí volby. Umístění do rodin s menšinovou sexuální orientací může tedy vyvolat strach, že si dítě také zvolí stát se lesbou, gayem, bisexuálem či transsexuálem. Rodina dítěte proto nemusí takové umístění podpořit, což vyvolá problémy s oddaností dítěte vůči rodičům. Rozhodnutí ohledně tohoto typu umístění je proto třeba vždy pečlivě zvážit a přistoupit k němu pouze ve spolupráci s dítětem a s jeho souhlasem a pokud možno i se souhlasem rodiny.

2.3 PROVĚŘOVÁNÍ RODIN

2.3.1 Úvod

V případě náhradních rodin je naprosto zásadní, aby dítěti poskytly bezpečné místo pro jeho správný vývoj k soběstačnosti a dospělosti. V Evropě nařizují prověřování pěstounů zákony. V téměř všech případech musejí pěstouni ze zákona souhlasit s šetřením, jehož výstupem je „potvrzení o bezúhonnosti“.

Při prověřování náhradní rodiny je třeba vzít v potaz také riziko týrání dětí, protože jedině tak lze určit situace, kdy by k týrání případně mohlo dojít a zabránit jim. Kromě znalostí o riziku (a rizikových faktorech) týrání dětí je důležité znát i ochranné faktory, které mohou riziko týrání omezit či určitým způsobem vyvažovat.

Pokud situace potenciální náhradní rodiny vykazuje některé rizikové faktory a málo ochranných faktorů, neznamená to, že automaticky dojde k týrání dětí či domácímu násilí. Jinými slovy platí, že rizikové faktory týrání dětí nemusejí nutně vést k vyloučení zájemců o roli náhradní rodiny, ale v každém případě přimějí odborné pracovníky pečlivě zvážit a prohodit všechna přítomná rizika i ochranné faktory.

Dobrá praxe:

Prověřování rodin s sebou přináší velkou míru odpovědnosti, a proto jej v Německu (v jižní části spolkové země Dolní Sasko), Nizozemsku a Belgii provádějí odborní sociální pracovníci, kteří jsou k náboru a prověřování náhradních rodin speciálně vyškoleni. Tito sociální pracovníci odpovídají také za spárování rodin a dětí určených k umístění do spřízněné či nespřízněné rodiny.

2.3.2 Koho a kdy prověřovat

Prověřování spřízněných rodin

Pokud se již o dítě starají příbuzní nebo se do spřízněné rodiny vrátilo po dočasném přerušení péče, je nutné zaměřit se především na kontinuitu rodičovské situace, včetně pokračování bezpečného vztahu mezi dítětem a pečující osobou.

Cílem prověřování bude v tomto případě vyhodnotit, zda vztah i rodičovská situace nabízejí dostatečné bezpečí nebo alespoň zda jsou dost bezpečné pro dočasnou péči, kdy dítě očekává opětovné sloučení s biologickými rodiči, pokud k němu má dojít. Důležitým zdrojem informací pro takové vyhodnocení je pečlivé pozorování interakce mezi dítětem a rodinou. O kvalitě citové vazby vypovídá zejména míra citlivosti a vnímavosti pečujících osob a reakce dítěte. Kromě toho musí existovat také určitý závazek v souvislosti s konkrétním umístěním – mezi dítětem, náhradní rodinou, nepřítomnou rodinou a opatrovníkem.

Pokud se prověřovaná spřízněná rodina ještě péče o dítě neujala, kontinuita rodičovské situace zatím nehraje roli. Mohou již ale existovat citové vazby, vzájemný vztah a „ochranný obal“ (viz kapitola 2.1.2.), a při prověřování se proto musí zohlednit zájem dítěte ohledně umístění do okruhu svých blízkých. Hledají se odpovědi na stejné otázky, jako v situaci popsané výše. Přestože zatím není možné zahrnout do prověřování interakci a kvalitu

citové vazby mezi dítětem a pečující osobou, je možné udělat si určitý obrázek na základě způsobu, jakým o sobě mluví, jak dobře se znají, a také dle dojmu z existující citové vazby. I v této situaci je stejně důležitý závazek všech zainteresovaných stran.

Jako nevýhodu umístění do spřízněné rodiny, která se teprve nedávno usadila v nové zemi, lze vnímat skutečnost, že se ještě sami úplně nevyrovnali se svým vlastním útekem a nemusí být zcela integrovaní do nové společnosti. Od příbuzných se ovšem často očekává převzetí odpovědnosti bez ohledu na to, zda jsou toho schopni.

Dobrá praxe: Dánský standard pro dohled nad náhradní péčí ve spřízněných rodinách

Dánský červený kříž má zavedený „standard“ pro dohled nad náhradní péčí o děti bez doprovodu ve spřízněných rodinách. Jeho účelem je naplnit vizi Dánského červeného kříže, podle které mají děti bez doprovodu během první fáze azylového řízení právo na život ve vhodném a známém sociokulturním prostředí.

Azylové oddělení proto vypracovalo následující strategii:

- děti bez doprovodu se ideálně ubytovávají u příbuzných žijících v dané zemi, přičemž se vždy nejprve rozhodne, zda je to v nejlepším zájmu dítěte;
- ubytované děti mají k dispozici stejné služby, jako děti a dospívající v azylových centrech;
- posiluje se síť blízkých lidí v okruhu dítěte;
- náhradní rodiny mají k dispozici pravidelné poradenství, pomoc, školení a dohled.

Tento standard upravuje řadu cílů, kterých je třeba dosáhnout, aby bylo ubytování pro děti prospěšné a dostalo se jim potřebné podpory¹.

Dobrá praxe: dánský pohovor k prověření osob doprovázejících dítě

Dánský červený kříž používá k prověření příbuzných doprovázejících dítě speciální pohovor, který provádí během prvních dvou až tří týdnů po jejich příchodu do Dánska. Pohovor vedou dva sociální pracovníci/sociální koordinátoři z odpovědného týmu a účastní se ho také tlumočník a případní blízcí či známí doprovázející příbuzné osoby.

Cílem prověřovacího pohovoru je kvalifikovaně se ujistit, zda je vztah mezi dítětem a doprovázející příbuznou osobou opravdu dlouhodobý. Pokud ano, příbuzný se ubytuje v centru k tomu určenému. V případě, že se vztah mezi dítětem a doprovázejícím příbuzným nevyhodnotí jako dlouhodobý, nabídne se této osobě ubytování v azylovém centru Kongelunden.

Prověřovací pohovor tedy představuje počátek cesty příbuzného azylovým systémem a jako takový se později zahrne do celkového hodnocení doprovázející osoby².

Prověřování nespřízněných rodin

Pokud se chce dítěte ujmout nespřízněná rodina či osoba, je důležité provést šetření a ujistit se, zda splňují veškeré nutné podmínky pro vývoj a bezpečnou výchovu dítěte.

¹ Dánský standard je k dispozici v příloze.

² Pohovor je k dispozici v příloze.

Prověřovací metoda vypracovaná v souladu s příslušnými zákony a nařízeními by měla v hrubých obrysech zkoumat následující oblasti související s potenciálními náhradními rodinami:

- jejich obecný přístup k pěstounství a péči o děti bez doprovodu;
- jejich rodinnou situaci, původ a minulost;
- bezpečí v rámci rodinného systému a udržitelnost daného umístění.

Při prověřování nespřízněných rodin zatím neexistuje žádné citové pouto mezi dítětem a rodinou, které by se dalo hodnotit. Používají se proto pouze obecné otázky, které se zaměřují na rizikové faktory týraní dětí a také jakékoli potenciální ochranné faktory.

První vyhodnocení citlivosti a vnímavosti pečujících osob lze provést na základě pozorování jejich vztahu s vlastními dětmi. Dále je třeba vyžádat si reference, například od rodinného lékaře a zdravotního zařízení dětí, a ověřit si je pohovorem s učiteli vlastních dětí rodiny, se zaměstnavateli či s lidmi z okruhu blízkých a známých rodiny. Důležité je také vyhodnotit udržitelnost umístění, což může být později užitečné při procesu párování, a také při určování, zda může dítě v případě nutnosti zůstat v rodině až do dospělosti. Do šetření lze dále zahrnout například udržitelnost vztahu mezi pečujícími osobami či jejich emocionální a fyzické zdraví.

Dodatečné prověření v případě zásadních životních událostí

Zásadní životní události jsou radikální změny v životních podmínkách osoby či rodiny. Mají vliv na jejich odolnost a sílu a pro postižené osoby může být těžké se s nimi vyrovnat. Zásadní životní události mohou dostat rodiče nebo jiné členy rodiny do situace, kdy je narušena jejich osobní stabilita a začnou se chovat nepředvídatelně. To může vést až k silným výkyvům nálad či dokonce násilnému chování. Na druhé straně mohou také hledat útěchu a náklonnost u dětí, což může oboje vést k sexuálnímu zneužívání.

Nové okolnosti ve spřízněné či nespřízněné rodině mohou proto vyžadovat dodatečné prověření. Jeho cílem je vyhodnotit odolnost a sílu členů rodiny a jejich strategie zvládnutí nové situace a také posoudit její dopad na bezpečí dítěte v rodině a udržitelnost umístění.

Dodatečné prověření by mělo proběhnout v případě zásadních životních událostí uvedených níže. Je třeba znovu zvážit dopad nových okolností na schopnosti a možnosti rodiny i její zvládnutí dané situace ve vztahu k potřebám dítěte. Důvodem k dodatečnému prověření jsou následující události:

- změny ve skladbě rodiny (narození, úmrtí či příchod dalších příbuzných do domácnosti)
- těhotenství člena rodiny
- vážné (fyzické či mentální) onemocnění člena rodiny
- vztahové či manželské problémy nebo rozvod
- ztráta povolení k pobytu (rodiny a/nebo dítěte)
- hrozba deportace či plány rodiny na návrat do vlasti
- ztráta zaměstnání pečující osoby
- závažné finanční problémy
- stěhování do nového domova
- traumatické zážitky, ke kterým dojde v rámci rodiny či které se nějak týkají dítěte (nehody, sexuální, fyzické či mentální zneužívání, diskriminace)

2.3.3 Jak prověřovat rodiny

Prověřování náhradních rodin pro děti bez doprovodu provádějí sociální pracovníci či jiní odborní pracovníci se specializací v oblasti pěstounské péče. K tomuto účelu si mohou vypracovat vhodný prověřovací nástroj. Stejně jako u veškerých ostatních prověřovacích nástrojů, které využívají různé jiné organizace zajišťující pěstounskou péči, i v tomto případě se šetření zaměřuje především na bezpečí a riziko sexuálního zneužívání či jiného týrání. Při prověřování spřízněných rodin nebo v případě nespřízněných rodin etnického původu je navíc třeba v souvislosti s těmito oblastmi zohlednit také koncept „rodinné cti“.

Dobrá praxe: holandský nástroj k prověřování

Organizace Nidos vypracovala prověřovací nástroj, který při konečném vyhodnocování vyzdvihuje různé aspekty podle toho, který druh umístění zkoumá a jaký vztah existuje mezi dítětem a rodinou, a navíc tyto aspekty popisuje pomocí ukazatelů sestavených na míru. Prověřování provádějí specializovaní sociální pracovníci.

Celý nástroj³ vychází ze seznamu rizikových faktorů a dílčích nástrojů, které jsou vědecky podložené a je třeba je využívat s určitou mírou opatrnosti. Například psychiatrickou poruchu je možné zahrnout pouze v případě, že ji diagnostikuje psychiatr – jinak by to byla pouhá domněnka. Kromě systému CARE-NL⁴ využívá prověřovací nástroj také známky násilí páchaného ve jménu cti a ochranné faktory ze seznamu zvaného LIRIK⁵.

Při prověřování se zohledňují následující rizikové a ochranné faktory:

- A. Posouzení bezpečí dítěte v dané rodině
- B. Posouzení rizik týrání dětí na základě rizikových faktorů (CARE-NL), počátečních známek násilí ve vztazích založených na ovládání druhých (Movisie⁶) a ochranných faktorů (LIRIK)
- C. Posouzení kvality citové vazby v případě umístění k příbuzným
- D. Posouzení udržitelnosti a dlouhodobých vyhlídek daného umístění
- E. Existují nějaké nepřijatelné vzorce chování či jiné jevy?
- F. Výsledky šetření a reference
- G. **Závěr:** co je v zájmu dítěte při zohlednění bezpečí, kontinuity výchovy a udržitelnosti daného umístění?

Dobrá praxe:

Pokud prověřování spřízněné rodiny, která se již o dítě stará, dopadne negativně, opatrovník z organizace Nidos si na pomoc při rozhodování o ukončení takového umístění přizve odborníka na behaviorální psychologii.

Dobrá praxe: holandský proces prověřování rodin

Prověřovací proces vedený organizací Nidos probíhá dle postupu níže. Lze ho využít pro nespřízněné i spřízněné rodiny a odpovědní pracovníci mohou jednotlivé fáze rozdělit do několika schůzek s potenciální náhradní rodinou, maximálně však po dobu dvou měsíců.

³ Celý nástroj je k dispozici v příloze.

⁴ Vyhodnocení rizika týrání dětí: CARE-NL, de Ruiter & de Jong (2006).

⁵ Doplnkový nástroj pro odhad rizika špatného zacházení s dětmi: LIRIK, ten Berge & Eigenraam (2006).

⁶ Soupis známek násilí páchaného ve jménu cti, Movisie (2010)

1 Žádost

Zájemci o roli náhradní rodiny se většinou registrují telefonicky. Během tohoto prvního rozhovoru lze podat informace o zastřešující organizaci a problematice náhradní rodinné péče, sociální pracovník může zájemcům vysvětlit prověřovací proces, a také si může naplánovat osobní jednání. Dále například od rodiny zjistí, jak se o organizaci dozvěděli a jaká mají očekávání. Úvodní otázky by mohly vypadat třeba takto:

- Jak jste se o nás dozvěděli?
- Proč se chcete starat o děti bez doprovodu?
- Z jakých členů se skládá Vaše rodina?
- Jakého etnického původu je Vaše rodina?
- Jakými jazyky mluvíte?
- Děti jakého věku a pohlaví byste si mohli vzít do své péče?
- Jaké je Vaše obecná životní situace? (ubytování/volné pokoje, zaměstnání, zdraví)
- Máte nějaké vážné dluhy?

Na základě získaných informací se zájemcům může poslat informační balíček, odpovědět na jejich případné otázky a naplánovat schůzku, při které započne prověřovací řízení.

2. První setkání: nábor

Dojde k prvnímu setkání sociálního pracovníka a potenciální náhradní rodiny. Doporučujeme tuto schůzku naplánovat tak, aby se jí mohli zúčastnit všichni členové rodiny. Rodina již předem obdržela podrobné informace o zastřešující organizaci i problematice náhradní rodinné péče. Nyní jim sociální pracovník vysvětlí prověřovací proces a pohovoří s nimi o jejich motivaci stát se náhradní rodinou.

Pracovník dále rodinu požádá o jména lidí, kteří mohou poskytnout reference (referentů). Rodina poté podepíše formulář, ve kterém udělí referentům souhlas poskytnout organizaci potřebné informace. Kromě toho požádá sociální pracovník rodinu (v případě nespřízněných i spřízněných rodin) o vyplnění písemné žádosti o schvalovací protokol/potvrzení o bezúhonnosti.

Nábor začíná otázkami ohledně motivace, minulosti i aktuální situace rodiny, jejich vize výchovy dítěte a charakteristiky rodiny.

Sociální pracovník poskytne a v případě potřeby vysvětlí následující dokumenty:

- postup při podávání stížností
- informace o legislativě upravující osobní registraci
- finanční informace

3. Druhé setkání: prověření

Doporučujeme naplánovat tuto schůzku bez přítomnosti dětí, jelikož trvá déle, než první setkání. Sociální pracovník musí vyhodnotit, zda je rodina vhodným kandidátem pro náhradní rodinnou péči a podrobně s nimi projednat jejich rodinnou situaci. Řeší se následující oblasti: otázky vyplývající z prvního setkání, motivace, očekávání a také informace a původu a minulosti rodiny, které pomohou spolehlivě posoudit, zda se zájemci mohou stát náhradní rodinou. Sociální pracovník se zaměří především na pěstounské a pedagogické dovednosti, vyžádání podpory v těchto oblastech či akceptování takové podpory, kulturně citlivý přístup, záležitosti výživy a vzdělávání, bezpečí a genderově specifické role. Mezi probíraná témata dále patří návrat do vlasti, kontakt s biologickou rodinou v místě či v zahraničí, a také osvojení.

4. Třetí setkání: výsledky prověřování

S kandidáty se projedná koncept závěrečné zprávy z prověřovacího řízení. Pracovník zastřešující organizace jim vysvětlí, jak probíhá spárování a umístění do rodiny. Výsledky prověřování se projednají také s referenty rodiny, jejichž reakce či poznámky se do zprávy přidají. Dvě kopie finální verze zprávy se následně zašlou rodině k podpisu. Jednu kopii si rodina ponechá a druhá se přiloží do její složky u zastřešující organizace.

2.4 SPÁROVÁNÍ A UMÍSTĚNÍ DO RODINY

2.4.1 Úvod

Existují různé metody párování dětí a rodin – všechny z nich však mají společné zohledňování určitých základních faktorů, jako je například charakteristika dítěte, náboženství, rodičovský styl, rodinné faktory a skladba rodiny, nepřítomnost biologických rodičů a environmentální faktory. Správné spárování je důležité pro stabilitu konkrétního umístění a musí se proto vnímat jako odborný proces, který vychází nejen z informací o dítěti, ale také z profilu náhradní rodiny a přání biologických rodičů, ostatních příbuzných i dítěte samotného.

Zapojení stabilní a objektivní třetí osoby do procesu párování, umístění do rodiny i další podpory může zabránit tomu, aby se dítě dostalo do určitých sporů kvůli oddanosti různým stranám. V ideálním případě tuto roli zastává opatrovník dítěte, ale může ho zastoupit i sociální pracovník se specializací na pěstounskou péči.

Závazek

Úspěšné umístění dítěte bez doprovodu do náhradní rodiny si vyžaduje závazek ze strany všech zainteresovaných stran – dítěte, biologických, ale nepřítomných rodičů či vedoucí osobnosti širší rodiny a samozřejmě také náhradní rodiny, včetně jejích dětí a blízkých příbuzných.

Aby byly závazky opravdu realistické, je důležité vyslechnout a vyhodnotit očekávání všech stran a také si hned zpočátku vyjasnit případná očekávání, která nelze splnit. Dítě může mít například určitá očekávání ohledně životního standardu náhradní rodiny a rodina může naopak očekávat od dítěte něco, co jim nemůže dát. Pokud tedy mají závazky zůstat realistické, měl by odborný pracovník odpovědný za dané spárování a umístění do rodiny vyslechnout všechny zúčastněné a vysvětlit jim, co mohou očekávat. Jedině tak lze zajistit skutečně vyvážená očekávání.

Rodina by měla:

- být otevřená případným úpravám a spolupráci;
- chápat, že je dítě zvyklé rozhodovat se samo za sebe;
- pochopit kolektivistické smýšlení (hlavně v případě náhradních rodin, které nejsou etnického původu);
- porozumět schopnostem, které si dítě osvojilo při útěku.

Dítě by mělo:

- dodržovat pravidla nové domácnosti;
- pomáhat s domácími pracemi;
- spolupracovat s rodinou.

Biologičtí rodiče nebo širší rodina (pokud jsou do náhradní péče zapojeni) by měli:

- pomoci dítěti usadit se v novém domově tím, že mu udělí své svolení;
- podporovat umístění do náhradní rodiny;
- akceptovat umístění do náhradní rodiny.

Pokud k takovému svolení nedorazí, ale zároveň se konkrétní umístění zdá po zvážení všech argumentů jako ta nejlepší volba v zájmu dítěte, je důležité dát rodičům nebo širší rodině jasně najevo, že nejde o rozhodnutí dítěte. V případě jakýchkoli potíží také pomůže poskytnout biologické rodině dítěte dostatek příležitostí sdělit opatrovníkovi vlastní názor a rady ohledně daného umístění. Jejich řešení a priority pro umístění se vždy musejí brát velmi vážně. Nakonec je to ale jen a pouze opatrovník, který vydá konečné rozhodnutí ze své pozice zákonného opatrovníka a ochránce dítěte.

Pokud došlo k oslabení závazku, je nezbytné obnovit rovnováhu v očekávání všech stran pomocí mediace mezi dítětem, jeho rodinou a náhradní rodinou.

2.4.2 Spárování

Spárování označuje fázi před vlastním umístěním dítěte do náhradní rodiny – fázi hledání vhodné náhradní rodiny pro konkrétní dítě. Spárování se tedy řeší především při umísťování dětí do nespřízněných rodin. I v případě umístění k příbuzným je však užitečné toto spárování systematicky přezkoumat a potvrdit tak vhodnost, bezpečnost a udržitelnost umístění dítěte do takové rodiny.

Při procesu párování je třeba získat co možná nejvíce informací ke všem zásadním faktorům, a to jak ohledně dítěte, tak potenciální náhradní rodiny. Porovnáním těchto faktorů lze určit, zda je rodina pro dítě vhodná, a také definovat případné problémy, kterým se bude nutné i po umístění nadále věnovat. Kromě zásadních faktorů osobní povahy a sociální a finanční situace rodiny je nutné zohlednit také praktické záležitosti, například zda bude dítě moci zůstat v okruhu blízkých lidí či ve své stávající škole, zda bude moci udržovat kontakt s rodinou či krajany a jak dobře si dítě porozumí s vlastními dětmi náhradních rodičů.

2.4.2.1 Metody párování dětí a náhradních rodin

Při vypracovávání metody pro párování náhradních rodin a dětí bez doprovodu doporučujeme zaměřit se na jejich specifické potřeby, a to pomocí některých (ale ne všech) dílčích součástí metody používané v běžném systému zajišťování péče o mladistvé. Na základě tří teoretických koncepcí či modelů z Nizozemska, Belgie a Spojeného království lze k párování přistupovat z těchto perspektiv:

- **Model párování dle proměnných**

Tento model rozlišuje u dětí a pěstounů následující proměnné: minulost dítěte, sociální a emocionální vývoj dítěte a přijetí a styl rodičovské výchovy pěstounů. Ty všechny je nutné při procesu párování a před samotným umístěním do péče zohlednit (van Dam, Nordkamp, & Robbroeckx, 2000).

- **Model párování dle typu dětí a pěstounů**

Tento model vychází z předpokladu, že existují různé typy dětí i různé typy pěstounů. Při procesu párování se pak porovnává a zohledňuje široká škála různých vlastností (De Maeyer, Vanderfaeillie, Van Holen, Van Schoonlandt, & Leconte, 2013).

- **Model párování dle chování pěstounů ve vztahu k chování dítěte**

Tento model zdůrazňuje potřebu získat dostatek informací o každodenním chování a kompetencích dítěte v porovnání s každodenním chováním a kompetencemi pěstounů – jedině tak lze dosáhnout optimálního spárování (Street & Davies, 1999).

Vypracování metody pro spárování dětí a náhradních rodin

Výše zmíněné metody (nebo jejich kombinace) mohou být užitečným zdrojem při tvorbě vlastních metod pro spárování dětí a náhradních rodin. Potřebné informace o dítěti bez doprovodu ale často nejsou dostupné a ve většině případů je proto budete muset získat přímo od dítěte. Pokud je to možné, doporučujeme obrátit se na rodiče nebo členy rodiny dítěte v zahraničí, případně jakékoli jiné příbuzné a pokusit se od nich získat informace potřebné ke správnému spárování s náhradní rodinou.

Dobrá praxe: holandská metoda pro spárování dětí a náhradních rodin

Jedinou organizací, která zatím vypracovala vlastní metodu párování, je Nidos⁷. Organizace JSN například páruje na základě několika minimálních kritérií, jako je věk, jazyk a skladba rodiny – pokud je tedy vůbec v daném případě možnost volby. Na základě několikaleté zkušenosti dospěli pracovníci organizace Nidos k závěru, že mezi důležité faktory správného spárování patří také vlastní plány a záměry dítěte a jeho rodiny a/nebo pokyny, které rodina dítěti udělila. Zde je třeba určitá míra profesionální zvědavosti ohledně myšlenkových pochodů dítěte a očekávání rodiny, která pomůže rozhodnout, do jaké míry je zapojit do procesu párování.

Obecné faktory na straně dítěte

K faktorům na straně dítěte, které je nutné vzít v úvahu, patří kognitivní vývoj, způsob vypořádání se s různými situacemi, psychologický a emocionální vývoj, sociální vývoj, fyzický vývoj a zdraví, soběstačnost (přiměřeně věku dítěte), chování, motivace, předchozí zkušenosti s umístěním do náhradních rodin a také očekávání a speciální potřeby dítěte.

Ohledně přiměřenosti k věku je třeba si uvědomit, že věk dětí bez doprovodu nemusí být vždy pravdivý. Někdy svůj vlastní věk prostě neznají nebo jim jejich „průvodci“ na útěku poradili, že udání jiného věku pro ně bude výhodnější.

K situačním faktorům patří možnost získání povolení k pobytu, vztah s potenciální náhradní rodinou, dlouhodobé vyhlídky konkrétního umístění (s ohledem na možnost opětovného sloučení rodiny), předchozí umístění, role nepřítomných rodičů nebo rodiny, sourozenci mířící do rodinné péče a také nevhodné sexuální chování dítěte.

Obecné faktory na straně náhradní rodiny

K faktorům na straně náhradní rodiny, které je nutné vzít v úvahu, patří pedagogické dovednosti, péčovské dovednosti, možnost zajistit bezpečí, citlivost a vnímavost, kulturní přidaná hodnota, schopnost podporovat ambice dítěte, míra integrace, skladba rodiny, stabilní rodinný život/životní události, motivace rodiny (včetně jejích vlastních dětí), udržitelnost daného uspořádání, schopnost zajistit dítěti pocit svobody, očekávání ohledně dítěte a motivace zapojit biologické rodiče nebo příbuzné.

⁷ Holandský formulář pro párování dětí a náhradních rodin je k dispozici v příloze.

Spřízněná rodina

Pokud je k dispozici spřízněná rodina, mělo by se jako první možnost vždy zvažovat umístění k příbuzným.

V případě dětí bez doprovodu platí, že umístění k příbuzným mohlo být součástí původního plánu rodičů nebo rodiny dojednaného ještě před útekem z vlasti. Poměrně často děti své příbuzné najdou a začnou s nimi žít, aniž by si do té doby jakékoli odpovědné úřední osoby všimly absence rodičů dítěte. I v případech, kdy biologická rodina nesouhlasí s prověřováním spřízněné rodiny, je nutné posoudit vhodnost nabízené péče. Přitom je třeba zohlednit ta nejdůležitější kritéria pro párování. V těchto situacích se posuzování zaměřuje na zvážení párovacích faktorů a výsledků z prověření na straně jedné a rodinného pouta a vize spolu s přáním dítěte, náhradní rodiny i nepřítomných rodičů na straně druhé. Při prověřování spřízněné rodiny je nutné důkladně prošetřit jejich motivaci a nespolehat se na domněnku, že příbuzní si zkrátka automaticky pomáhají. Někdy se totiž stává, že se rodina ujala péče o příbuzného proti své vůli – v tomto případě je nutné zvážit zamítnutí takového umístění. Biologickým rodičům pak musíte vysvětlit, že daná situace není dle dostupných informací pro dítě ta nejvhodnější, ovšem rozhodně ne v důsledku jakéhokoli pochybení pečující rodiny.

Důležité informace ohledně párování s rodinami etnického původu

Pokud se plánuje párování dítěte s rodinou stejného či podobného kulturního původu, je důležité zohlednit také náboženství dítěte a náhradní rodiny.

Dále by se měl zvážit původ dítěte a rodiny s ohledem na klan/kmen, ze kterého pocházejí. Uprchlíci z válečných oblastí zase mohou mít problémy se členy určitých politických skupin. V těchto případech je třeba zaměřit se na motivaci k péči o dítě: co rodina očekává?

2.4.2.2. Postup při párování

Pro párování dětí bez doprovodu a náhradních rodin existuje několik možných výchozích bodů: děti buď právě dorazily do nové země, nebo již kratší či delší dobu žijí v centru náhradní péče, nebo žijí u dočasné náhradní rodiny.

Pokud se dítě nachází v bezpečných a stabilních podmínkách, měl by být v průběhu párovacího procesu dostatek času na důkladné prošetření veškerých potřeb a faktorů na straně dítěte. V opačném případě zvažte dočasné umístění do náhradní rodiny vybrané speciálně pro takové účely.

Někdy dítě dorazí s rodinou, která se ho spontánně ujala nebo kterou o to požádali rodiče či příbuzní v zahraničí. Po prověření celé situace doporučujeme zkontrolovat, zda je takové umístění bezpečné a udržitelné, nejlépe pomocí některého z párovacích modelů.

Dobrá praxe:

V Nizozemsku se přichozí děti bez doprovodu dostanou nejprve do centra pro registraci a podávání žádostí.

Někdy přicházejí s příbuznými. Po vyřízení formálních náležitostí registrace a případných žádostí si s dítětem a jeho rodinou promluví opatrovník z organizace Nidos a prodiskutuje s nimi to nejvhodnější místo, kde by dítě mohlo bydlet. Pokud opatrovník vidí pouze náklonnost a vřelý vztah, dítě může s příbuznými zůstat. Co možná nejdříve, nejpozději však do pěti dnů pak organizace Nidos provádí úvodní bezpečnostní kontrolu přímo doma u těchto příbuzných (zákonná povinnost). Prošetřují se životní podmínky a osobní situace příbuzných a vyhodnocuje se bezpečí dítěte v rodině.

Pokud do centra pro podávání žádostí dorazí osamocené dítě mladší 14 let, ihned po registraci se dočasně umístí do náhradní rodiny blízko centra. Zůstane u ní pouze několik dní, dokud opatrovník nenalezne a neprověří možnosti umístění k příbuzným, kteří se nacházejí v dané zemi, nebo dokud nenajde vhodnou nespřízněnou náhradní rodinu žijící v dané zemi. Pro dočasné umístění se vybírají speciálně rodiny různého původu a s různým jazykovým vybavením, které jsou připravené se dítěte ujmout kdykoli, ve dne či v noci.

Přestože standardně má ke spárování dojít ještě před vlastním umístěním, existují i situace, kdy proběhne až po příchodu dítěte do spřízněné rodiny. V takových případech bude spárování třetím krokem v rámci následujícího procesu:

- bezpečnostní kontrola do pěti dní od oznámení, že dítě bez doprovodu dorazilo ke spřízněné rodině;
- prověření rodiny do tří měsíců po příchodu dítěte k rodině;
- spárování co možná nejdříve po dokončení prověřovací zprávy.

Na konci celého procesu již budou jasné výhody i nevýhody takového spárování stejně jako očekávání všech zúčastněných, ale také případné záležitosti a problémy, které je třeba řešit.

Konzultace s nepřítomnými rodiči nebo příbuznými a jejich závazek

Míra, do jaké biologičtí rodiče či důležití příbuzní dítěte souhlasí s umístěním do náhradní rodiny, má přímý dopad na stabilitu a udržitelnost daného umístění. Jejich nesouhlas totiž s největší pravděpodobností vyvolá rozpor mezi oddaností dítěte různým stranám. Dokonce i malý náznak negativního tónu při komunikaci mezi biologickými rodiči nebo příbuznými a náhradní rodinou může ohrozit stabilitu daného uspořádání.

Pokud je to možné, komunikace mezi opatrovníkem/sociálním pracovníkem a biologickými rodiči nebo příbuznými by měla vždy probíhat za přítomnosti tlumočnicka. Můžete také požádat o pomoc uznávanou „klíčovou osobnost“ daného společenství, která podpoří komunikaci a promluví si s biologickou rodinou – měl by to být člen kulturní či etnické skupiny, která je v nové společnosti dobře integrovaná. Pomůže Vám rozebrat problematické body z pohledu kulturních odlišností a v případě sporných záležitostí poskytne radu nebo pomůže vyjednat kompromis. Tato osoba může také působit jako kulturní mediátor, který identifikuje tu nejvýznamnější osobu v rodině, jejíž povolení či závazek je třeba zajistit. Mohl by to být otec, matka nebo – s větší pravděpodobností – dědeček, babička či dokonce náčelník kmene nebo kněz.

Příklad:

Qasim se stal sirotkem ještě jako malé dítě, načež se ho ujal strýc z otcovy strany. Rodina poté emigrovala do Nizozemska. V deseti letech se Qasim dostal do péče jiného strýce, protože rodina, která se o něj dosud starala, přesídlila do Velké Británie a Qasim s nimi nemohl, jelikož neměl holandské občanství. Brzy bylo jasné, že tento strýc se není schopen o Qasima postarat – neměl čas ani možnosti vychovávat mladého chlapce. Když však opatrovník chtěl umístit chlapce do jiné rodiny, jeho strýce to velmi rozzlobilo a takovou možnost odmítl. Následovala jednání o celé situaci, která vedla k novým dohodám. Pak ale chlapec utekl a opatrovník se znovu pokusil celou záležitost se strýcem vyřešit. Zeptal se ho, proč odmítá spolupracovat při hledání jiného řešení pro Qasima. Strýc mu tedy řekl vše o svém slibu rodině, že se o Qasima postará a že chlapec bude stále v kontaktu s rodinou v Afghánistánu, a také o jejich očekávání, že je bude chlapec v budoucnu finančně podporovat. Proto strýc nemohl souhlasit s žádným jiným řešením, které opatrovník pro chlapce navrhoval. Požadoval, aby se k němu Qasim vrátil a poslouchal ho. Opatrovník pochopil, že strýc je pod tlakem ze strany rodiny a zeptal se ho, zda by souhlasil s jiným uspořádáním pro Qasima, pokud by ho rodina posvětila. Strýc následně požádal, aby se do rozhodování zapojili také dědeček z Kábulu a strýc žijící ve Velké Británii. Opatrovník tedy přizval strýce z Velké Británie, aby přijel do Nizozemska a pomohl najít pro Qasima to nejlepší řešení – ten sám přijet nemohl, ale poslal za sebe svou ženu. Během telefonické rodinné konzultace se strýcem, tetou a dědečkem z Kábulu se rozhodlo, že Qasim u strýce zůstat nemůže. Našel se ale starší bratranec, který se spolu se svou ženou Qasima ujal.

Představení dítěte náhradní rodině

Ještě před představením dítěte rodině by měl opatrovník/sociální pracovník sepsat seznam všech vhodných a dostupných rodin, které se nacházejí přiměřeně blízko místa, kde dítě momentálně žije. Význam prostředí při výběru rodiny záleží na tom, jak moc dítě lpí na okruhu svých blízkých a známých. K důležitým faktorům, které je třeba zohlednit, patří například škola a přátelé.

Vyplatí se hledat vhodné rodiny, které mají stejný nebo velmi podobný etnický původ jako dítě. Pokud taková rodina není k dispozici, lze dítě bez doprovodu úspěšně umístit také do rodiny pocházející z podobné kultury nebo rodiny s migrační minulostí. Kromě toho doporučujeme zohlednit i jazyky, které rodina ovládá a jejich vlastní zkušenost s útekem ze své vlasti a integrací do nového prostředí.

Po shromáždění všech informací se porovnají a zváží veškeré faktory na straně dítěte a faktory na straně náhradní rodiny. Určité faktory mohou být klíčové, a to až do té míry, že znemožní navrhované spárování; v méně extrémních případech se na jejich základě určí konkrétní problematické body, na které je třeba se zaměřit a poskytnout rodině potřebnou pomoc.

Dalším krokem je představit dítě náhradní rodině, která se ukázala jako ta nejlepší volba. Rodina by měla předem obdržet veškeré relevantní informace o dítěti, aby si mohli udělat obrázek, o koho se budou starat.

Představení náhradní rodiny dítěti

Pokud vybraná náhradní rodina s umístěním souhlasí, opatrovník/sociální pracovník si musí o této rodině s dítětem promluvit, vysvětlit mu aspekty, které ho pravděpodobně zajímají, a co nejlépe zodpovědět jeho dotazy. Do plánování seznámení s rodinou ještě před umístěním by se mělo zapojit i samotné dítě, a to způsobem přiměřeným svému věku. Velmi důležitá je zde také role opatrovníka/sociálního pracovníka.

Zkušební proces

Kompatibilita přání dítěte a přání potenciální náhradní rodiny se opatrně vyzkouší v tzv. „zkušebním procesu“. Všechny zúčastněné strany si na konci každé fáze procesu sdělí své dotazy, poznámky a návrhy – ty se pak zohlední v následujících fázích.

Je to proces sestavený na míru, jehož účelem je zajistit efektivní rozhodování. Celým procesem provádí opatrovník/sociální pracovník. Trvání jednotlivých fází zkušebního procesu se může lišit v závislosti na situaci dítěte, jeho motivaci a schopnostech vyrovnat se s aktuálním děním, ale také na naléhavosti potřeby lepší náhradní péče. Dále je třeba si uvědomit, že děti pocházející z určitých kultur byly vedeny k tomu, aby vždy respektovaly dospělé a byly vděčné za jakoukoli pomoc. Těmto dětem pak může činit problémy vyjádřit svůj názor, zejména pokud je nějakým způsobem negativní.

2.4.3 Umístění do náhradní rodiny

Vlastnímu umístění předchází pečlivá příprava. V některých případech musí dítě například opustit lidi a přátele, kterým důvěřuje. Aby nevznikly nové jizvy a traumata, je nutné umožnit mu řádně se s blízkými osobami rozloučit, případně zajistit, aby důležité vazby přetrvaly i po umístění do nové rodiny.

Dále je třeba vyřešit různé praktické záležitosti od ukončení členství ve sportovním klubu, až po zajištění kontinuity lékařské péče. Pokud dostane dítě i náhradní rodina příležitost zapojit se do těchto praktických aspektů ještě před vlastním umístěním, pomůže to vybudovat vzájemnou důvěru. Jednou z možností je nechat náhradní rodinu, aby dítě doprovodila do školy.

Vyhodnocení

Po zhruba šesti týdnech by mělo proběhnout vyhodnocení spolu s náhradní rodinou a dítětem (odděleně i společně).

Do té doby je třeba být s rodinou i dítětem v častém kontaktu, aby bylo možné řešit případné problematické záležitosti ještě před tím, než přerostou do vážných problémů a nedorozumění. Během prvních pár dnů proběhne hned několik takových setkání a návštěv. S vyhodnocováním dosavadního dění může v případě potřeby pomoci tlumočník nebo klíčová osobnost z daného společenství.

Vyhodnocení po prvních šesti týdnech se zaměřuje na praktické záležitosti, na aktuální stav a situaci dítěte a také na řešení jakýchkoli nastalých problémů či nedorozumění. Pokud rodina a dítě potřebují další pomoc nebo pokud vykazují dítě či daná situace obzvláště velkou míru zranitelnosti, lze naplánovat v období mezi šestitýdenní a roční vyhodnocovací schůzkou další, dodatečná vyhodnocení.

Dobrá praxe:

Dánský červený kříž vyhodnocuje umístění do spřízněné rodiny takto:

- jedna návštěva před spárováním a nastěhováním dítěte;
- vyhodnocení po šesti týdnech;
- poté další návštěvy každé tři měsíce, pokud se nevyskytnou nějaké speciální potřeby.

Pracovníci Dánského červeného kříže jsou také v častém telefonickém kontaktu s rodinou/příbuznými a dítětem, ale i s externími partnery včetně školy. Kromě toho probíhá pravidelný kontakt s dítětem prostřednictvím SMS zpráv a Facebooku. V neposlední řadě se pro děti žijící u spřízněných rodin pořádají různé networkingové aktivity, včetně každoročního třídenního výletu spojeného se sociálními aktivitami.

Pomoc poskytovaná dítěti a náhradní rodině

Ve většině evropských zemí zajišťuje pomoc náhradní rodině a dítěti i dohled nad nimi jeden a ten samý sociální pracovník. Existují určité specifické aspekty ohledně dítěte, náhradní rodiny a rizika týrání dětí, na které se musí při své práci zaměřit – jejich soupis přikládáme níže.

Práce s dítětem:

- buďte ostražití a sledujte jakékoli známky vývojových problémů;
- nabídněte psychologickou osvětu v oblasti případných psychologických problémů, hrozeb pro vývoj dítěte či úkolů, které před dítětem bez doprovodu stojí;
- poradte, jak se vypořádat s problémy;
- poradte, jak podporovat budování citové vazby a odolnosti;
- pokud je to nutné, zprostředkujte profesionální psychologickou pomoc.

Práce s náhradní rodinou:

- buďte ostražití a sledujte jakékoli známky nerovnováhy mezi zátěží rodiny a její schopností se s touto zátěží vypořádat;
- buďte ostražití a sledujte jakékoli známky nerovnováhy mezi odstupem a blízkostí v rámci vztahu náhradní rodiny k dítěti;
- nabídněte poradenství a podporu při zajišťování kontaktu dítěte a jeho biologických rodičů či příbuzných;

- vysvětlíte zákonný postup žádosti o azyl;
- nabídněte podporu při zvládání nejistoty ohledně získání povolení k pobytu;
- poraďte s výchovou dětí, které se nacházejí mezi dvěma kulturami;
- poraďte s rodičovskými problémy.

Dobrá praxe při poskytování pomoci:

Organizace Nidos pravidelně zve náhradní rodiny na schůzky u kávy a také na speciální schůzky dle konceptu World Café⁸. Získává tak od rodin zpětnou vazbu ohledně pomoci, kterou jim a dětem poskytují opatrovníci. Na schůzkách se řeší různé záležitosti – například potřeba podpory, kulturní odlišnosti ve výchově dětí, rodičovská výchova, sdílení dobré praxe a život žadatelů o azyl či migrantů.

Organizace JSN pořádá speciální schůzky pro náhradní rodiny pětkrát do roka. Rodiny zde mají příležitost sdílet své zkušenosti a získat jakékoli potřebné informace. Někdy také pořadatelé přizvou odborníky, kteří se s přítomnými podělí o své poznatky nebo přednesou prezentace na téma traumat, vztahů, vzdělávání či práce.

Kromě toho mají rodiny k dispozici pět až šest sezení ročně s externím koučem, který jim poradí s konkrétními problémy. Pracovníci organizace JSN zjistili, že už pouhé naslouchání problémům jiných náhradních rodin a možnost sdílet vlastní problémy s ostatními rodinami je velmi užitečné a prospěšné.

Organizace JSN má také dobré zkušenosti se zážitkovou pedagogikou (*Erlebnispädagogik*), v rámci které zve náhradní rodiny i děti například do lanového centra. Děti si tak procvičí svou fyzickou zdatnost a zároveň se posilují vazby mezi lidmi ve skupině.

Kromě toho pořádá organizace JSN společně s rodinami a dětmi oslavy různých svátků (například Vánoce pro eritrejské děti a Nourúz pro afghánské a kurdské děti).

Riziko týrání dětí

Existuje několik známek, které mohou signalizovat týrání dětí. Následující situace představují pro sociální pracovníky varovné signály, že něco může být špatně:

- starší děti korigují (někdy až nepřiměřeně) chování mladších dětí (a imitují tak rodiče);
- žádost o pas či povolení k vycestování pro dívky z rizikových skupin (nebezpečí genitální mutilace žen, násilí ve jménu cti či sňatku z donucení);
- dovolená v zemích, kde se často provádí genitální mutilace žen;
- náhradní rodina projevuje pouze malý nebo žádný zájem o dítě, ale zároveň má mnoho nároků a požadavků;
- dítě najednou vlastní drahé věci (telefon/šaty);
- signály, že dítě poškodilo rodinnou čest něčím, co náhradní rodina nazývá „velmi nepřístojným chováním“;
- pravidelná absence ve škole;
- nerovná pozice dítěte v porovnání s ostatními dětmi v rodině.

⁸ Podrobnější informace o této metodě jsou k dispozici na webové stránce <http://www.theworldcafe.com>.

Riziko selhání

V praxi běžné pěstounské péče o děti patří k nejčastějším důvodům selhání především každodenní konflikty mezi dítětem a jeho pěstouny (Oort, 2010).

Dle zkušeností organizace Nidos každodenní konflikty k selhání nevedou. Zdrojem sporů ovšem může být míra svobody, jakou si dospívající přejí a jaká je jim dopřána – to může hrát významnou roli zejména při umístění do spřízněné rodiny. Tyto rodiny totiž cítí odpovědnost chránit „čest“ dítěte i jeho biologické rodiny, a proto dítěti povolují méně svobody, než je podle něho přijatelné.

Mezi příčiny brzkých selhání patří špatné spárování dítěte a náhradní rodiny, chybná očekávání (někdy pramenící z kulturních odlišností) a nedostatek podpory pro umístění do náhradní rodiny ze strany biologické rodiny dítěte.

Existují také určité zásadní životní události v náhradní rodině, které mohou narušit rovnováhu mezi odolností náhradní rodiny na straně jedné a její zátěží na straně druhé. Může to být například úmrtí v rodině, příchod nového člena rodiny, obavy z finanční situace, nezaměstnanost, rozvod, onemocnění nebo neúspěšná žádost o povolení k pobytu dítěte.

V rámci prevence selhání náhradní péče je důležité:

- dopřát rodině i dítěti dostatek času na řádné seznámení a vyhodnocení, zda se k sobě hodí;
- důkladně probrat očekávání dítěte i náhradní rodiny;
- do rozhodování o umístění dítěte zapojit také jeho biologickou rodinu a požádat o jejich „svolení“;
- po krátké době vyhodnotit umístění do náhradní rodiny a ukončit ho, pokud se k sobě dítě a rodina nehodí nebo pokud se rozcházejí ve svých očekáváních;
- sledovat a projednávat případné chování dítěte, které by mohlo poškodit rodinnou čest;
- sledovat rovnováhu mezi odolností náhradní rodiny na straně jedné a její zátěží na straně druhé a také případný dopad zásadních životních událostí na tuto rovnováhu.

Příklad: holandský model náhradní rodinné péče

Fáze	Proces (poradenství)	Teorie, praxe, metody	Aktivity / nástroje
Nábor rodin a kontakt s nimi	Nábor rodin	Na míru dle konkrétního místa; sociální networking; prezentace; interkulturní přístup	Identifikujte klíčové osobnosti daného společenství; navažte kontakt; uspořádejte informační schůzky
	Udržování a posilování kontaktu s rodinami	Podchyťte a reagujte na motivaci, otázky a očekávání rodin	Uspořádejte kontaktní schůzky a rodičovská školení
Prověřování potenciálních náhradních rodin	Proveďte vhodnost rodiny k náhradní péči	Kontakt s potenciálními náhradními rodinami staví na kulturně citlivém přístupu (třífázová metoda podle Pinta)	Domácí návštěvy; soupis důležitých záležitostí pro náborová jednání; úplný prověřovací dotazník
Žádost o umístění dítěte do náhradní rodinné péče	Informujte dítě o náhradní rodinné péči a připravte ho na ni	Podchyťte a reagujte na motivaci, otázky a očekávání dítěte	Vyplňte formulář žádosti
Spárování dítěte s rodinou a jeho umístění do rodiny	Zajistěte proces seznámení	Systematický přístup	Dítě navštíví potenciální náhradní rodinu v jejím domově; konzultace mezi opatrovníkem a sociálním pracovníkem; zapojení biologické rodiny/okruhu blízkých a známých dítěte
Pomoc poskytovaná dítěti a rodině v průběhu jeho pobytu u náhradní rodiny	„Ochranný obal“	Pracujte s „rodinnou kontinuitou“	Využívejte deník; ekogram a genogram
	Posilujte rodičovské dovednosti rodiny v zájmu dítěte	Orientace na cíl; zlepšování přechodného prostředí	Rodičovské vzdělávání; domácí návštěvy
	Sledujte bezpečí dítěte	Orientace na cíl	CARE-NL; LIRIK, Movisie – soupis známek násilí páchaného ve jménu cti
	Posilujte okruh blízkých a známých rodiny i dítěte s důrazem na rozvoj vyhlídek dítěte	Orientace na cíl	Deník
Vyhodnocení	Sledujte vývoj a bezpečí dítěte; sledujte aktuální stav a možnosti rodičovského systému	Orientace na cíl	Domácí návštěvy; standardní hodnoticí formuláře
Ukončení náhradní rodinné péče	Vyhodnocení	Posilujte vztah se zastřešující organizací	Vyplňte standardní formulář
Následná péče	Pohovor s rodinou		Domácí návštěva

NOTES

ODKAZY

- Arkesteijn, P. (2015). *Culturally matched families. A study on placing unaccompanied asylum seeking children into culturally matched families*. (Masterthesis, University of Groningen).
- Bagozzi, R.P., Verbeke, W., & Gavino, J.C. (2003, April). Culture moderates the self-regulation of shame and its effects on performance: The case of salespersons in the Netherlands and the Philippines. *Journal of Applied Psychology*, 88(2), 219-233.
- Bean, T.M. (2006). *Assessing the psychological distress and mental healthcare needs of unaccompanied refugee minors in the Netherlands*. (Doctoral dissertation, University of Leiden). Retrieved from <https://goo.gl/dm7lWb>
- Bean, T., Derluyn, I., Eurelings-Bontekoe, L., Broekaert, E., & Spinhoven, P. (2007, April). Comparing psychological distress, traumatic stress reactions, and experiences of unaccompanied refugee minors with experiences of adolescents accompanied by parents. *The journal of nervous and mental disease*, 195(4), 288-297.
- Bedford, O.A., & Hwang, K.K. (2003). Guilt and shame in Chinese culture: A cross-cultural frame work from the perspective of morality and identity. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 33(2), 127-144.
- Berry, J.W. (1990). Psychology of acculturation. Understanding individuals moving between cultures. *Applied cross-cultural psychology*, 232-253.
- Bronstein, I., Montgomery, P., & Dobrowolski, S. (2012). PTSD in Asylum-Seeking Male Adolescents From Afghanistan. *Journal of Traumatic Stress*, 25(5), 551-557.
- Carlson, B.E., Cacciatore, J., & Klimek, B. (2012). A risk and resilience perspective on unaccompanied refugee minors, *Social Work*, 57.3, 259-269.
- De Maeyer, S., Vanderfaeillie, J., Van Holen F., Vanschoonlandt, F., & Leconte, L. (2013). De vragenlijst beoordeling pleegzorgsituaties (VBPS): een instrument ter ondersteuning van het matchingproces in pleegzorg: een pilootonderzoek. *Orthopedagogiek: onderzoek en praktijk*, 52, 17-32.
- de Ruiter, C., & de Jong, E.M. (2006). Child Abuse Risk Evaluation-NL (CARE-NL). Retrieved from: <http://www.corinederuiter.eu/risk.php>
- de Ruijter de Wildt, L., Melin, E., Ishola, P., Dolby, P., van de Pol, P. & Murk, J. (2015, February). *Reception and Living in Families: Overview of family-based reception for unaccompanied minors in the EU Member States*. Utrecht, the Netherlands: Nidos, SALAR, CHTB.
- Derluyn, I., & Broekaert, E. (2008). Unaccompanied refugee children and adolescents: The glaring contrast between a legal and a psychological perspective. *International Journal of Law and Psychiatry*, 31(4), 319-330.
- Derluyn, I., Wille, B., De Smet, T., & Broekaert, E. (2005). *Op weg. Psychosociale en therapeutische begeleiding van niet-begeleide buitenlandse minderjarigen*. Antwerpen – Apeldoorn: Garant.
- de Wolff, M., Dekker-van der Sande, F., Sterkenburg, P., & Thoomes-Vreugdenhil, A. (2015). *Problematische gehechtheid voor jeugdhulp en jeugdbescherming*. Leiden, the Netherlands: TNO Child Health. Retrieved from: <http://goo.gl/McZm2a>
- European Network of Ombudspersons for Children (2016, January). *Safety and fundamental rights at stake for children on the move*. Retrieved from: <http://goo.gl/wybhtM>
- Fazel, M., Reed, R.V., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in high-income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282.
- Geltman, P.L., Grant-Knight, W., Mehta, S.D., Lloyd-Travaglini, C., Lustig, S., Landgraf, J. M., & Wise, P.H. (2005, June). The “lost boys of Sudan”: functional and behavioural health of unaccompanied refugee minors re-settled in the United States. *The Archives of Pediatrics and Adolescent Medicine*, 159(6), 585-591.
- Hodes, M., Jagdev, D., Chandra, N., & Cunliffe, A. (2008, July). Risk and resilience for psychological distress amongst unaccompanied asylum seeking adolescents. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 49(7), 723-732.
- Huybrechts, A. (2009). Interculturele psychotherapeutische ontmoetingen. *Systeemtheoretisch Bulletin*, 27(1), 5-25.
- Janssen, J. (2006). *Je eer of je leven, een verkenning van eerzaken voor politieambtenaren en andere professionals*. The Hague, the Netherlands: Elsevier.
- Jessurun, N. (2008). *Handboek Systeemtherapie, Migratie, hoofdstuk 44*. Utrecht, the Netherlands: De Tijdstroom.

- Kalverboer, M.E., & Zijlstra, A.E. (2006). *Asielzoekers kinderen en het recht op ontwikkeling: het belang van het kind in het vreemdelingenrecht*. Amsterdam, the Netherlands: SWP.
- Kalverboer, M., Zijlstra, E., van Os, C., Zevulun, D., ten Brummelaar, M., & Beltman, D. (2016, February). Unaccompanied minors in the Netherlands and the care facility in which they flourish best. *Child and Family Social Work*, 1365-2206.
- Kouratovsky, V. (2008). *Cultuursensitieve diagnostiek en therapie*. In T.I.Oei en L.Kaiser; *Forensische psychiatrie onderweg*, 371-385. Nijmegen, the Netherlands: World Legal Publishers.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000, May). The Construct of Resilience: A Critical Evaluation and Guidelines for Future Work. *Child Development* 71(3), 543-562.
- Masten, A.S. (2001, March). Ordinary magic. Resilience processes in development. *The American Psychologist*, 56(3), 227-38.
- Movisie 2010. Signalenlijst huiselijk geweld. Retrieved from <http://goo.gl/WEZf8g>
- Ní Raghallaigh, M. (2011). Religion in the Lives of Unaccompanied Minors: An Available and Compelling Coping Resource. *British Journal of Social Work*, 41(3), 539-556.
- Ní Raghallaigh, M., & Gilligan, R. (2010, January). Active survival in the lives of unaccompanied minors: coping strategies, resilience, and the relevance of religion. *Child and Family Social Work*, 15(2): 226-237.
- Oort, F.J. (2010). Het ondersteunen van pleeggezinnen met een hoog risico op ongewenste beëindiging van de plaatsing. Retrieved from <http://goo.gl/zz23dm>
- Pharos (2009). Kennisdocument kindermishandeling. Retrieved from <http://goo.gl/ICozUx>
- Pinto, D. (2007). *Interculturele communicatie, een stap verder*. Houten, the Netherlands: Bohn Stafleu van Lochem.
- Plysier, S. (2003). *Kinderen met een tweede huid. Onthaal van kinderen op de vlucht*. Antwerpen, Belgium: Garant-Uitgevers.
- Prins, P., & Braet, C. (2014). *Handboek klinische ontwikkelingspsychologie*. Houten, the Netherlands: Bohn Stafleu van Loghum.
- Reed, V.R., Fazel, M., Jones, L., Panter-Brick, C., & Stein, A. (2012). Mental health of displaced and refugee children resettled in low-income and middle- income countries: risk and protective factors. *The Lancet*, 379(9812), 266-282.
- Sökefeld, M. (2006, July). Mobilizing in transnational space; a social movement approach to the formation of diaspora. *Global networks*, 6(3), 265-284.
- Spinder, S., & van Hout, A. (2008). *Jong en Onderweg: Nidosmethodiek voor de begeleiding van ama's*. Utrecht, the Netherlands: Stichting Nidos.
- Spinder, S., van Hout, A., & Hesser, K. (2010). *Thuis en Onderweg: Nidosmethodiek voor Opvang en Wonen in Gezinsverband*. Utrecht, the Netherlands: Stichting Nidos.
- Street, E., & Davies, M. (1999). Assessing and matching foster care relationships: an international framework. *Adoption and Fostering*, 23(2), 31-41.
- ten Berge, I.J., & Eigenraam, K. (2009). *Licht Instrument Risicotaxatie Kindermishandeling*. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.
- Tjin A Djie, K., & Zwaan, I.(2007). *Beschermjassen: transculturele hulp aan families*. Netherlands. Assen, the Netherlands: van Gorcum.
- Turnell, A., & Edwards, A. (1999). *Signs of Safety: A Solution and Safety Oriented Approach to Child Protection Casework*. United States: WWNorton & Co.
- van Alphen, M.F. (2008). *De Rol van Schaamte bij Herstelgericht Werken*. Lelystad, the Netherlands: Inspiration Press.
- van Dam, W., Nordkamp, S., & Robbroeckx, L. (2000). *Passen en meten in de pleegzorg, plaatsingsmethodiek nader onderzocht, literatuurstudie en model ontwikkeling*. Amsterdam, the Netherlands: SWP.
- van der Veer, G. (1996). *Voogdijmaatschappelijk werk en gevluchte adolescenten*. Utrecht, the Netherlands: De Opbouw.
- van der Veer, G. (2002). *Gevluchte adolescenten: ontwikkeling, begeleiding en hulpverlening*. Utrecht, the Netherlands: Pharos.
- van Ijzendoorn, M.H. (2008), *Opvoeding over de grens, gehechtheid, trauma en veerkracht*. Amsterdam, the Netherlands: Boom Academic.
- Vervliet, M., Meyer Demott, M.A., Jakobsen, M., Broekaert, E., Heir, T., & Derluyn, I. (2014, February). The mental health of unaccompanied refugee minors on arrival in the host country. *Scandinavian Journal of Psychology*, 55(1), 33-37.
- Walsh, F. (2002, April). A Family Resilience Framework: Innovative Practice Applications. *Family Relations*, 51(2), 130-137.

HOLANDSKÝ NÁSTROJ K PROVĚŘOVÁNÍ NÁHRADNÍCH RODIN

Tento prověřovací nástroj slouží k posouzení vhodnosti potenciálních náhradních rodin. Dělí se na různé části, ve kterých se při konečném vyhodnocování vyzdvihují různé aspekty podle toho, který druh umístění zkoumá a jaký existuje vztah mezi dítětem a rodinou.

Část I: Seznam otázek, které je nutné položit

1. Nabídka¹

- věk
- pohlaví
- národnost
- preference ohledně trvání náhradní péče (krátkodobá, dlouhodobá)
- počet dětí, které mohou do režimu náhradní péče přijmout

2. Rodinná situace

- aktuální situace
- názor ostatních členů rodiny na přijetí dítěte do péče
- okruh blízkých; přátelé, rodina, sousedi (očekávané reakce na přijetí dítěte do péče)
- návštěvy, ostatní členové domácnosti a hosté ubytovaní v rodině přes noc
- častý kontakt s jinými lidmi
- fyzické a psychické zdraví
- zkušenosti s ubytováním dětí a péčí o ně (profesionálně nebo v rámci rodiny / okruhu přátel)
- nedávné závažné změny v rodině a jejich případný dopad na rodinu

3. Vzdělání a zaměstnání

- zdroj příjmů
- dluhy
- vzdělání členů rodiny
- zaměstnání členů rodiny
- pracovní doba
- celodenní péče (možnosti)

¹ Pouze pro případy umístění k příbuzným

4. Koníčky a volnočasové aktivity

- koníčky členů rodiny
- názory na význam sportování a koníčků pro dítě

5. Ubytování a životní podmínky

- dostatečná přítomnost pečujících osob
- popis domova a okolí
- bezpečnost domova a dopravní bezpečnost v okolí
- pokoj/prostor, který bude mít dítě k dispozici
- místo na hraní, pokud je třeba
- občanská vybavenost, např. školy, obchody, kluby a knihovny
- dostupnost veřejné dopravy

6. Postoje k výchově a bezpečnosti

A. Vlastní výchova

- Jaká byla Vaše výchova?
- Co Vás chtěli rodiče v rámci výchovy naučit?
- Co si myslíte o své výchově?
- Jak jste se seznámili se svým partnerem / se svou partnerkou? Byl to dohodnutý sňatek?
- Jak se Vaše děti seznámili se svými partnery? Bylo to dohodnuté setkání?
- V kolika letech jste se brali?
- Jaká byla Vaše rodinná situace, když jste byli dětmi?
- Jací byli Vaši rodiče?
- Co byste Vy sami dělali jinak?
- Co se Vám na Vašem dětství líbilo?
- Jaké máte vztahy se svou rodinou?

B. Názory na výchovu dětí

- Co je pro Vás při výchově důležité (hodnoty a standardy) a jak toho dosahujete? Jak si například přejete, aby Vás dítě oslovovalo?
- Jak spolupracujete jako náhradní rodiče: kdo má na starosti které úkoly spojené s péčí o domácnost a o dítě?
- Do jakých záležitostí mohou děti ve Vaší rodině mluvit a do jakých nikoli?
- Jak řešíte špatné chování dítěte?

C. Výchovné dovednosti

- Co je pro Vás obtížné zvládnout?
- Co považujete za nepřijatelné chování?
- Co je pro Vás obtížné při výchově vlastních dětí?
- Jak se stavíte k využití služeb rodičovské poradny v případě problematického chování dítěte?
- Jaká pravidla stanovujete?
- Jak pravidla uplatňujete?
- Jak řešíte případy, kdy dítě pravidla poruší? (schopnost vyjednávat?)
- Je pro Vás důležité pravidla řádně vysvětlit? Jak je vysvětlujete?
- Jak dítě káráte?

- Jak dítě povzbuzujete?
- Jak se u Vás v rodině řeší spory či hádky?
- Dochází ve Vaší rodině k násilí? Pokud ano, v jaké formě?
- Jak víte, co si Vaše dítě myslí a jak se cítí? (citlivý přístup a vnímavost)
- Představte si, že Vaše dítě začalo kouřit nebo přestalo nosit šátek a Vaši krajané to začnou komentovat. Jak byste se s takovou situací vypořádali?

D. Sexualita

- Co si myslíte o tom, když dítě vykazuje erotické / provokativní chování, a jak byste se s tím vypořádali?
- Jak se stavíte k homosexualitě a co by to pro Vás znamenalo, pokud by se ukázalo, že dítě umístěné do Vaší rodiny je homosexuál?
- Jak s dítětem mluvíte o záležitostech sexuality?

E. Bezpečnost a rizikové faktory

Týrání dětí je „jakákoli fyzická, psychologická či sexuální interakce s dítětem, kterou lze pociťovat jako ohrožující či násilnou, které se aktivně či pasivně dopouštějí rodiče nebo jiní lidé, na nichž je dítě závislé, a která dítěti způsobí či může způsobit závažnou fyzickou či psychickou újmu.“

Bylo prokázáno, že určité faktory riziko týrání dětí zvyšují. Proto kladou pracovníci organizace Nidos také následující otázky:

- Byli jste Vy sami jako děti obětmi týrání?
- Zažili jste někdy Vy nebo jiné dítě ve Vaší rodině bití? V jaké situaci?
- Dochází ke zlehčování týrání dětí nebo k jeho popírání?
- Má některý z členů rodiny (závažnou) psychickou poruchu, byla řádně diagnostikována a probíhá její léčba?
- Objevují se u některého z členů rodiny myšlenky na sebevraždu či vraždu?
- Vyskytují se jakékoli problémy s užíváním (nebo zneužíváním) léčiv, drog a/nebo alkoholu?
- Mají někteří z členů rodiny poruchu osobnosti, která způsobuje zlost, vznětlivost nebo nestabilitu?

7. Náboženství

- Jaký je Váš postoj k náboženství a každodenním projevům víry?
- Jaký vliv mělo náboženství na Vaši motivaci přijmout dítě do péče?
- Jste členy nějaké církevní / náboženské komunity? Jaké zvyky či rituály dodržujete?
- Jak jednáte s dětmi s rozdílnou vírou? Jak to zapadá do Vašeho životního stylu?
- Jaký máte názor na zvyky a rituály spojené s určitými náboženstvími, jako je například půst, domácí oltáře, návštěvy mešity nebo dodržování určitých stravovacích omezení?

8. Motivace

- Proč jste se přihlásili?
- Jaká jsou Vaše očekávání ohledně dítěte / náhradní páče:
 - touha mít děti
 - společnost pro jedináčka
 - finanční důvody
 - přání pomáhat ostatním
 - využívání / zneužívání dítěte pro hlídání vlastních dětí / jako výpomoc v kuchyni

- náboženské důvody
- kombinace určité motivace a životních událostí (prázdné hnízdo, ztráta dítěte, rozvod, osamělost)

Umístění k příbuzným

- Proč si přejete vzít dítě do své péče?
- Co se stane, pokud odmítnete?
- Co se stane, pokud dítě do Vaší péče neumístíme? (omluvy)

9. Povědomí o kulturních odlišnostech a řešení těchto odlišností

- Kulturní odlišnosti: zkušenosti s jinými kulturami; postoj k jiným kulturám; míra, do jaké se dítě musí přizpůsobit a do jaké jste Vy ochotni se přizpůsobit; způsob, jakým překlenujete rozdíly (také mezi příbuznými rodinami, kmeny atd.)
- Jaký je Váš názor na „tajemství“ dětí a jak se s nimi vypořádáváte?
- Jak se stavíte k situaci, kdy se dítě v náhradní péči chová jinak než Vaše vlastní děti?

10. Otázky a signály spojené s problematikou cti

- Jsou ve Vaší rodině nějaké rozdíly v tom, co smí chlapci a co smí děvčata? Pokud ano, jaké?
- Existují nějaké věci, které jsou od Vás ve Vaší kultuře vyžadovány, ale se kterými Vy osobně nesouhlasíte? (například chlapecká či dívčí obřízka a dohodnuté sňatky)

11. Dojem z rodiny, který si utvořil sociální pracovník

- vhodnost ohledně přijetí nabízené pomoci
- otevřenost
- flexibilita
- angažovanost a osobní zapojení (odstup-blízkost)
- schopnost vytvořit si vztah i ukončit ho
- uzavřená struktura rodiny
- přísná pravidla
- spolupráce s organizací Nidos a potenciálně také s biologickou rodinou dítěte

12. Důležité aspekty, na které je třeba se zaměřit

- konkrétní lékařské informace o rodině ohledně zdraví; je případný handicap problémem? co když dítě onemocní?
- domácí zvířata
- konkrétní informace o ubytování a životních podmínkách
- postoj k nejistým vyhlídkám do budoucna / návratu
- dovolená, a to v hostitelské zemi i v zahraničí (náhradní péče pro případ, že dítě nemůže jet spolu s rodinou)
- postoj k sexualitě, erotickému chování
- AIDS / HIV / hepatitida (žádné standardní testy, pouze na základě aktuálního lékařského posudku / směrnic; v případě těhotenství nácitely matek organizace Nidos důrazně doporučuje provést testy)
- obřízka (etnické, náboženské, estetické ani hygienické argumenty nejsou důvodem k akceptování obřízky chlapců v poručnictví organizace Nidos)
- osvojení / šance na získání povolení k pobytu
- vlastní integrace / asimilace / místo v holandské společnosti

Část II: Posouzení a rozhodování

Pokud se již o dítě stará spřízněná rodina (příbuzní) nebo se do takové rodiny vrátilo po dočasném přerušení péče, je nutné zaměřit se především na kontinuitu rodičovské situace, včetně pokračování bezpečného vztahu mezi dítětem a pečující osobou.

Cílem prověřování bude v tomto případě vyhodnotit, zda vztah i rodičovská situace nabízejí dostatečné bezpečí nebo alespoň zda jsou dost bezpečné pro dočasnou péči, kdy dítě očekává opětovné sloučení s biologickými rodiči, pokud k němu má dojít. Důležitým zdrojem informací pro takové vyhodnocení je pečlivé pozorování interakce mezi dítětem a rodinou. O kvalitě citové vazby vypovídá zejména míra citlivosti a vnímavosti pečujících osob a reakce dítěte.

Pokud se prověřovaná příbuzná rodina ještě péče o dítě neujala, kontinuita rodičovské situace zatím nehraje roli. Mohou již ale existovat citové vazby, vzájemný vztah a „ochranný obal“, a při prověřování se proto musí zohlednit zájem dítěte ohledně umístění do okruhu svých blízkých. Hledají se odpovědi na stejné otázky, jako v situaci popsané výše. Přestože zatím není možné zahrnout do prověřování interakci a kvalitu citové vazby mezi dítětem a pečující osobou, je možné si udělat určitý obrázek na základě toho, jak o sobě mluví a jak dobře se znají, a také dle dojmu z existující citové vazby. I v této situaci je stejně důležité odhodlání všech zainteresovaných stran.

Při prověřování nespřízněných rodin zatím neexistuje žádné citové pouto mezi dítětem a rodinou, které by se dalo hodnotit. Používají se proto pouze obecné otázky, které se zaměřují na rizikové faktory týrání dětí a také jakékoli potenciální ochranné faktory. První vyhodnocení citlivosti a vnímavosti pečujících osob lze provést na základě pozorování jejich vztahu s vlastními dětmi. Důležité je také vyhodnotit udržitelnost umístění, což může být později užitečné při procesu párování a také při určování, zda v případě nutnosti může dítě zůstat v rodině až do dospělosti.

Při rozhodování o umístění do péče je důležité:

- zvážit všechny argumenty shromážděné s pomocí otázek a postupů uvedených výše (zohledněte rozdíl mezi umístěním do příbuzné rodiny a umístěním do rodiny, kterou dítě nezná)
- vyhodnotit výsledek z posouzení kritérií stanovených v bodech A–F níže (na základě rizika týrání dětí)

A. Posouzení bezpečí dítěte v dané rodině

B. Posouzení rizik týrání dětí na základě rizikových faktorů (CARE), počátečních známek násilí ve vztazích založených na ovládnutí druhých (Movisie) a ochranných faktorů (LIRIK):

- negativní postoj k pomoci a jakýmkoli zásahům, a to i ohledně vlastních problémů
- negativní postoj k dítěti, riziko přidělení role Popelky
- problémy s interakcí mezi dospělým(i) a dítětem/děťmi
- rodinné stresory
- socioekonomické stresory
- nedostatečná sociální podpora
- rodičovská výchova doprovázená násilným chováním
- domácí násilí
- kulturní vlivy
- sektářské náboženství či náboženský tlak
- pochopení role a postavení opatrovníka
- rizika spojená se zachováním a ochranou cti
- nekonzistentní morální standardy
- nedostatečná komunikace v rodině
- pomluvy o rodině mezi ostatními členy komunity

- pomluvy v rámci rodiny o ostatních členech rodiny
- ztráta jednoho z rodičů
- V minulosti se stalo, že někdo z členů rodiny zmizel.
- náhlé přestěhování či zmizení
- intenzivní kontakt s rodinou v zahraničí nebo náhlé cestování za rodinou / rodinnou radou
- V minulosti bylo hlášeno domácí násilí.
- týrání či narušování života v domácnosti
- přehnané ochraňování dítěte nebo jeho schovávání
- defenzivní přístup k organizacím, úřadům či policii

C. Posouzení kvality citové vazby v případě umístění k příbuzným:

- Zvažte rodinné vztahy, jejich udržitelnost a také citové vazby, které mezi rodinou a dítětem doposud existovaly.
- Jak o sobě mluví? Jak se navzájem charakterizují?
- Existoval by nepoměrně velký tlak na umístění ze strany druhé rodiny?

D. Posouzení udržitelnosti a dlouhodobých vyhlídek daného umístění:

- Jsou rodiče zdraví?
- Je věk členů rodiny ve správném poměru k věku dítěte tak, aby byla zajištěna adekvátní rodičovská výchova?
- Existují nějaké plány na migraci?
- Touží rodina po vlastních dětech nebo si přeje zažádat o opětovné sloučení rodiny, což by mohlo být v rozporu s úmyslem postarat se o dítě až do dosažení jeho dospělosti?

E. Existují nějaké nepřijatelné vzorce chování či jiné jevy?

- týrání dětí v minulosti
- diagnostikovaná závažná psychiatrická porucha (poruchy)
- porucha osobnosti, která způsobuje zlost, vznětlivost nebo nestabilitu
- závislost na alkoholu či drogách

F. Výsledky šetření a reference (alespoň dvě, z nichž jedna musí být nezávislá):

- rodinný lékař
- učitel(é) vlastních dětí pečujících osob
- zdravotnické středisko dítěte
- zaměstnavatel(é)
- organizace poskytující poradenské služby uprchlíkům
- imám, kněz či reverend
- místní policista
- sousedé (ne přátelé)

Závěr:

Co je v zájmu dítěte při zohlednění bezpečí, kontinuity výchovy a udržitelnosti daného umístění? Uvedte pozitivní body i problematické aspekty, na které je třeba se zaměřit. Negativní aspekty zmiňte také ve zpětné vazbě určené zájemcům.

Pokud prověřování příbuzné rodiny, která se již o dítě stará, dopadne negativně, na rozhodování o ukončení takového umístění se podílí sociální pracovník, opatrovník a také odborník na behaviorální psychologii.

PŘÍLOHA 2

FORMULÁŘ PRO PÁROVÁNÍ DĚTÍ A NÁHRADNÍCH RODIN ORGANIZACE NIDOS

Datum:

Jméno opatrovníka:

Oblast:

Podrobné informace o dítěti a rodině potřebné pro spárování		
Registrační číslo dítěte přidělené organizací Nidos	Číslo náhradní rodiny ¹	☐ spřízněná rodina ☐ nespřízněná rodina
Příjmení dítěte	Jméno náhradní rodiny	
Křestní jméno (jména) dítěte	Datum a místo narození náhradního rodiče 1	
	Datum a místo narození náhradního rodiče 2	
Jméno, které používá	Počet vlastních dětí	
Pohlaví	Chlapci	Děvčata
Datum narození	Věk dětí	
	Chlapci	Děvčata
Národnost	Národnost/národnosti	
Kmen	Kmen	
Náboženství	Náboženství	
Aktuální adresa	Adresa	
Zařízení pro přijímání migrantů / zajišťování náhradní péče	Město	
Datum příchodu do Nizozemska	V Nizozemsku od	
Jazyky	Jazyky	
Znalost holandštiny/jiných jazyků	Znalost holandštiny/jiných jazyků	
Opatření na ochranu dítěte ☐ (dočasné) opatrovnictví ☐ (V) OTS ☐ VoVo	☐ dobrá ☐ průměrná ☐ slabá ☐ žádná	

¹ Uveďte číslo rodiny ze systému PRS (registrační systém pro děti, za které odpovídá organizace Nidos).

Stav ☐ Povolení k pobytu ☐ Nejistota ohledně řízení ☐ Žádost o azyl byla zamítnuta ☐ Probíhá proces návratu do vlasti ☐ Jiné	Stav ☐ Povolení k pobytu ☐ Nejistota ohledně řízení ☐ Žádost o azyl byla zamítnuta ☐ Probíhá proces návratu do vlasti ☐ Jiné
Jméno opatrovníka:	
Zastupující opatrovník:	
Oblast:	
Telefonní číslo:	
Mobilní telefon:	

Situace dítěte	Pozitivní skutečnosti	Problematické oblasti
Právo pobytu	☐ Povolení k pobytu ☐ Jiné	☐ Nejistota ohledně řízení ☐ Žádost o azyl byla zamítnuta ☐ Probíhá proces návratu do vlasti ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Vztah dítěte a náhradní rodiny	☐ Znájí se ☐ Stejná kultura ☐ Stejná víra ☐ Stejný jazyk ☐ Děti stejného věku ☐ Ostatní děti jsou starší ☐ Jiné	☐ Neznají se ☐ Rozdílná kultura ☐ Rozdílná víra ☐ Dítě a rodina mluví rozdílnými jazyky ☐ Pouze mladší či starší děti ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Vyhledy daného umístění	☐ Prvotní náhradní péče ☐ Krátkodobé umístění ☐ Dlouhodobé umístění ☐ Datum umístění	☐ Nejasné ☐ Velmi nejisté ☐ Umístění možné do
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		

Předchozí umístění	☐ První umístění ☐ Předchozí úspěšná umístění	☐ Předchozí umístění, která selhala
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Role biologické rodiny	☐ Rodina umístění podporuje ☐ Náhradní rodinu navrhla biologická rodina ☐ Byla podána žádost o opětovné sloučení rodiny ☐ Pravidelný kontakt s biologickou rodinou	☐ Rodina umístění nepodporuje ☐ Žádný kontakt s rodinou ☐ Existují problémy s opětovným sloučením rodiny
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Sourozenci	☐ Dítě bude umístěno spolu se sourozenci	☐ Sourozenci v jiné rodině
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Jakékoli nevhodné sexuální chování (jako oběť či pachatel)	☐	☐
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		

Model pro rozhodnutí o spárování (faktory využívané pro párování)

Charakteristika dítěte	Pozitivní skutečnosti	Problematické oblasti
Intelligence	☐ Inteligentní ☐ Chodilo do školy ☐ Dobré výsledky ve škole ☐ Jiné	☐ Poruchy učení ☐ Žádné či velmi nízké vzdělání ☐ Negramotné ☐ Problémy se školními povinnostmi ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Způsob vypořádání se s problematickými situacemi	☐ Řešení problémů ☐ Vyhledání sociální podpory ☐ Projevy emocí ☐ Konejšivé myšlenky a utěšování se iluzemi	☐ Vyhýbání se problému/popírání ☐ Paliativní reakce ☐ Opakované depresivní reakce ☐ Projevy emocí ☐ Konejšivé myšlenky a utěšování se iluzemi
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		

Psychologický a emocionální vývoj	☐ Důvěřuje druhým ☐ Veselá mysl ☐ Dokáže projevit emoce ☐ Dokáže regulovat emoce ☐ Jiné	☐ Příznaky traumatu ☐ Příznaky úzkosti ☐ Příznaky deprese ☐ Problémy s budováním citových vazeb a/nebo s důvěrou v ostatní ☐ Příliš důvěřuje druhým ☐ Nízká sebedůvěra ☐ Záchvaty emocí ☐ Odcizenost ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Sociální vývoj	☐ Má přátele ☐ Snadno se spřátelí ☐ Snadno se s ním vychází ☐ Přiměřené chování ☐ Jiné	☐ Má pouze velmi málo přátel ☐ Spřátelení mu činí potíže ☐ Obtížně se s ním vychází ☐ Nepřiměřené chování ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Fyzický vývoj	☐ Adekvátní fyzický vývoj ☐ Fyzické zdraví ☐ Normální váha ☐ Bez obřízky ☐ Jiné	☐ Neadekvátní fyzický vývoj ☐ Na svůj věk vypadá starší/ mladší ☐ Nadváha/podváha ☐ Obřízka ☐ Fyzické postižení ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Soběstačnost	☐ Dobrá osobní péče a hygiena ☐ Dokáže se o sebe postarat ☐ Dodrží to, co se dohodne ☐ Schopné řešit problémy ☐ Jiné	☐ Špatná osobní péče a hygiena ☐ Potřebuje pomoc, aby dokázalo dodržet, co se dohodne ☐ Nedodrží to, co se dohodne ☐ Jiné
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		

Chování	☐ Chová se přiměřeně situaci ☐ Dodržuje pravidla a dohody ☐ Chová se přiměřeně svému věku	☐ Rebelující tendence ☐ Lhostejné k trestu i odměnám ☐ Lže ☐ Agresivní chování ☐ Sexuálně nevhodné chování ☐ Sexuální chování nepřiměřené věku ☐ Chování nepřiměřené věku ☐ Delikventní chování ☐ Sociálně přijatelné chování
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Motivace pro umístění	☐ Dítě hodnotí umístění kladně ☐ Dítě si není umístěním jisté ☐ Dítě bylo součástí této rodiny již v zemi svého původu	☐ Dítě nesouhlasí s umístěním do jakékoli rodiny ☐ Dítě nesouhlasí s umístěním do této konkrétní rodiny ☐ Dítě se k umístění nijak nevyjádřilo
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		
Doplňkové informace o dítěti	☐ Talent ☐ Sport ☐ Koníčky ☐ Jiné	☐
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		

Situace náhradní rodiny	Pozitivní skutečnosti	Problematické oblasti
Pedagogické dovednosti	☐	☐
Pečovatelské dovednosti	☐	☐
Bezpečné prostředí	☐	☐
Citlivý přístup a vnímavost	☐	☐
Kulturní přidaná hodnota	☐	☐
Podporuje vyhlídky do budoucna	☐	☐
Integrace v Nizozemsku	☐	☐
Počet míst dle věku	☐	☐
Schopnosti rodiny vypořádat se s životními událostmi / stabilita	☐	☐

Motivace pro umístění	☐	☐
Udržitelnost umístění, kterou může rodina nabídnout	☐	☐
Bezpečí pro dítě	☐	☐
Vyjasnění pozitivních skutečností a/nebo problematických oblastí ☐ ano ☐ ne		

Možná bezpečnostní rizika

Jaké existují důvody a argumenty pro umístění/neumístění nebo pro potvrzení/nepotvrzení umístění k příbuzným	
Spárování:	
☐ ano	☐ ne

What are the points of attention for guidance? (add these to the care plan for the child)

Proces párování
Dohoda o setkání a vzájemném seznámení?
Jaký je názor rodiny?
Jaký je názor dítěte?

Autorizace	
Datum	
Jméno opatrovníka	
Podpis	
Datum	
Jméno sociálního pracovníka odpovědného za danou rodinu	
Podpis	
Datum	
Jméno vedoucího programu Náhradní péče a život v rodinách	
Podpis	

DOPROVÁZEJÍCÍ OSOBY V DÁNSKU – PROVĚŘOVACÍ POHOVOR

Prověřovací pohovor je speciální pohovor s příbuzným doprovázejícím dítě, který se provádí během prvních dvou až tří týdnů po jejich příchodu do Dánska. Pohovor vedou dva sociální pracovníci/sociální koordinátoři z týmu, kteří mají na starosti doprovázející osoby a účastní se ho také tlumočník a případní blízcí či známí, kteří se vyskytují v blízkosti doprovázející příbuzné osoby.

Cílem prověřovacího pohovoru je kvalifikovaně se ujistit, zda je vztah mezi dítětem a doprovázející příbuznou osobou opravdu dlouhodobý. Pokud ano, doprovázející příbuzná osoba se ubytuje v centru, které je aktuálně pro tyto osoby určeno. V případě, že se vztah mezi dítětem a doprovázejícím příbuzným nevyhodnotí jako dlouhodobý, nabídne se této osobě ubytování v azylovém centru Kongelunden.

Prověřovací pohovor tedy představuje počátek cesty příbuzného azylovým systémem a jako takový se později zahrne do celkového hodnocení doprovázející osoby.

	Identifikace osoby	Jméno	Věk (datum narození)
Doprovázející osoba			
Případní vlastní příbuzní doprovázející osoby			
Doprovážené dítě			
Doprovážené dítě			

Příbuzenský vztah doprovázející osoby: (Jaký je příbuzenský vztah mezi dítětem a zletilou osobou?)

Datum a místo prověřovacího pohovoru s doprovázející osobou	
Sociální koordinátoři z týmu, který má na starosti doprovázející osoby	
Jazyk tlumočení	
Rodná země	
Příchod do Dánska	

Původ a výchova:

Popište své rodiny (dítě i doprovázející osoba popíše své rodiny):

Původ / výchova / rodina

Z jakých členů se rodina skládá?

Kde se nacházejí?

Okruh blízkých či známých v Dánsku?

Jaký byl vztah mezi doprovázející osobou a dítětem, když ještě žily v rodné zemi? Jak často se v té době stýkaly / kolik toho o sobě věděly?

Vzdělání, zaměstnání a školní docházka (u doprovázející osoby a jejího partnera/její partnerky, pokud existují; školní docházka doprovázeného dítěte; rodiče dítěte)?

Koníčky (doprovázející osoby a doprovázeného dítěte)?

Důvod, proč je dítě s doprovázející osobou:

Existuje nějaký kontakt s rodiči?

Co si rodiče myslí o skutečnosti, že je dítě s doprovázející osobou?

Kdo rozhodl o tom, že dítě bude s touto doprovázející osobou?

Z jakého důvodu je dítě s doprovázející osobou?

Útěk:

Popište svůj útěk.

Čím jste si prošli / co jste na cestě zažili?

Jaké to je, být spolu v azylovém centru daleko od domova?

Jaké těžkosti to přináší?

Jaké činnosti děláte společně?

Role / úkol doprovázející osoby a vztah dítěte k doprovázející osobě:

Role / úkol doprovázející osoby je udržovat si s dítětem dobrý vztah, což zahrnuje schopnost doprovázející osoby zajistit stabilní a bezpečné prostředí pro dítě, podporovat jeho vývoj a spolupracovat s rodiči dítěte a příslušnými orgány (v rámci azylového systému a následně v dané správní oblasti). Doprovázející osoba musí vykazovat dobré zdraví a dostatek energie potřebné ke zvládnutí takového úkolu.

Je důležité, aby doprovázející osoba vyhodnotila, zda u ní dítě může bydlet dlouhodobě (v řádu let) – i v případě, že by vlastní rodina doprovázející osoby měla později přijít do Dánska.

Dále je důležité informovat doprovázející osobu o tom, že může péči o dítě odmítnout, pokud je pro ni tento úkol příliš obtížný, a místo toho pomáhat a podporovat dítě jiným způsobem (zde vysvětlíte možnosti dětského centra atd.).

Představy o tom, co znamená být osoba doprovázející dítě:

Co pro doprovázející osobu znamená být v pozici doprovázející osoby dítěte?

Jaké obavy doprovázející osoba má ohledně své pozice doprovázející osoby dítěte?

Jak dlouho si představuje, že u ní bude dítě bydlet? Jak se staví k situaci, že by v budoucnu mohla získat povolení k pobytu a přestěhovat se na území některé z místních samospráv nebo že by do Dánska přijel zbytek její vlastní rodiny/její vlastní děti?

Vztah doprovázející osoby k dítěti a kvalita tohoto vztahu:

Jaký je vztah doprovázející osoby k dítěti?

Jak ho doprovázející osoba popisuje?

Co dítě pro doprovázející osobu znamená?

Co dle svého názoru znamená doprovázející osoba pro dítě?

K čemu dítě využívá doprovázející osobu?

Co si doprovázející osoba myslí o každodenních potřebách dítěte, které je třeba zajistit, aby dítě prospívalo?

Jak se dítě chová, když je rozčilené / má problémy, a jak doprovázející osoba dítě podporuje a pomáhá mu v takových situacích?

Jak se doprovázející osoba vypořádává se situacemi, kdy má dítě zlost, je odtažitě, vykazuje asertivní chování apod., a především v případech, kdy dítě cítí bolest a stesk po své rodině?

Jak se doprovázející osoba vypořádává se stanovováním určitých mezí pro dítě?

Vztah dítěte k doprovázející osobě:

Požádejte dítě, aby sepsalo seznam dospělých, kteří jsou pro něj důležití (může je i nakreslit). V seznamu by měla figurovat i doprovázející osoba – pokud tomu tak není, zeptejte se dítěte, proč ji nezahrnulo.

Zeptejte se dítěte, zda se někdy cítí smutné či vystrašené, a požádejte ho, aby takové situace popsalo.

Zeptejte se dítěte, za kterou osobou ze svého seznamu by šlo, pokud by se cítilo vystrašené / smutné.

Co dítě rádo podniká spolu s doprovázející osobou?

Co by dítě rádo podniklo s doprovázející osobou?

Celkové vyhodnocení prověřovacího pohovoru a závěr:

STANDARD PRO DOHLED NAD UBYTOVÁNÍM NEZLETILÝCH ŽADATELŮ O AZYL BEZ DOPROVODU V RODINÁCH

Úvod

Podle vize Dánského červeného kříže platí, že nezletilí žadatelé o azyl bez doprovodu mají během první fáze azylového řízení právo na život ve vhodném a známém sociokulturním prostředí.

Azylové oddělení proto vypracovalo následující strategii:

- Nezletilí žadatelé o azyl bez doprovodu se ideálně ubytovávají u příbuzných žijících v dané zemi, přičemž se vždy nejprve rozhodne, zda je to v nejlepším zájmu dítěte.
- Nezletilí ubytovaní v rodinách mají k dispozici stejné služby, jako děti a dospívající v azylových centrech.
- Posiluje se síť blízkých a známých lidí v okruhu nezletilých ubytovaných v rodinách.
- Pěstounské rodiny mají k dispozici pravidelné poradenství, pomoc, školení a dohled.

Účel

V souvislosti s touto strategií se zavádí standard pro dohled nad ubytováním nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu v rodinách, jehož cíle jsou následující:

Konkrétní cíle v dané oblasti

- Azylové oddělení musí zajistit, aby ubytování nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu v rodinách probíhalo v souladu s příslušnými zásadami (viz příloha *Zásady pro ubytování nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu v rodinách*, kapitola 1).
- Azylové oddělení musí být schopno doložit, že ubytování v rodině bude ku prospěchu nezletilého bez doprovodu, a to na základě posouzení rodinné péče prostřednictvím předběžných pohovorů s dítětem a návštěv v rodině. Musí se také ujistit, že se k sobě dítě a rodina dobře hodí.
- V případě ubytování dítěte v rodině je také nutné zajistit, aby místní úřady udělily rodině povolení v souladu s nařízeními a pokyny Zákona o sociálních službách – od místních úřadů musí být k dispozici alespoň stanovisko ohledně povolení bez výhrad.
- Nezletilí bez doprovodu ve věku od 7 do 17 let, kteří žijí v rodinách, mají nárok minimálně na ekvivalentní vzdělání, jaké mají k dispozici žadatelé o azyl školního věku ubytovaní v azylových centrech, a to buď v místě, nebo v příslušném centru (viz *Zásady 2.1*).

- Žadatelé o azyl bez doprovodu ve věku od 17 do 18 let, kteří žijí v rodinách, mají nárok na vzdělání minimálně ve stejném rozsahu jako žadatelé o azyl ve věku od 17 do 25 let ubytovaní v azylových centrech, a to buď prostřednictvím komunálních služeb v místě, nebo v příslušném centru.
- Mladší děti mají nárok na finanční podporu při zápisu do sociálně pedagogických programů a školních klubů; měla by se podporovat účast v organizovaných volnočasových aktivitách.
- Děti se speciálními potřebami mají nárok na stejnou odbornou péči a speciální podporu jako nezletilí žadatelé o azyl ubytovaní v azylových centrech, například prostřednictvím specialisty, psychologa, psychiatra nebo osoby poskytující podporu na základě podpůrných finančních prostředků.
- Azylové oddělení musí provádět návštěvy přímo v rodině a flexibilní dohled nad každým nezletilým žadatelem o azyl bez doprovodu ubytovaným v rodině, a to standardně čtyřikrát ročně v přibližně tříměsíčních intervalech, až do dovršení 18 let věku nezletilého.
- Dohled zahrnuje kontrolu stavu dítěte s ohledem na vývoj a chování, školní vzdělávání, nabízenou zdravotní péči, skutečné bydliště, dodržování předepsané léčby, volnočasové aktivity, vztahy s přáteli a ostatní relevantní faktory.
- Dvakrát ročně se pořádají workshopy pro nezletilé bez doprovodu a jejich pěstounské rodiny, kde je k dispozici skupinové poradenství, školení v relevantních tématech a také prostor pro sdílení zkušeností. Jednotlivé workshopy obsahují aktuální a relevantní odborný program, který se tvoří pro konkrétní cílové publikum a nabízí koncepty a činnosti k posilování okruhu jejich blízkých a známých. Samotná forma workshopů může být různá, od akademických a sociálních až po rekreační programy. Workshopy se zaměřují na mladé lidi zhruba od 14 let věku ubytované v rodinách a také na jejich rodiny.
- Azylové oddělení informuje pěstounské rodiče nezletilých ubytovaných v rodinách o reprezentativním programu, poskytne zájemcům potřebnou kvalifikaci a zprostředkuje kontakt těch, kteří jsou pro tento program vhodní.
- Rodinám se poskytuje vhodná odborná pomoc, a to ve formě individuální výuky a dohledu, případně možnost zúčastnit se různých setkání a sdílet své zkušenosti s ostatními.
- Je nutné zaměřit se zejména na pěstounské rodiny schválené pro péči o děti mladší 14 let.
- Pokud je nezletilým bez doprovodu přiznán azyl, sociální poradce musí zajistit, aby předání do odpovědnosti místních úřadů proběhlo v souladu s příslušnými zásadami (viz *Zásady*, kapitola 3).
- Ještě před dovršením 18 let nezletilého bez doprovodu je třeba posoudit, zda mladistvému nabídnout nějakou formu následné péče v případě zamítnutí jeho žádosti o azyl (viz § 76 Zákona o sociálních službách).
- Pokud má dítě či adolescent stanoven termín, dokdy musí opustit Dánsko, je nutné zajistit skutečnou možnost podpory při jednání s imigračními orgány o připravovaném návratu (to platí také pro adolescenty, kteří dovrší 18 let věku po svém příchodu).

Organizace a strukturální rámec:

- Dohled vykonává sociální poradce z Azylového oddělení, který má kancelář v budově č. 2 v centru Sjælsmark a jehož přímý nadřízený je vedoucí sekretariátu.

Zapojení dobrovolníků:

Hledáme místní dobrovolníky, kteří by poskytovali podporu a pomoc dětem či adolescentům – například s domácími úkoly a účastí v mimoškolních aktivitách.

Požadavky na opatření:

- Všem nezletilým ubytovaným v rodinách se musí nabídnout možnost školního vzdělávání.
- Je nutné provést předběžný pohovor s dítětem a návštěvu v rodině a prokázat tak, že ubytování v rodině je v nejlepším zájmu dítěte.

Dánský červený kříž, Azylové oddělení

Příloha standardu pro dohled nad ubytováním nezletilých žadatelů o azyl bez doprovodu v rodinách**Odkazy**

Zákon o sociálních službách, Výkonné nařízení k Zákonu a sociálních službách, č. 941, 1. října 2009.

Akční plán

Tento revidovaný standard vstupuje v platnost dne XXXX.

NOTES

